

גיוס חרדים מנקודת המבט החרדית:

עמדות, מוטיבציות ותפיסות חברתיות

שלי רובינסון, נטע ברק-קורן ויובל פלדמן

תוכן עניינים

2	א. הרקע למחקר .....
6	ב. מערך המחקר במבט-על: עמדות, מוטיבציות, ותפיסת הנורמות החברתיות לגבי גיוס לצה"ל.
7	ב.1. רקע - מוטיבציות לשירות צבאי .....
11	ב.2. על חשיבותן של נורמות חברתיות .....
12	ג. המחקר הראשון: מחקר גישושי מקוון בקרב פלחים שונים של החברה החרדית .....
16	ד. המחקר השני: מחקר מאושש טלפוני של צעירים חרדים בגילי גיוס .....
17	ה. ממצאים: עמדות ותפיסות של צעירים חרדים ושל החברה החרדית בנוגע לגיוס לצה"ל .....
17	ה.1. רצון להתגייס לצה"ל מול תכנון להתגייס לצה"ל .....
18	ה.2. מוטיבציות וחסמים לשירות צבאי בקרב צעירים חרדים .....
21	ה.3. בין הפרט לכלל: נורמות חברתיות ממשיות ונחזות ביחס לגיוס לצה"ל .....
21	ה.3.א. נורמות חברתיות: נתוני אמת מול תפיסות ו"בורות נורמטיבית" .....
23	ה.3.ב. תפיסת המעמד החברתי של החייל החרדי בעיני חרדים בגילי גיוס .....
24	ה.3.ג. תפיסת המעמד החברתי של החייל החרדי בעיני קבוצת הייחוס החרדית .....
27	ה.3.ד. סיכום ביניים .....
28	ו. המחקר השלישי: בחינה ניסויית של נורמות חברתיות ומוטיבציות אישיות .....
28	ו.1. רקע .....
32	ו.2. ממצאי המחקר .....
36	ו.3. סיכום ודיון בממצאי המחקר השלישי .....
37	ז. דיון .....
43	נספחים .....

א. הרקע למחקר

גיוס תלמידי הישיבות לצה"ל מהווה את אחד העימותים החברתיים הממושכים והמתוחים ביותר בחברה הישראלית. בסמוך לקום המדינה ולאחר השמדתן של ישיבות שלמות במהלך השואה, ראש הממשלה דאז, דוד בן גוריון, קבע דחיית גיוס לכ-400 תלמידי ישיבות ש"תורתם אומנותם" במטרה "לשמור על גחלת לימוד התורה".¹ חריג מצומצם זה עבר שינויים משמעותיים במרוצת השנים ובשנת 1977, לאחר הסרת המכסה כליל, הפך לכלל, לפיו צעירים חרדים אינם מתגייסים לשירות צבאי סדיר בצה"ל, בניגוד לבני גילם החילונים והדתיים.² השלכות הפטור מגיוס לצעירים החרדים רבות ונוגעות למישורים שונים, החל מחוסר השוויון בין צעירים בני אותו גיל הנדרשים לשירות צבאי מסוכן ומגביל או פטורים ממנו; דרך השלכות אפשריות על בטחון המדינה; וכלה בהשלכות חברתיות וכלכליות מרחיקות לכת, הן בשל השלכות הפטור על הארכת משך השירות של הצעירים הלא-חרדים, הן בשל השפעתו העקיפה על הרחקת הצעירים החרדים משוק העבודה. מאז ועד היום ההסדר נדון בכנסת, בוועדות שונות שמונו להציע פתרונות לסוגיה, בכ-20 עתירות שהוגשו לבית המשפט העליון, בצה"ל ובקרב חוקרים ואנשי אקדמיה. אולם על אף חשיבותה החברתית, הבטחונית, והכלכלית של הסוגיה, טרם נמצא לה פתרון יציב.

חקיקת חוק טל בשנת 2002,³ בעקבות פסק-הדין בבג"ץ רובינשטיין ב-1998,⁴ סימנה לראשונה שינוי מגמה וכוונה להביא מצד אחד לעיגון הסדר הפטור משירות בחוק ומצד שני להעלאת מספר המתגייסים מהחברה החרדית. החוק נמנע מביטול הסדר דחיית השירות אולם ייצר מסלולי גיוס ויעדי גיוס שנועדו להביא להתגייסות חרדים בשיעור גבוה יותר לצה"ל. אף על פי כן, שיעורי הגיוס בקרב חרדים נותרו נמוכים. על פי הנתונים הבדוקים העדכניים ביותר שפורסמו ודווחו על ידי צה"ל, בשנת 2010 התגייסו 898 בוגרי החינוך החרדי ובשנת 2013 התגייסו 1972 בוגרי החינוך החרדי (כ-12.5% וכ-24% מתוך מחזור הגיוס החרדי, בהתאמה) – ניצני עליה בשיעור הגיוס. בחודש מרץ 2014 נחקק חוק גיוס חדש, על רקע בג"ץ רסלר משנת 2012,⁶ שקבע כי הסדר הגיוס שנקבע בחוק טל פוגע באופן בלתי מידתי בשוויון בין צעירים חרדים ושאינם כאלה, בין היתר נוכח שיעורי הגיוס הנמוכים של הצעירים החרדים. חוק הגיוס החדש הקנה לממשלה סמכות לקבוע יעדי גיוס לשנות יישומו הראשונות,⁷ ובנובמבר 2015 נערך בו תיקון נוסף, שכלל שינויים מהותיים

¹ בפועל מדובר בדחיה אחת לשנה שהופכת לבסוף לפטור. ראו: בג"ץ 1877/14 התנועה למען איכות השלטון נ' הכנסת, פס" 2 לפסק דינה של הנשיאה מ' נאור (12.9.2017).

² דו"ח מסכם, צוות הבדיקה בנושא נתוני גיוס חרדים, עמ' 12 <https://www.odata.org.il/dataset/4126e3d9-46e4-4d1f-8b5e-0a06a8f75d23/resource/9d423395-c38d-4ca6-9864-b93ebd4bd287/download/-pdf> (להלן: "דוח נומה"); לסקירה היסטורית מקיפה ראו יובל שני ומירית שרעבי "ההיסטוריה של (א) גיוס החרדים לצה"ל" המכון הישראלי לדמוקרטיה (25.2.2024) <https://www.idi.org.il/articles/53089>; יובל שני ומירית שרעבי "הצעה לסדר: שירות צבאי ושירות חלופי בראי עקרון השוויון" המכון הישראלי לדמוקרטיה (טרם פורסם) <https://www.idi.org.il/articles/53085>.

³ חוק דחיית שירות לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם, התשס"ב-2002.

⁴ בג"ץ 3267/97 רובינשטיין נ' שר הביטחון, פ"ד נב(5) 481 (1998).

⁵ לפי דו"ח נומה, הנתונים שדווחו ביחס לשנים 2010-2013 חושבו באופן שונה מהותית מנתוני הגיוס החל משנת 2014, בין היתר, בשל הגדרה שונה ל"מיהו חרדי" (כך, למשל, נכללו גם בוגרי החינוך החרדי שאינם מגדירים עצמם כחרדים), ואופן חישוב לפני שנה קלנדרית ולא שנת גיוס. צוות הבדיקה האמור הוקם לאחר שבשנת 2018 התעורר חשד בצה"ל שאופן ספירת המתגייסים של תלמידי הישיבות החרדים אינו תקין. נוכח כך, ולאחר בדיקות רבות על ידי גורמי כוח אדם, בדצמבר 2019 הורה הרמטכ"ל אביב כוכבי על הקמת צוות בדיקה בראשותו של האלוף (במיל') רוני נומה. הצוות מצא כי "ספירת הנתונים נערכה על ידי הגורמים המקצועיים באכ"א בפרשנות מרחיבה, שחרגה מהגדרות החוק באופן מודע, מכוון ושיטתי", ראו דו"ח נומה, עמ' 17; באשר למחזור הגיוס החרדי, ראו: יוחנן פלסנר, גלעד מלאך ועמיחי כהן "הצעה לתיקון מתווה הגיוס לחרדים" המכון הישראלי לדמוקרטיה (5.7.2018) <https://www.idi.org.il/ministerial-committees/24067>.

⁶ בג"ץ 6298/07 רסלר נ' כנסת ישראל (21.2.2012).

⁷ תיקון מספר 19 לחוק שירות ביטחון (נוסח משולב) התשמ"ו-1986.

בהגדרת תלמידי הישיבות הנכללים בהסדר ובמנגנונים לגיוס ומתן דחיית שירות. הממשלה אכן קבעה יעדי גיוס ליישום החוק בין השנים 2014-2017 אך מספר המתגייסים בוגרי החינוך החרדי נותר דומה ונמוך מיעדי הגיוס שהציבה החלטת הממשלה.⁸ זאת ועוד, בשנים 2017 ו-2019 נצפתה ירידה במספר המתגייסים ל-1374 ו-1,222 בלבד (כ-11% מתוך מחזור הגיוס החרדי),⁹ שיעור שהמשיך לרדת בשנים 2020-2021 עם כ-1,200 מתגייסים חרדים (כ-10% ממחזור הגיוס החרדי).¹⁰ במבט כולל ניתן לראות כי כמות המתגייסים עברה עליות ומורדות אולם מספר המתגייסים בוגרי החינוך החרדי לצה"ל נותר ככלל נמוך, ואינו הולם את יעדי הגיוס שהוצבו לאורך השנים.

במהלך השנים, צה"ל פיתח תוכניות שהותאמו למתגייסים החרדים תוך ניסיון לרתום מספר מוטיבציות עיקריות לעידוד הצעירים החרדים להתגייס לצה"ל. כפי שמשקף הן באתר מנהלת החרדים הצבאית בצה"ל,¹¹ והן בפרסומי צה"ל בתקשורת,¹² התוכניות הבחינו בין שני מסלולי גיוס עיקריים – מסלול קרבי, במסגרתו הושם דגש על שירות משמעותי לצעיר החרדי תוך תרומה לביטחון המדינה, ומסלול מקצועי-טכנולוגי, במסגרתו הושם דגש על מוטיבציות כלכליות-תעסוקתיות ורכישת מקצוע לאזרחות. דומה כי על מנת להפיג את החשש מהגיוס, שני המסלולים הדגישו את השמירה על אורח החיים החרדי, תוך הקפדה על סביבה המותאמת לחיילים חרדים ומבלי לזנוח את לימוד התורה וקיום הפרקטיקות הדתיות בשלמותן.

אל מול האתגרים בגיוס צעירים חרדים לצה"ל והמתווים שפותחו בצה"ל בניסיון להתמודד עם האתגר, פנינו לברר מהם הגורמים המניעים צעירים חרדים להתגייס לצה"ל ומרתיעים אותם מפני גיוס לצה"ל. על אף מרכזיות הסוגיה בחברה הישראלית וחשיבותן של השאלות האמורות לפתרון הבעיה, עד היום לא נעשה מחקר אמפירי הבוחן סוגיות אלה באופן שיטתי ומעמיק. מחקר זה, שנתונו נאספו מסוף שנת 2020 ועד סוף שנת 2021, מבקש לייסד בסיס נתונים ראשוני של המוטיבציות, התפיסות והעמדות של צעירים חרדים אודות גיוס לצה"ל, כמו גם של סביבתם

⁸ החלטה מספר 638 "שילוב חרדים ובני מיעוטים בשירות צבאי ואזרחי לצורך שילובם בשוק העבודה וליצירת שוויון בנטל הביטחוני והכלכלי". ההחלטה הציבה יעד של 2,300 מתגייסים בשנת 2014 (בפועל התגייסו 2,076 לפי הגדרת החוק, ו-2,203 לפי הספירה השגויה בצה"ל); ו-2,700 מתגייסים לשנת 2015 (בפועל התגייסו 2,145 לפי הגדרת החוק, ו-2,475 לפי הספירה השגויה בצה"ל); ו-3,200 מתגייסים לשנת 2016 (בפועל התגייסו 1,906 לפי הגדרת החוק, ו-2,459 לפי הספירה השגויה בצה"ל). נתונים אלה לקוחים מהדו"ח המסכם של צוות הבדיקה בנושא נתוני גיוס חרדים לצה"ל, עמ' 17-22. יוער כי במרץ 2023 פורסם על ידי מרכז מחקר המידע של הכנסת המסמך "גיוס חרדים לצה"ל – נתונים מדווחים והאתגרים באיסופם", ולפיו הייתה עלייה במספר המתגייסים לצה"ל החל משנת 2013, שהגיעה לשיא בשנת 2017 עם 3,011 מתגייסים חרדים (בניגוד למתואר בדו"ח נומה, שם דווחו על 1,374 לפי הגדרת החוק, ו-2,744 לפי הספירה המרחיבה). עם זאת, במסמך צוין מפורשות כי הנתונים המובאים בו הם אלו שדווחו לדרג המדיני על ידי צה"ל וכי "אין הכרח הנתונים המדווחים לממשלה משקפים את המצב לאשורו" לנוכח ממצאי דו"ח נומה. עוד צוין כי בכל הנוגע למספר המתגייסים בין השנים 2018-2020 "לצה"ל אין יכולת להעביר דיווח מדויק" וכי לא ברור האם המלצות צוות נומה בדבר שיפור מנגנון ספירת המתגייסים החרדים יושם בצה"ל (ראו אוריאנה אלמסי "גיוס חרדים לצה"ל – נתונים מדווחים והאתגרים שבאיסופם" (מרכז המחקר והמידע של הכנסת, עמ' 1-2, 2023) https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/da577951-8dc1-ed11-8155-005056aac6c3/2_da577951-8dc1-ed11-8155-005056aac6c3_11_20048.pdf.

⁹ שם.
¹⁰ יוחנן פלסנר, גלעד מלאך ועמיחי כהן "הצעה לתיקון מתווה לגיוס חרדים" **המכון הישראלי לדמוקרטיה** (5.7.2018). לפי האמור ב"טבלה 1: יעדי גיוס מוצעים לשנות הגיוס 2017-2022"; מתן וסרמן "הנתונים נחשפים: זה אחוז החרדים שהתגייסו לצה"ל" **מעריב** (10.5.2023) <https://www.maariv.co.il/news/politics/Article-1005417>.

¹¹ אתר מנהלת החרדים הצבאית, <https://www.mahatz.org/index.html>; מיכל עבר-הדני "לוחמים למען העתיד: כל הפרטים על גיוס חרדים" **אתר צה"ל** (5.2.2019) <http://bit.ly/46dlij3>.

¹² ראו, למשל: "צהל יוצא בקמפיין לעידוד הגיוס – בתקשורת החרדית" **ישראל היום** (31.8.2018) <https://www.israelhayom.co.il/article/583691>; יואב זיתון וקובי נחשוני "קמפיין לקראת גיוס: חרדי – התנדב לצנחנים" **ynet** (3.8.2016) <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4836482,00.html>; אור הלר "נאך מיר צו צנחנים: קמפיין חדש לגיוס חרדים לצה"ל" **חדשות 13** (17.5.2017) <https://13news.co.il/item/news/politics/ntr-1246745>.

החברתית, בסיס נתונים אשר יוכל לסייע לגיבוש מדיניות וחקיקה מתאימות לפתרון הסוגיה הטעונה והמורכבת שעל הפרק.¹³

בסיס הנתונים שיצרנו מורכב משלושה מחקרים אשר יתוארו בתמצית בנייר זה. בשני המחקרים הראשונים, אשר נערכו בשתי שיטות שונות ואישו זה את זה, בחנו את עמדותיהם של צעירים חרדים כלפי גיוס לצה"ל ואת תפיסותיהם ביחס לסוגיות מגוונות שמתעוררות בהקשר זה. בנוסף, במחקר הראשון בחנו גם את עמדותיהם של קבוצות חרדיות שאינן עומדות בהווה בפני גיוס, גברים חרדים מבוגרים ונשים חרדיות, על מנת למפות את תפיסותיה של "קבוצת הייחוס החרדית" – העמדה החברתית הכללית אשר תפיסותיה לגבי גיוס צעירים חרדים לצה"ל עשויות להשפיע על רצונם ונכונותם של הצעירים להתגייס לצבא.

בשני המחקרים מצאנו כי **רבע מהגברים הצעירים החרדים רוצים להתגייס לצה"ל**. לצד זאת, מצאנו כי קיים פער ניכר בין הרצון להתגייס לצה"ל ובין התכנון המעשי להתגייס – אשר עמד על כ-10% בלבד, בהלימה לנתוני הגיוס החרדי בפועל. בחינת המוטיבציות המניעות צעירים חרדים להחליט אם להתגייס לצה"ל - או מניאות אותם מלעשות כן - העלתה כי צעירים חרדים המעוניינים להתגייס מונעים משלושה סוגי מוטיבציות עיקריים, מקבילים בחשיבותם: מוטיבציה שירותית-ערכית (רצון לתרום למדינה), מוטיבציה אישית-אינדיבידואליסטית (רצון לרכוש מקצוע או להתקדם בחיים) ומוטיבציה אזרחית (תפיסת השירות כחובה אזרחית).¹⁴ חרדים שאינם מעוניינים להתגייס מונעים במידה פחותה באופן מובהק ממוטיבציות אלה. המוטיבציות השליליות המניאות צעירים חרדים מגיוס הן, בעיקרן, המוטיבציה הדתית-סמכותית (חשש מתגובת הרבנים), החברתית (חשש מנידוי חברתי) והאישית (חשש מהסתגלות לסביבה חדשה ו"התקלקלות").

הסבר אפשרי לפער בין הרצון להתגייס ובין העדר התכנון לעשות כן בפועל עשוי להיות הנורמות החברתיות בציבור החרדי ביחס לגיוס ולמתגייסים. על מנת לבחון סוגיה זו בחנו את ההבדל בין הרצון האישי של צעיר חרדי להתגייס לצה"ל ובין תפיסתו את שכחות הרצון להתגייס בקרב הציבור החרדי בכללותו. בשני המחקרים מצאנו פער בין הרצון האישי של הצעיר החרדי להתגייס ובין האופן שבו הוא תופס את הנורמה בציבור החרדי ביחס לרצון להתגייס לצה"ל. הפער הצביע על כך שצעירים חרדים רוצים להתגייס יותר מכפי שהם מעריכים שיתר הציבור החרדי רוצה בכך. פער זה אותר גם בקרב קבוצת הייחוס החרדית, קרי גם הפלחים בחברה החרדית שאינם מועמדים לגיוס בהווה מעריכים כי הנורמה הקיימת בחברה ביחס לרצון להתגייס הינה נמוכה יותר לעומת עמדתם האישית ביחס לגיוס. פער משמעותי זה עשוי לספק הסבר לפער בין שיעור הרצון להתגייס ובין שיעור התכנון לעשות כן בפועל, והוא השפעתה של תפיסת הנורמות החברתיות בחברה החרדית ביחס לרצון להתגייס ואולי אף החשש של הצעיר החרדי מתגובת סביבתו הקרובה להחלטתו האם להתגייס, אם לאו.

בעקבות התוצאות של שני המחקרים הראשונים, ביצענו מחקר שלישי אשר שילב את התובנות המרכזיות שעלו משני המחקרים הראשונים באשר למוטיבציות ובאשר לתפיסת הנורמות החרדיות בסוגיית הגיוס במטרה לבחון כיצד הן משפיעות על רמת העניין שצעירים חרדים מגלים בגיוס לצה"ל. בפרט, בחנו כיצד הנורמות החברתיות והמוטיבציות שנמצאו בשני המחקרים הראשונים

¹³ כאמור, מחקרנו בוצע לפני מתקפת ה-7 לאוקטובר והמלחמה שפרצה בעקבותיה, ועוררה מחדש את העיסוק בגיוס החרדי. מערך המחקר והממצאים יכולים לשמש תשתית לדיונים בסוגיה חשובה זו ב"יום שאחרי" המלחמה.
¹⁴ לדיון במוטיבציות לשירות צבאי בציבור הכללי ראו פרק ב.1. להלן.

משפיעות על רמת העניין של הצעירים החרדים בגיוס. המחקר שיחזר בשלישית את הממצא שקיים פער בין הרצון האישי של צעירים חרדים להתגייס ובין תפיסתם את עמדת הציבור בסוגייה. חשיפת המשתתפים למידע מתקן נורמה – לשיעור הרצון המאומת להתגייס לצה"ל – השפיעה על תפיסתם את הנורמה. משתתפים שהעריכו את הרצון להתגייס בציבור החרדי כנמוך מהנורמה החברתית המאומתת העריכו רצון זה כגבוה יותר לאחר שנחשפו למידע מתקן הנורמה. עוד מצאנו כי מתן מידע על הנורמה האמיתית ביחס לגיוס לצה"ל, וכן הבלטת האינטרס הכלכלי הגלום בשירות, העלו במידה צנועה את מידת העניין בגיוס לצה"ל בקרב צעירים חרדים.

בעוד שברור לכל כי מציאת פתרון למבוי הסתום המתמשך לגבי גיוס חרדים תושפע מהעמדות ומהתפיסות של הצעירים החרדים עצמם, עד כה לא היה ברשותנו בסיס מידע נרחב ומעמיק באשר לעמדות ותפיסות אלה. הכנסת, הממשלה, וצה"ל מתכננים מזה שנים ארוכות מנגנונים אשר אמורים לשלב את הצעירים החרדים בצבא ובשוק העבודה אך אינם אוספים בשיטתיות מידע על-אודות רצונות הצעירים החרדים, תפיסותיהם את השירות הצבאי, והקשר שבין רצונות ותפיסות אלה לבין תכנונם לשרת בצה"ל ומעשיהם בפועל. מחקרים רבים עוסקים במוטיבציות ובמניעים לגיוס של מיועדים לשירות ביטחון בישראל המגיעים מהציבור הכללי, אולם רק מאמר בודד עסק במתגייסים חרדים. בירורינו עם מנהלת הגיוס החרדית בצה"ל ומערך מדעי ההתנהגות (ממד"ה) בצה"ל העלו כי גם הם אינם עורכים בחינה שיטתית של המוטיבציות של צעירים חרדים לגיוס לצה"ל, הגם שממד"ה בוחן את מוטיבציות השירות בקרב הציבור הכללי והלא-חרדי באופן מתמיד.¹⁵

מחקרנו מניח תשתית בסיסית ועשירה של מידע בסוגיה מרכזית זו. בנוסף למיפוי התשתית של רצון הצעירים החרדים להתגייס, תכנונם לעשות כן, המוטיבציות המניעות אותם לכך והמוטיבציות המניאות אותם מכך, מחקרנו מוסיף נדבך חשוב של הנורמות החברתיות בסוגיית הגיוס. נורמות חברתיות משחקות תפקיד מרכזי בקבלת החלטות בחברות אנושיות בכלל, ובפרט בחברה החרדית, המאופיינת בקהילתיות "עבה" ובהשפעה ניכרת של הקהילה ומוסדותיה על חיי הפרט. הגם שקיימת מודעות כללית בקרב מוסדות המדינה לחשיבות הנורמות החרדיות, בדרך כלל קיים חסך במידע מאומת ושיטתי בסוגיה זו – וקובעי מדיניות נוטים לטשטש את ההבחנה בין הנורמות עצמן ובין תפיסתן החברתית, שעשויה להיות מוטעית. מחקרנו מספק מענה לחסך זה.

בנוסף לתרומות לחקר עמדות הציבור החרדי כלפי גיוס לצה"ל, מחקרנו משיא תרומה מתודולוגית לחקר החברה החרדית, ענף אשר התפתחותו מצויה בעיצומה. לאורך שלושה מחקרים פיתחנו מתודולוגיה משולבת, שכללה דגימה של תתי-קבוצות שונות באוכלוסייה החרדית; פיתוח מדדים להערכת היבטים שונים של הגיוס לצה"ל – רצון, תכנון, מוטיבציות, ותפיסת המעמד החברתי של המתגייסים – ולהשוואה בין עמדות אישיות ובין הנורמה החברתית הממשית והנחזית בסוגיה; ותיקוף מתודולוגיות דגימה מקוונות וטלפוניות זו באמצעות זו באופן שלא נעשה עד כה בחקר החברה החרדית. יש לציין כי לכל אחד מסוגי הדגימה ישנם יתרונות וחסרונות מתודולוגיים, ובשנים האחרונות ניטש בנושא ויכוח בקרב חוקרים, בפרט באשר לשימוש בדגימה מקוונת. זאת נוכח שיעור השימוש הנמוך באינטרנט בחברה החרדית בעבר, והחשש כי דגימה זו אינה יכולה להניב

¹⁵ בנוסף לכך, בפגישתנו עם מנהלת החרדים בצה"ל עלה כי המנהלת עוקבת אחר מספר המתגייסים ומחזיקה בידע מקצועי רב ובהשערות מפותחות לגבי המוטיבציות של צעירים חרדים להתגייס ולא להתגייס, אולם אין בידה ניתוחים מפורטים ושיטתיים של האוכלוסייה הרלוונטית או כלים מחקרניים לביצוע מחקר נרחב על-אודותיה.

תוצאות מייצגות גם כיום, על אף העלייה התלולה שנצפתה בשימוש באינטרנט בחברה החרדית בשנים האחרונות. אחד הממצאים החשובים ביותר של הבחינה הכפולה שקיימנו הוא ההלימה הגבוהה בין הממצאים שהתקבלו במחקר הטלפוני ובין אלה שהתקבלו במחקר המקוון, לפחות בסוגיה הרגישה והמרכזית של גיוס לצה"ל. ממצא זה פותח את הדרך למחקרי המשך בסוגיה ומציע כי חוקרות וחוקרים של החברה החרדית יכולים לבחון את היתרונות והחסרונות של שתי שיטות הדגימה ביתר חופשיות, בהתאם למטרות המחקר ולחסרונות וליתרונות של כל שיטת דגימה. בכל המובנים האלה מחקרנו יכול לשרת את הקהילה המחקרית מעבר לממצאיו התוכניים ולספק בסיס מתודולוגי למחקרים נוספים, שיוכלו להרחיב את השימוש בשיטות שפיתחנו לבחינת שאלות מדיניות אחרות.

מבנה המסמך הינו כדלקמן. בפרק ב' נסקור ממבט-על את מערך המחקר, הרקע הספרותי והשאלות המרכזיות שעמדו בבסיסו, בפרקים ג' ו-ד' נסקור את שני המחקרים הראשונים שביצענו, תוך התייחסות למטרות המחקר, שיטת הדגימה והמדדים. בפרק ה' נציג את שלוש תמות הממצאים המרכזיות שעלו משני המחקרים. ממצאים אלה הובילו לביצוע המחקר השלישי, אותו נסקור בפרק ו', המציג את המחקר ואת ממצאיו המרכזיים. בפרק ז' נדון במסקנות שלושת המחקרים ונמליץ על מחקרי המשך ובירורים נוספים שיש לעשות על מנת לפתח פתרונות מונחי נתונים לסוגיה סבוכה וכאובה זו.

ב. מערך המחקר במבט-על: עמדות, מוטיבציות, ותפיסת הנורמות החברתיות לגבי גיוס לצה"ל

מחקרנו התמקד בשלוש שאלות מרכזיות. ראשית, ביקשנו לאמוד את העמדות האישיות של צעירים חרדים כלפי שירות בצה"ל, ובפרט רצונם להתגייס ותכונם לעשות כן בפועל. ההבחנה בין הרצון העקרוני והתכנון המעשי היא חידוש מרכזי של המחקר, הנעוץ בתובנה כי שיעורי הגיוס הקיימים אינם משקפים בהכרח את עמדותיהם האישיות של צעירים חרדים כלפי הגיוס לצה"ל וכי ייתכן שהחלטה להתגייס מעוצבת בידי גורמים וחסמים שונים מלבד הרצון האישי עצמו.

שנית, ביקשנו לבצע חריש עמוק בשאלת המוטיבציות המניעות צעירים חרדים להתגייס או מניאות אותם מלעשות כן. עד מחקרנו, לא נערך מחקר כמותי נרחב בסוגיה זו. ניגשנו למיפוי המוטיבציות האמורות בהתבסס על המחקרים שבחנו את המוטיבציות של מיועדים לשירות ביטחון בציבור הכללי ומחקר איכותני שבחן את המוטיבציות של חרדים שהתגייסו לצה"ל.

שלישית, ביקשנו לבחון את עמדתם האישית של הצעירים למול העמדות הציבוריות והנורמות החברתיות בחברה החרדית בסוגיות אלה. בחנו סוגיה זו ראשית באמצעות מדידה של תפיסות גברים חרדים צעירים את החברה החרדית, ושנית באמצעות מדידת תפיסותיהם של נשים חרדיות וגברים חרדים שעברו את טווח גילי הגיוס (משתתפי קבוצה זו יוגדרו בפירוט בהמשך כ"קבוצת הייחוס החרדית"). הנורמות החרדיות ביחס לגיוס – הנתפסות או הממשיות – עשויות להסביר את עמדות הצעירים החרדים ביחס לגיוס לצה"ל ובפרט להסביר פערים בין רצון ותכנון להתגייס.

לבסוף, בשני המחקרים הראשונים שערכנו ביקשנו לבדוק האם וכיצד כלל המדדים מושפעים ממתווה המקנה פטור מגיוס לצה"ל או מתווה הקובע חובת גיוס לצה"ל, ולבחון את הקשר בין המתווים ובין הרצון והתכנון של צעירים חרדים להתגייס. לאור ראשוניותו של המחקר, לא בחנו את כל החלופות והמתווים המוצעים ביחס לגיוס חרדים לצה"ל, אלא התמקדנו בשני מתווים מרכזיים אשר נמצאו בזמן ביצוע המחקר בלב הדיון הציבורי בסוגיית הגיוס מצה"ל – כאלה שבבסיסם ניתן פטור משירות לבני ישיבות לעומת אלה שבבסיסם מוטלת חובת שירות.¹⁶ זאת, במיוחד נוכח התפיסה המקובלת הגורסת כי "בכפייה זה לא ילך" וכי הטלת חובת גיוס על בני הישיבות תעורר התנגדות רבתי שתעקר את מעשיותה.

נסקור כעת את הספרות העוסקת במוטיבציות לשירות צבאי ובחשיבות של תפיסת הנורמה החברתית לקבלת ההחלטות של הפרט, ולאחריהן נסקור את השיטה והממצאים של שלושת המחקרים.

1.1. רקע - מוטיבציות לשירות צבאי

במאמרו של ראובן גל, "המוטיבציה לגיוס לצה"ל בראי הזמן", מתאר המחבר את השינויים שהתרחשו לשיטתו במוטיבציות לשירות מקום המדינה ועד היום,¹⁷ ומציע מסגרת תיאורטית לדיון בסוגיה באמצעות ארבע מוטיבציות עיקריות: מוטיבציה הישרדותית, מוטיבציה ערכית-אידאולוגית, מוטיבציה נורמטיבית-חברתית ומוטיבציה אישית-אינדיבידואליסטית.

מוטיבציה הישרדותית נטועה בתפיסה שהמאבק הצבאי ניצב בראש סדר העדיפויות החברתי והציבורי, ולכן אין ברירה וחייבים להתגייס לצבא. כאשר היא מופעלת באופן שלילי, מדובר בתפיסה כי המאבק הביטחוני איננו המאבק העיקרי שהמדינה מתמודדת איתו, ובכל אופן מאבק זה אינו בראש סדר העדיפויות של הפרט הספציפי. **המוטיבציה האידאולוגית** המשכית לזו ההישרדותית ומושתתת על הזדהות ותמיכה במאבק הצבאי, הנתפס כמגלם את ערכי הפרט. במובנה השלילי, המוטיבציה האידאולוגית מגלמת התנגדות ערכית לשירות בצה"ל. הן המוטיבציה ההישרדותית, הן המוטיבציה האידאולוגית, בלטו במיוחד במובן החיובי בתקופה שהחלה בקום המדינה ועד לשנות ה-70, והשתלבו עם הדומיננטיות החברתית של ערכי הציונות, ההתיישבות והחלוציות. מוטיבציה זו בולטת בימים אלו, עם עלייה גוברת של מתגייסים המתנדבים ליחידות קרביות על רקע המלחמה.¹⁸ **המוטיבציה הנורמטיבית** מתייחסת לתפיסת הפרט את מעמדו החברתי של השירות בצה"ל, קרי האם השירות נתפס כדפוס התנהגות מקובל ולגיטימי בקרב מעגל ההשתייכות החברתי של הפרט (כלומר, האם הגיוס נתפס כצעד נורמטיבי) או

¹⁶ כפי שיפורט בהמשך, המחקר הראשון בוצע בחודש אוקטובר 2020 והמחקר השני בוצע בתחילת שנת 2021. באותה העת, ולאחר שבחודש פברואר 2020 פורסמו ממצאי דו"ח צוות נומה, עמדו בפני מקבלי ההחלטות מספר מתווים לגיוס חרדים לצה"ל שהוצעו במהלך השנים. כאמור, בבסיסם של חלק ממתווים אלו ניתן לתלמידי ישיבות חרדים פטור משירות לעומת אחרים שבבסיסם הוטלה חובת שירות. כך, למשל, בשנת 2018 (ולאחר מכן גם בשנת 2021), נדונה בכנסת הצעת חוק ממשלתית – הצעת חוק שירות ביטחון (תיקון מס' 25) (שילוב תלמידי ישיבות) התשע"ח-2018 (https://fs.knesset.gov.il/20/law/20_ls1_502053.pdf) – אשר הציעה, בין היתר, לקבוע יעדי גיוס הדרגתיים לגיוס תלמידי ישיבות חרדים והשלכות כלכליות בהיעדר עמידה ביעדי הגיוס, וכן הוצע להפחית את גיל הפטור מגיל 26 ל-24. בהקשר זה יודגש כי כמובן שרצוי כי מחקר המשך בנושא זה יעמיקו בתוכניות המעשיות והרלוונטיות ביותר שיעמדו על הפרק בעתיד ויבחנו את עמדותיהם של צעירים חרדים ביחס אליהן.

¹⁷ ראובן גל "המוטיבציה לגיוס לצה"ל בראי הזמן" **המכון למחקרי ביטחון לאומי**, מזכר 148, 37 (2015) (להלן: גל, "המוטיבציה לגיוס").

¹⁸ אייל בן ארי "האם מודל גיוס החובה יענה על צורכי צה"ל לאחר מלחמת עזה?" **מכון ירושלים לאסטרטגיה וביטחון** (<https://jiss.org.il/he/ben-ari-the-conscription-model>) (26.12.2023).

להיפך, כצעד לא נורמטיבי בקרב הציבור אליו משתייך הפרט. במופעה החיובי, מוטיבציה זו התחזקה החל ממלחמת ששת הימים ועד לשנות ה-90. גל מציין כי סקרים שנעשו בתקופה זו בציבור הכללי העלו כי 80-90% מהמיועדים לשירות ביטחון הביעו רצון להתגייס וכי השירות בצבא היה מקובל מאוד ונחשב כיוקרת. לבסוף, המוטיבציה האינדיבידואליסטית, במובנה החיובי, מתייחסת לרצונו של הפרט להגשים באמצעות הגיוס הצבאי מטרות אישיות (למשל, מימוש עצמי, התפתחות אישית והגשמת צרכים כלכליים). במובנה השלילי, המוטיבציה האינדיבידואליסטית מתייחסת לתפיסת הפרט את הגיוס כמעכב אינטרסים אישיים שהפרט מבקש להגשים. מוטיבציה זו, בשני מובניה, בלטה במיוחד החל משלהי שנות ה-80 ועד לתחילת שנות ה-2000, ועודנה תופסת נפח משמעותי בהחלטה האם להתגייס גם בימינו.

במחקרו גל טוען כי המוטיבציה לגיוס לצה"ל מורכבת מכלל המוטיבציות האמורות. ראשית, המוטיבציה האינדיבידואליסטית שצמחה לשיטתו בשלהי שנות השמונים עדיין מהווה גורם מכריע בקרב קבוצות שונות באוכלוסייה. כמו כן, המוטיבציה האידיאולוגית המבוססת על אהבת הארץ ואחריות להגנה עליה שבה ועולה כגורם מעודד גיוס, בעיקר בקרב הנוער הדתי-לאומי.¹⁹ לעיתים, המוטיבציה האידיאולוגית מלווה גם במוטיבציה ההישרדותית, אך זו פחתה לאורך השנים, בהתאמה לירידה בתפיסה שמדינת ישראל מצויה תחת איום קיומי.²⁰ לטענתו, גם המוטיבציה הנורמטיבית ממשיכה להתקיים בקרב בני נוער, אשר רבים מהם מתגייסים כי "כך כל החברים שלי עושים". כפי שיפורט בהמשך, סוגי מוטיבציות אלו מוצאות ביטוי גם בקרב המגזר החרדי, לחיוב ולשלילה.

מספר מחקרים נוספים אשר בחנו את המוטיבציות המשפיעות על מיועדים לשירות ביטחון עולים בקנה אחד עם המסגרת שהתווה גל. כך, במחקר משותף של ברוך נבו ויעל שור מהמכון הישראלי לדמוקרטיה עם צה"ל,²¹ אשר סקר מחקרים שנערכו בצה"ל ובצבאות אחרים בעולם, אותרו מספר מניעים בולטים לגיוס אשר חשיבותם משתנה מעת לעת, מתת-אוכלוסייה אחת לשנייה ומפרט לפרט. החוקרים דנים בין היתר במוטיבציות אינדיבידואליסטיות (למשל, רצון בפיתוח אישי והתקדמות בחיים), נורמטיביות (למשל, עמדות הורים, תמיכת הסביבה הקרובה כמו מורים ומדריכים, תחושת סולידריות חברתית וחובת גיוס על פי החוק), אידיאולוגיות והישרדותיות. נבו ושור מציינים כי מניעים אלו עשויים להשפיע על נכונותו של הפרט להתגייס באופן חיובי או שלילי, קרי להוות תמריץ או חסם לגיוס. למשל, עמדות המשפחה והסביבה הקרובה עשויות לעודד גיוס או להרתיע מפני גיוס לצבא.

במאמרו של רוני טיארגיאן, "מראות שונות של מוטיבציה לשירות בצה"ל",²² מתאר המחבר מחלוקת בשיח התקשורתי והאקדמי בדבר המוטיבציה של בני נוער להתגייס לצה"ל, ובפרט האם

¹⁹ בהיבט השלילי, גל מציין כי בקרב אנשי שמאל קיימת אידיאולוגיה הפוכה והיא התנערות והימנעות משירות צבאי, המהווה למעשה חסם אידיאולוגי לגיוס.

²⁰ מחקרו של גל עדכני לשנת 2015, וייתכן שממצאים שונים היו מתקבלים בימים אלה.

²¹ במסגרת המפגש הרביעי של פורום צבא-חברה במכון הישראלי לדמוקרטיה, השתתפו קצינים בכירים בצה"ל ובראשם הרמטכ"ל. המאמר מסכם את ממצאי ומסקנות המפגש ובתוך כך מתבסס על דברי המשתתפים, חומרי הרקע שהוכנו לקראתו, וחומרים נוספים שעלו בו. ראו: ברוך נבו ויעל שור "החוזה בין צה"ל לחברה הישראלית: שירות החובה", המכון הישראלי לדמוקרטיה וצה"ל (פרויקט צבא חברה), (2002)

<https://www.idi.org.il/media/5000/%D7%94%D7%97%D7%95%D7%96%D7%94%D7%91%D7%99%D7%9F%D7%A6%D7%94%D7%9C%D7%9C%D7%97%D7%97%D7%91%D7%A8%D7%94%D7%94%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C%D7%99%D7%AA.pdf>

²² רוני טיארגיאן "מראות שונות של מוטיבציה לשירות בצה"ל" המכון למחקרי ביטחון לאומי 148, 47, 51 (2015).

זו עלתה, ירדה או נותרה יציבה בשנים האחרונות.²³ טיארג'אן מציג ממצאים מסקר שנעשה על ידי ממד"ה, המעידים על מגוון רחב של מניעים לשרת. המוטיבציות שחקר ממד"ה מתכתבות עם הסיווג שהציע גל, אם כי לא אחת קשה לסווג אותן באופן חד לקטגוריות שהציע. הן כוללות את "חובת השירות" (מוטיבציה נורמטיבית, אך גם אידיאולוגית), "רצון לתרום למדינה או לחברה" (מוטיבציה אידיאולוגית), "השירות הצבאי כחוויה מעצבת" (מוטיבציה אינדיבידואלית), ו"יוקרה חברתית" (מוטיבציה אינדיבידואלית ונורמטיבית). אלו משיקות בחלקן גם למוטיבציות שעלו במחקרם של נבו ושור במסגרת הפורום המשותף של המכון הישראלי לדמוקרטיה ולצה"ל.²⁴

מחקר פנומנולוגי שביצעו שירה ריבנאי-בהיר ומידד אבידר ביקש לבחון את המשמעות החברתית של השירות הצבאי עבור בני נוער מיועדים לשירות ביטחון באמצעות ראיונות פתוחים.²⁵ החוקרים ביצעו 65 ראיונות חצי מובנים עם 46 גברים ו-19 נשים בגילאי 17-18, בשתי נקודות זמן שונות – הראשונה ב-2008 והשנייה ב-2010. הראיונות בוצעו לפני שהצעירים חוו מפגש ישיר ומשמעותי עם הצבא (לדוגמה מיונים מתקדמים), אך לאחר שעברו תהליך של צו ראשון. נקודת המוצא במחקר הייתה ההבנה כי בני נוער מקבוצות חברתיות שונות מחזיקים בעמדות ותפיסות מגוונות ביחס לשירות הצבאי, ובחירת המרואיינים ביקשה לבטא שונות זו באוכלוסייה (בין היתר, לפי הממד החברתי של הלמ"ס; שונות גיאוגרפית; מידת דתיות; מגדר; מוצא; ומעמד כלכלי). ממצאי המחקר שיקפו שלוש קבוצות של שיח – שיח קאנוני, שיח תועלתני ושיח רפובליקני-ליברלי – אשר ניתן ללמוד מהן על-אודות המוטיבציות לגיוס של המיועדים לשירות.

השיח הקאנוני מדגיש את חשיבות השירות הצבאי ובתוך כך את הביטחון והמורל הלאומי, וכן את תפיסת "צבא העם". המרואיינים בקבוצה זו תפסו את הגיוס לצבא כאקט נורמטיבי – התנהגות המקובלת בחברה ומובנת מאליה, שאינה דורשת עיסוק עמוק בשאלה האם להתגייס אם לאו. אלמנט בולט נוסף בתפיסתם הינו ההוגנות אל מול האחרים המשרתים.²⁶ קבוצה זו מושפעת אך באופן מועט מהיותו של השירות חובה חוקית – היא מחזיקה בתחושת חובה ואחריות פנימית ומוסרית להתגייס נוכח המציאות הביטחונית במדינה.²⁷ עם זאת, החוקרים מדגישים כי בני נוער המבטאים שיח קאנוני אינם נשענים רק על עולם ערכים קולקטיבי אלא גם על תפיסות ליברליות ואינדיבידואליות, בין היתר, לנוכח הדגשת אלמנט הבחירה בשירות בתפקיד משמעותי ומספק, שיוביל להשגת רווח אישי (לרבות צבירת הון חברתי). השיח התועלתני, כשמו כן הוא, מדגיש את אפשרות הצבא לספק טובין משמעותי למתגייסים. בעיני קבוצה זו השירות הצבאי נתפס כאמצעי להשגת מטרות אחרות כמו שער לעולם התעסוקה, לסטטוס חברתי, ולצבירת ניסיון תעסוקתי. השיח הליברלי-רפובליקני מפריד בין חובות וזכויות, ומדגיש כי זכויות האזרחים אינן תלויות במילוי חובות כלשהם, ובפרט אינן תלויות בגיוס לצבא. שיח זה סבור כי השתייכות אזרחית אינה

²³ שם, עמ' 48. לתימוכין בטענה על-אודות המחלוקת, ראו ל' פומרנץ, י' שר, "אף אחד כבר לא רוצה לשרת", בתוך: הדס בן אליהו, זאב לרר, סוציולוגיה של צבא העם, מבט מבפנים, העמותה לסוציולוגיה צבאית, 2009.

²⁴ נבו שור "החוויה בין צה"ל לחברה הישראלית: שירות החובה", המכון הישראלי לדמוקרטיה וצה"ל (פרויקט צבא חברה), ה"ש 21.

²⁵ שירה ריבנאי-בהיר ומידד אבידר "בין המדינה ובני: מורכבות שיח השירות הצבאי בקרב בני נוער בעידן של שינויים ערכיים בין הזירות", https://www.mamda-12.org.il/files/ugd/7516a6_90e00fe5b8af438e9e6800a643da3e7e.pdf (2014).

²⁶ לדוגמה, אמירתה של מרואיינת המבהירה את האופי הקולקטיבי של תפיסתה: "מה, שאתה תשב בבית ולא תעשה כלום? תרוויח כסף ותטייל בזמן שחברים שלך, לא דווקא הקרובים ילכו ויקריבו [...] ויסכנו את חייהם כדי שאתה תוכל לישון בשקט?".

²⁷ שם, עמודים 33-34.

מותנית בשירות צבאי, אם כי לאזרחים צריכה להינתן האפשרות להתנדב לקידום הערכים המנחים אותם.

במחקר משנת 2021 חוקר אסף מלחי את תפיסות הציבור בנוגע לאתוס 'צבא העם' ומודל הגיוס לצה"ל במציאות החברתית המשתנה.²⁸ המחקר מבקש לאתר ולאפיין את העמדות והאינטרסים של הקבוצות המאתגרות את מודל הגיוס הקיים ומציבות מולו חלופות לשירות בשכר מלא. בתוך כך, מלחי מתייחס לשינויים במוטיבציות לשירות צבאי בחלוף הזמן, באופן העולה בקנה אחד עם מחקרו של גל. מלחי מתאר כי החל מאמצע שנות השמונים, ועל רקע מלחמת לבנון הראשונה והאינתיפאדה הראשונה, חלו שינויים במידת מרכזיותו של אתוס הביטחון בישראל ובדמות הלוחם לנוכח המעבר מחברה אידיאליסטית ומגויסת, המקריבה את הפרט למען הכלל, לחברה אינדיווידואליסטית שבה הישגי הפרט והגשמתו העצמית עומדים מעל לכל.²⁹ מלחי טוען כי בקרב אוכלוסיות ממעמד חברתי בינוני-גבוה ישנו ביקוש הולך וגובר לשירות המניב תועלות חומריות וכלכליות ברורות בתום השירות, ביקוש הגורם לצה"ל לשווק חלק ממסלולי השירות כשער למקצוע מבטיח לחיים אזרחיים ולהגשמה עצמית. בכך, טוען מלחי, מחליש צה"ל את המוטיבציה האידיאולוגית לשירות ומחזק את המוטיבציה האינדיבידואליסטית.³⁰

אם כן, סקירת הספרות עד כה מעלה כי ניתן למפות את המוטיבציות לשלושה סוגים עיקריים – מוטיבציות **תועלתניות-אישיות** הנובעות מהצרכים האישיים של הפרט, כולל מימוש עצמי והגשמת אינטרסים כלכליים; מוטיבציות **לאומיות-אזרחיות** המתמרצות פרטים להתגייס על מנת להגן על המדינה ועל ביטחון תושביה; ומוטיבציות **חברתיות** המניעות פרטים להתגייס או מניאות אותם למעשות כן בהתאם לדפוסי הנורמות החברתיות הרלוונטיים לפרט.

בהקשר של האוכלוסייה החרדית, מחקרו התיאורטי של גל מתייחס בתמצית שבתמצית לצעירים חרדים הבוחרים להתגייס לצה"ל (גל אינו עוסק בצעירים חרדים בכללותם), וטוען כי הם מחזיקים במוטיבציות משולבות: מוטיבציה אינדיבידואליסטית להיכנס לשוק העבודה ולרכוש מקצוע בצבא; עזיבת האידיאולוגיה האורתודוקסית (המתנגדת לגיוס); ותמיכתה של נורמה חברתית חדשה המחלחלת לציבור החרדי ומנרמלת את הגיוס לצה"ל.

המחקר האמפירי היחיד שבחן את המוטיבציות של צעירים חרדים לשרת בצבא הוא מחקרו של אסף מלחי, "צבא התעסוקה לחרדים",³¹ שנערך במסגרת המכון הישראלי לדמוקרטיה בשנת 2017. מחקר זה כלל ראיונות עומק עם 30 גברים חרדים אשר התגייסו לצה"ל, עם מחציתם נערך הריאיון לפני השירות הצבאי ועם מחציתם לאחריו. בין היתר, המחקר בחן את המניעים של צעירים חרדים לשירות בתפקידים עורפיים וקרביים בצה"ל ואת התרומה של השירות הצבאי לבוגרי החרדים. במענה לשאלה הראשונה, המחקר מצא שלושה סוגים עיקריים של מניעים: אישיים-חברתיים, תעסוקתיים ואזרחיים-לאומיים.³² נקודת המוצא של מלחי לניתוח הנתונים הינה כי שלושת

²⁸ אסף מלחי " בקיעים בקונצנזוס – אתגרי 'צבא העם' ומודל הגיוס לצה"ל במציאות החברתית המשתנה" מחקר מדיניות 156, **המכון הישראלי לדמוקרטיה** (2021) <https://www.idi.org.il/media/15614/the-model-of-enlistment-in-the-idf-in-a-changing-social-reality.pdf>

²⁹ שם, עמ' 31-30.

³⁰ שם, עמ' 59-58.

³¹ אסף מלחי "צבא התעסוקה לחרדים" מחקר מדיניות 116, **המכון הישראלי לדמוקרטיה** (2017) <https://www.idi.org.il/media/10246/a-bridge-to-employment-the-benefits-of-military-service-for-ultra-orthodox-men.pdf>

³² המחבר מבקש מקוראיו לשים לב לשוני בממצאיו לעומת סוגי המוטיבציות שדווחו במאמרו של ראובן גל.

המניעים נוטים להיות משולבים זה בזה וכי אין בהכרח מוטיבציה יחידה "בלעדית" המשפיעה על צעירים חרדים בהחלטתם להתגייס. מלחי מבחין בין המוטיבציות המופיעות בקרב חרדים המתגייסים למסלולים הקרביים לעומת אלו המופיעות בקרב המתגייסים למסלול שח"ר (שילוב חרדים, מסלול טכנולוגי). החרדים הקרביים רואים בשירות בצה"ל אפשרות לצמיחה אישית, ללא בסיס אידיאולוגי משמעותי או רצון לרכוש כלים תעסוקתיים בהכרח. עבור צעירים אלה, פעמים רבות הגיוס מלווה בקשיים ניכרים, למשל ניתוק מהמשפחה ומהסביבה הקרובה בה גדלו. זאת, למעט צעירים מהזרם החרדי-ספרדי וחב"ד, אשר זוכים לתמיכה ממשפחתם שלעיתים קרובות מורכבת מבעלי תשובה אשר שירתו בצבא. לעומת זאת, חרדים המתגייסים למסלול שח"ר הטכנולוגי הינם לרוב גברים נשואים והורים לילדים הרואים במסלול הזדמנות להיכנס לשוק העבודה ולרכוש ניסיון תעסוקתי. לצד האינטרס האישי ברכישת מקצוע, חלקם מונעים גם ממניעים אזרחיים-לאומיים ורואים בשירות חובה אזרחית.

שילוב הממצאים מהמחקרים על האוכלוסייה הכללית עם הממצאים ממחקרו של מלחי מעלים שישנם מספר סוגי מוטיבציות מרכזיות שעשויות להשפיע על צעיר חרדי בבואו להתגייס לשירות צבאי. החוקרים אמנם מסווגים את המוטיבציות באופן שונה, אולם נראה כי במהותן הן דומות. כך, נראה כי המוטיבציה ההישרדותית והאידיאולוגית של גל חופפת בחלקה למוטיבציה האזרחית-לאומית של מלחי, ברצון המשותף להגן על המדינה ועל ביטחונה. כמו כן, ניכר כי המוטיבציה האינדיבידואליסטית בולטת בקרב צעירים חרדים, הן בקרב אלה המתגייסים למסלולים עם אופק תעסוקתי-כלכלי, הן אלה המתגייסים במטרה להתפתח ולממש את עצמם ויכולותיהם. כמו כן, ניכר מכלל המחקרים כי ההחלטה להתגייס מושפעת משילוב של כמה סוגי מוטיבציות. מסקנה זו עולה בקנה אחד עם מחקרים שנערכו במדינות אחרות בעולם.³³

2.2. על חשיבותן של נורמות חברתיות

בני אדם הם "חיות חברתיות", המושפעים מנורמות חברתיות ומשקללים את התגובה החברתית הצפויה למעשיהם לתוך החלטותיהם.³⁴ בחברות שמרניות, קולקטיביות ולא ליברליות, אשר שואפות לאחידות, מקנות חשיבות גבוהה להתנהגות בהתאם לנורמה החברתית, ופועלות לדכא ולצמצם נוקונפורמיזם ככל האפשר, השפעותיה של הנורמה החברתית גדולות אף יותר מדרך כלל.³⁵ בתנאים אלה, פרטים שוקלים בזהירות רבה במיוחד כיצד החלטותיהם ישפיעו על מעמדם

³³ נוכח העובדה כי הגיוס החרדי בישראל הותווה ברבות השנים כגיוס התנדבותי, אשר אין חובה כללית העומדת בצידו (אלא פטור קבוצתי), בחנו גם מחקרים העוסקים במוטיבציה לגיוס צבאי במדינות בהן אין גיוס חובה, דוגמת ארה"ב וסרביה. בדומה להבחנות שפיתחו במחקר הישראלי, גם מחקרים אלה מבחינים בין סוגים שונים של מוטיבציות אישיות (ראו למשל Rebecca M. Pliske, Timothy W. Elig & Richard M. Johnson, *Towards an Understanding of Army Enlistment Motivation Patterns*, DEFENSE TECHNICAL INFORMATION CENTER (1986) ובין מוטיבציות שירותיות, מוטיבציות של שיפור אישי, ומוטיבציות כלכליות. ראו שם, שם; Linda Gorman & George W. Thomas, *Enlistment Motivations of Army Reservists: Money, Self-Improvement, or Patriotism?* 17 ARMED FORCES & SOCIETY, 589 (1987); Nebojsa Nikolic, *Serbian Security Perceptions: Motivations to Serve* 33 INFORMATION & SECURITY, 122 (2015) כלל המחקרים מעלים כי המוטיבציה לשרת נוטה להיות מושפעת מאגד של מוטיבציות פטריוטיות, אישיות-פנימיות וחומריות-כלכליות.

³⁴ Bicchieri, Cristina, *The grammar of society: The nature and dynamics of social norms*. Cambridge University Press, 2005; Gächter, Simon, Daniele Nosenzo, and Martin Sefton, "Peer effects in pro-social behavior: Social norms or social preferences?" 11.3 *Journal of the European Economic Association*, 548-573 (2013); Chung, Adrienne, and Rajiv N. Rimal, *Social norms: A review* 4 REVIEW OF COMMUNICATION RESEARCH, 1-28 (2016).

³⁵ Jetten, Jolanda, Tom Postmes, and Brendan J. McAuliffe, "We're all individuals": Group norms of individualism and collectivism, levels of identification and identity threat 32.2 *EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY*, 189 (2002).

החברתי, שכן הסנקציות החברתיות שעשויות להיות מוטלות עליהם בתגובה לפעולה שתיתפס כלא נורמטיבית, עשויות להיות חריפות במיוחד.

בחברה החרדית, סנקציות אלה יכולות לכלול נידוי, חרמות כלכליים וחברתיים, ענישה חברתית של בני המשפחה (למשל באמצעות השלכות שליליות על שידוכים וקבלה למוסדות לימוד), ועוד. משום כך, חקר עמדות ומוטיבציות כלפי גיוס בחברה החרדית לא יהיה שלם ללא מיפוי של תפיסת הצעיר החרדי את עמדות הציבור אליו הוא משתייך כלפי הגיוס; וללא מיפוי של עמדות הציבור החרדי כלפי מתגייסים חרדים.

המחקר ההתנהגותי ממשיג את היחסים בין הפרט לבין הכלל באמצעות חקר הנורמות החברתיות. תופעה נפוצה בשדה זה היא קיומם של פערים ניכרים בין תפיסות הפרט את הכלל ובין הנורמה החברתית כפי שהיא באמת. למרבית הפרטים אין דרך מדויקת להעריך את הנורמה החברתית בסוגיה מסוימת, ולכן הם יכולים לשגות בהערכת המקובלות החברתית של התנהגות מסוימת. כאשר קיים פער ניכר בין תפיסת הפרט את הנורמה החברתית לבין התפיסות השגורות בקרב בני החברה בפועל, נהוג לומר שמתקיימת "בורות נורמטיבית" – בורות של הפרט לגבי התפיסות והנורמות השגורות בחברה.³⁶

בסדרת מחקרים, נמצא כי תופעת הבורות הנורמטיבית נפוצה במיוחד בחברות סגורות ושמרניות נוקשות.³⁷ בשל המשמעת החברתית הנהוגה בחברות אלה, והמחירים הגבוהים של סטייה מהנורמה, פרטים בחברות שמרניות נמנעים מחשיפת עמדותיהם האמיתיות, חוששים לאתגר את הנורמה ואף לדון בה באופן ביקורתי עם פרטים אחרים, וכתוצאה מכך יש מיעוט הזדמנויות לכל פרט ללמוד שפרטים אחרים מחזיקים בעמדה דומה לשלו ולעדכן את תפיסתו לגבי הנורמה.³⁸ מכאן נובע כי בחברות שמרניות תפיסת הנורמה החברתית חשובה במיוחד להבנת דפוסי ההתנהגות של פרטים, שכן קיים סיכוי גבוה כי הפרטים יתנהגו בפועל בהתאם לנורמה החברתית הנתפסת ולאז דווקא בהתאם לעמדתם האישית.

במסגרת המחקר, ביקשנו לבחון את העמדות האישיות והנורמות הנתפסות בקרב צעירי החברה החרדית ביחס לשאלות הגיוס, ובפרט אם קיים פער בין עמדות אישיות כלפי גיוס בחברה החרדית ובין התפיסה של הנורמה החרדית בסוגיית הגיוס, ומה השפעתו על ההחלטה להתגייס לצה"ל.

ג. המחקר הראשון: מחקר גישושי מקוון בקרב פלחים שונים של החברה החרדית

³⁶המונח המחקרי בשפת המקור הוא "pluralistic ignorance", במשמעות של בורות של היחיד לגבי plural, הקבוצה. בתרגום לעברית בחרנו במונח "בורות נורמטיבית" ולא "פלורליסטית" בשל המשמעות המרכזית של המונח "פלורליסטית" בעברית, המתייחסת לעמדה ערכית מסוימת, המתאפיינת במתינות ובהכלה של תפיסות טוב שונות. על כך, בחרנו לתרגם את המונח ל"בורות נורמטיבית", תרגום הנאמן לאפיון התופעה כמאפיין חברתי ניטרלי מבחינה ערכית. ראו: Floyd H. Allport, *the group fallacy in relation to social science*, 29.6 AMERICAN J. OF SOCIOLOGY 688 (1924); Dale T. Miller & Cathy McFarland, *When social comparison goes awry: The case of pluralistic ignorance* In J. Suls & T. A. Wills (Eds.), *SOCIAL COMPARISON: CONTEMPORARY THEORY AND RESEARCH* 287-313 (1991); Deborah A. Prentice & Dale T. Miller, *Pluralistic ignorance and alcohol use on campus: some consequences of misperceiving the social norm*, 64(2) J. OF PERSONALITY AND SOCIAL PSYCHOLOGY 243 (1993).

Mads M. Jaeger, *What makes people support public responsibility for welfare provision: Self-interest or political ideology? A longitudinal approach*, 49(3) ACTA SOCIOLOGICA 321-338 (2006).

Leonardo Bursztyn, Alessandra L. González & David Yanagizawa-Drott, *Misperceived social norms: Female labor force participation in Saudi Arabia* (No. w24736) NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH (2018).

המחקר הראשון ביצע חריש ראשוני בשדה האומד את רצונם של צעירים חרדים לשרת בצה"ל ואת תכנונם המעשי לעשות כן. בהמשך לכך, המחקר ממפה את המוטיבציות החיוביות והשליליות של צעירים חרדים באשר לשירות בצה"ל ובוחן את הנורמות החברתיות בציבור החרדי בנוגע לגיוס. לבסוף, בחנו האם וכיצד המוטיבציות להתגייס מושפעות ממתווה חקיקתי של פטור מגיוס או חובת גיוס, אשר עשוי להשפיע על תפיסת השירות הצבאי בקרב הצעירים החרדים ועל המוטיבציות להתגייס.

סקרי עמדות בחברה החרדית הפכו נפוצים ומקובלים בשנים האחרונות, אולם טרם התגבש קונצנזוס בקרב קהילת המחקר בדבר שיטה ותמהיל שיבטיחו מדגם מייצג של הציבור החרדי בישראל, בין היתר בשל חוסר בסטטיסטיקות בסיס מספקות על-אודות התפלגות הזרמים השונים בחברה החרדית, והיעדר הסכמה ברורה באשר לשאלה "מיהו חרדי".³⁹ בנוסף, חלק מאורחות החיים בחברה החרדית השתנו במידה ניכרת בשנים האחרונות ומידת הנגישות לאינטרנט ולדואר אלקטרוני עלתה בצורה תלולה. חברות סקרים רבות מאפשרות כיום לגייס מדגמים רחבי-היקף של משיבים חרדים באמצעות דגימה מקוונת (על בסיס הזמנות הנשלחות בדואר אלקטרוני) או טלפונית (על בסיס שיחות לקווים ניידים) ולכל שיטה ישנם יתרונות וחסרונות.⁴⁰ במחקר הנוכחי נקטנו בשיטה משולבת: המחקר הראשון התבצע בדגימה מקוונת והמחקר השני התבצע בדגימה טלפונית. השיטה המשולבת אפשרה לנו להגיע לקבוצות אוכלוסייה מגוונות, לתכלל ולשחזר את הממצאים באמצעות שיטות שונות, ואפשרה – למיטב ידיעתנו, לראשונה בשדה המחקר החרדי – להשוות בין שתי שיטות הדגימה באופן ישיר.

נפנה להצגת השיטה והמהלך של כל אחד משני המחקרים – המקוון והטלפוני – ולאחר מכן נדון בתוצאותיהם במרוכז.

מדגם

המדגם למחקר הראשון נאסף באוקטובר 2020 באמצעות חברת הסקרים 'iPanel'. במחקר השתתפו 708 משתתפים, שנועדו לספק שתי נקודות מבט פנים-חרדיות. הראשונה והמרכזית היא גברים חרדים בגילי גיוס (להלן: "קבוצת הצעירים"); בהתאם, 26% מהמדגם היו גברים חרדים צעירים בגילי 18-24 (בתקופה הרלוונטית למחקר גיל הפטור של צעירים חרדים משירות צבאי עמד על 24).⁴¹ נקודת המבט השנייה היא זו של קבוצת הייחוס החרדית, הכוללת חרדים שאינם עומדים בפני גיוס לצבא. בהתאם, 26% מהמדגם היו גברים חרדים בגילי 25-30, 24% מהמדגם היו גברים

³⁹ ראו: ברק-קורן "החברה החרדית והאקדמיה הישראלית: בחינה מחודשת של עמדות הציבור החרדי כלפי לימודים אקדמיים" משפטים מט 675, 714-715 וההסבר המופיע בהערת שוליים 115 (2019) (להלן: ברק-קורן, "החברה החרדית והאקדמיה הישראלית").

⁴⁰ ראו באופן כללי ברק-קורן, החברה החרדית והאקדמיה הישראלית, 720-721. על מחקרים מקוונים לעומת מחקרים טלפוניים המבוצעים באמצעות טלפנים המשוחחים עם הנשאלים "בשפה חרדית" ראו בפרט הערת שוליים 128: "מחז גיסא, יכולים להיות לסקרים כאלה יתרונות בהבהרת השאלות ובקיום שיחה פנימית ואינטימית, ומאידך גיסא, בנושאי שיחה רגישים נשאלים חרדים עשויים להשיב תשובות שמרניות מאלה המאפיינות אותם באמת, בין מפאת אי נעימות בפני הטלפן החרדי, ובין מפאת חשש כי מה שיאמרו ישמש נגדם אם תדלוף השיחה. בשל העובדה שמוסדות מרכזיים בחברה החרדית עוסקים באיסוף מידע מפורט על שמרנות, צניעות וכי' – חשש זה עשוי להיות ממש".

⁴¹ בעת ביצוע המחקר גיל הפטור לצעירים חרדים מצה"ל עמד על גיל 24 ולכן זהו טווח הגילאים שנבחר גם במחקרנו (https://www.idi.org.il/ministerial-committees/36162). גיל הפטור עלה מאז וכיום עומד על גיל 26 (https://www.idi.org.il/articles/49150).

חרדים בגילי 31-65 ו-24% מהמדגם היו נשים חרדיות בגילי 31-65.⁴² ניתוח הממצאים בפרק ה' מוצג בהתאם בחלוקה לשתי קבוצות, כאשר ראשית נציג את נתוני קבוצת הצעירים ובהמשך נקדיש פרק לניתוח עמדותיה של קבוצת הייחוס החרדית – גברים ונשים חרדים בגילי 25-65 שעמדותיהם נאספו במחקר הראשון בלבד.

באשר לזרם אליו המשתתפים משתייכים, הוגדרו המכסות הבאות, המשקפות את ההתפלגות הנפוצה המתקבלת בסקרים מחקריים של החברה החרדית: 30% חסידים, 30% ליטאים, 30% ספרדים, ו-10% נוספים ליתר הזרמים. בפועל, האיסוף התחלק כך ש-40% מהמשתתפים השתייכו לזרם הליטאי, 25% לזרם הספרדי ו-25% לזרם החסידי. כ-10% נוספים הגדירו עצמם כחב"ד, ברסלב או 'אחר'. הרוב המוחלט של המשתתפים היה נשוי (80%), כ-17% רווקים, ו-3% גרושים או אלמנים. כ-72% מהמשתתפים העידו שברשותם טלפון (52%) או סמארטפון (20%) כשר. כ-30% עשו שימוש בסמארטפון לא מפוקח, אולם מחצית מהם החזיקו בטלפון כשר בנוסף לסמארטפון. בהיבט השימוש באינטרנט, כ-40% מהמשתתפים העידו שיש להם אינטרנט בבית עם סינון בכשרות גבוהה, כ-25% מחזיקים באינטרנט עם סינון, לכ-20% יש אינטרנט, ולכ-15% אין אינטרנט בבית כלל.

הליך המחקר

עם כניסתם למחקר, נמסר למשתתפים כי הם עתידים להשתתף במחקר העוסק בעמדותיהם על-אודות גיוס תלמידי ישיבות לצה"ל. נמסר למשתתפים כי ביכולתם לעצור את השתתפותם בכל עת, כי תשובותיהם יוותרו אנונימיות וכן כי ישמשו למטרות מחקריות בלבד. לאחר מתן הסכמה, המשתתפים נשאלו מספר שאלות דמוגרפיות קצרות העוסקות במין, בגיל, בעצם היותם חרדים וזרם אליו משתייכים בציבור החרדי, בהתאם לתנאים ולמכסות שהוגדרו למשתתפים. לאחר מכן, המשתתפים הוגרלו באופן אקראי לאחת משלוש קבוצות הניסוי - חובת גיוס, פטור מגיוס וקבוצת ביקורת, כך שבכל קבוצה היה ייצוג לכל אחת מהקבוצות בחברה החרדית. בהתאמה, הוצג למשתתפים טקסט המתאר את החלטתה של ועדה ממלכתית אשר המליצה לחייב או לפטור את תלמידי הישיבות משירות בצה"ל. לקבוצת הביקורת הוצג טקסט המתאר את החלטתה של ועדה ממלכתית אשר המליצה לקדם תזונה בריאה בישראל. שלושת הקטעים שנכתבו היו דומים מאוד באורכם, במשלב הלשוני ובמורכבותם הכללית. לאחר מכן, המשתתפים התבקשו לענות על שאלות הנוגעות לעמדותיהם והשקפותיהם בנוגע לגיוס תלמידי ישיבות חרדים לצה"ל (המדדים).⁴³

מדדים

לשם מדידת הרצון העקרוני והתכנון המעשי של המשתתף בנוגע לגיוס לצה"ל, שאלנו "מהי עמדתך האישית ביחס לגיוס לצה"ל במצב בו יש חובת/פטור גיוס?" (כתלות בקבוצת הניסוי). משתתפים מקבוצת הביקורת נשאלו "מהי עמדתך האישית ביחס לגיוס לצה"ל?". המשתתפים יכלו לבחור מבין ארבע אפשרויות שכללו את ארבעת ההרכבים האפשריים של רצון להתגייס ותכנון לעשות כן

⁴² חברות הסקרים עימן עבדנו לא תמיד ידעו להתחייב מראש כמה נבדקים יש להן בכל קבוצת גיל, ולכן הנהגנו מכסות גיל לפי מה שניתן היה לגייס מתוך הבנה שהגם שהקבוצה הרלוונטית ביותר היא קבוצת הצעירים בגילאי גיוס (18-24 או 18-25) גם מי שמבוגרים יותר, אך עודם קרובים בגיל, יכולים לספק תשובות רלוונטיות ולכן מהווים חלק מקהל היעד.

⁴³ שלושת הנוסחים המלאים של השאלונים מצורפים כנספח.

(רוצה ומתכנן ; רוצה ולא מתכנן ; לא רוצה ולא מתכנן ; לא רוצה ומתכנן). על מנת לבדוק את תפיסת הנורמות החברתיות בחברה החרדית ביחס לרצון ותכנון להתגייס נשאלו המשתתפים שתי שאלות: "מה לדעתך שיעור החרדים שהיה מתגייס לצה"ל במקרה של חובת/פטור גיוס"? (כתלות בקבוצת הניסוי), וכן: "מה לדעתך שיעור החרדים שהיה רוצה להתגייס לצה"ל במצב בו יש חובת/פטור גיוס, אבל לא עושה זאת?". משתתפי תנאי הביקורת נשאלו: "מה לדעתך שיעור החרדים המתגייסים לצה"ל כיום", וכן "מה לדעתך שיעור החרדים שרוצים להתגייס לצה"ל כיום, אך לא עושים זאת?". למשתתפים הוצג סרגל הנע בין 0-100% והם התבקשו למקם את הסמן על השיעור המוערך על ידם. כפי שיורחב בהמשך, שתי שאלות אלו אפשרו לבחון את קיומה של בורות נורמטיבית, קרי פער בין עמדת המשיב החרדי לבין הערכתו את העמדה בה מחזיק יתר הציבור החרדי.

על מנת לבדוק מהן המוטיבציות המשפיעות על ההחלטה להתגייס, הוצגה למשתתפים רשימת מוטיבציות (חיוביות ושליליות בנפרד).⁴⁴ ביחס לכל מוטיבציה, התבקשו המשתתפים לדרג עד כמה היא משפיעה על החלטתם להתגייס על ציר שנע בין 1-5 (1 - כלל לא משפיעה, 5 - לחלוטין משפיעה). רשימת המוטיבציות התבססה על המוטיבציות המגוונות שהועלו ונחקרו בספרות בנושא גיוס לצבא בכלל,⁴⁵ גיוס לצה"ל בפרט,⁴⁶ וגיוס חרדים לצה"ל.⁴⁷ הרשימה הסופית שהוצגה למשתתפים כללה 18 מוטיבציות חיוביות ו-14 מוטיבציות שליליות אשר הוערכו על בסיס המחקר הקיים כרלוונטיות ביותר לציבור החרדי.

על מנת להבין כיצד נתפסים צעירים חרדים שמתגייסים לצה"ל בעיני החברה החרדית ואת ההשלכות החברתיות הנתפסות של הגיוס, ביקשנו מהמשתתפים להעריך את סיכויי השידוך ועלייה למפטיר בשבת של צעיר הלומד בישיבה יוקרתית; בישיבה רגילה; חייל בגדוד חרדי קרבי; נושר מישיבה; וחייל במסלול טכנולוגי בצבא. כמו כן שאלנו על סיכויי הקבלה למוסד חינוכי יוקרתי וסיכויי השידוך של אח או אחות של כל אחת מהדמויות (קרי, של תלמיד בישיבה יוקרתית, רגילה, וכן הלאה).

לבסוף, המשתתפים השלימו שאלון דמוגרפי אשר התייחס למקום מגורים, סטטוס משפחתי, שימוש באינטרנט, השקפת עולם בציר שבין שמרנות למודרניות, ולימוד לימודי ליבה.⁴⁸

---

⁴⁴ כך, לדוגמה, מוטיבציות חיוביות שהופיעו בשאלון הן "תגמול כלכלי עבור השירות", "תחושת שליחות", "רצון להיות חלק מהכלל ולא להתנתק מהחברה"; ומוטיבציות שליליות שהופיעו בשאלון הן "כיבוד רבנים", "פחד שינסו לשנות אותי", "ימשיכו להפלות אותי גם אם אשתי".

⁴⁵ Linda Gorman & George W. Thomas, *Enlistment Motivations of Army Reservists: Money, Self-Improvement, or Patriotism?* ARMED FORCES & SOCIETY (1987); Rebecca M. Pliske, Timothy W. Elig & Richard M. Johnson, *Towards an Understanding of Army Enlistment Motivation Patterns*, DEFENSE TECHNICAL INFORMATION CENTER (1986); Nebojsa Nikolic, *Serbian Security Perceptions: Motivations to Serve* 33 INFORMATION & SECURITY 122 (2015).

⁴⁶ גל, "המוטיבציה לגיוס" 37; רוני טיארניאן "מראות שונות של מוטיבציה לשירות בצה"ל" המכון למחקרי ביטחון לאומי 148, 47, 51 (2015); שירה ריבנאי-בהיר ומידד אבידר "בין המדינה וביני: מורכבות שיח השירות הצבאי בקרב בני נוער בעידן של שינויים ערכיים בין הזירות" 12 mamda-https://www.mamda-12.com/files/ugd/7516a6_90e00fe5b8af438e9e6800a643da3e7e.pdf (2014).

⁴⁷ אסף מלחי "צבא התעסוקה לחרדים" מחקר מדיניות 116, המכון הישראלי לדמוקרטיה <https://www.idi.org.il/media/10246/a-bridge-to-employment-the-benefits-of-military-service-for-ultra-orthodox-men.pdf>

⁴⁸ מפאת רוחב היריעה המוגבלת אנו מתמקדים במדדים המרכזיים בהם עסקנו. הנוסח המלא של השאלון מצורף בנספח.

ד. המחקר השני: מחקר מאושש טלפוני של צעירים חרדים בגילי גיוס

מטרתו של המחקר השני הייתה לשחזר את עיקרי המחקר הראשון בשיטת דגימה טלפונית. לפיכך, גם במחקר זה שלוש השאלות המרכזיות עסקו בעמדות האישיות של המשתתפים להתגייס לצה"ל, תוך הבחנה בין הרצון להתגייס והתכנון לעשות כן בפועל; בירור המוטיבציות המשפיעות על צעירים חרדים להתגייס לצה"ל כחלק מהבנת הפער בין הרצון להתגייס והתכנון; וכן השוואת העמדות האישיות לעמדות הציבוריות כפי שהן נתפסות על ידי המשתתפים על מנת לעמוד על הנורמות החברתיות הקיימות בחברה החרדית וכן על קיומה של תופעת הבורות הנורמטיבית. אולם בעוד שהמחקר הראשון סיפק מבט רחב על תפיסותיהם של פלחים שונים בחברה החרדית, במחקר השני התמקדנו בגברים חרדים צעירים בקבוצת הגיל הרלוונטית לגיוס לצה"ל (18-25).

מדגם

המדגם למחקר השני נאסף בתחילת שנת 2021 בידי חברת 'אסקריא', חברת סקרים המתמחה בחברה החרדית. בניית מאגר הטלפונים על ידי חברת אסקריא נעשתה במספר דרכים על מנת לטייב את הליך הדגימה. המאגר מבוסס, בין היתר, על ספרי טלפונים של כלל המגזר החרדי; רכישת אלפונים של חסידויות; רכישת מאגר שמות ממפלגות יהדות התורה ושי"ס (לאחר דיוק מול האחרונה שמדובר בחרדים); בדיקת IVR (interactive voice response) של כל מספרי הטלפון של "הקומות הכשרות" מול חברות טלפוניה והוספת כלל המספרים הפעילים למאגר; רכישת מספרים ממשווקים בדיגיטל לאוכלוסייה החרדית; ורכישת מספרי טלפונים של ישיבות שונות. הטלפונים היו "דוברי חרדית" אשר הוכשרו על-ידינו בדרך העברת המחקר.

במדגם השתתפו 300 גברים חרדים צעירים בגילי 18-25, המדגם המירבי שחברת הסקרים העריכה שניתן לגייס בהינתן קבוצת האוכלוסייה המצומצמת הרלוונטית לשאלת המחקר. המשיבים השתייכו לזרמים שונים בחברה החרדית: הזרם הליטאי (50%), הזרם הספרדי (30%) והזרם החסידי (13%) וכ-7% אשר הגדירו עצמם כחב"ד, ברסלב או 'אחר'. כ-64% מהמשתתפים העידו כי הם לומדים בישיבה, כ-12% לומדים בכולל, כ-11% עובדים, כ-3% משרתים בצבא, וכ-3% בלימודים אקדמיים. בנוסף, המשתתפים העידו כי הם בהכשרה מקצועית (1%) או משלימים בגרויות כהכנה ללימודים (1%), וכן כי הם עובדים או לומדים יחד (3%) או לא עובדים ואף לא לומדים (2%). הרוב המוחלט של משתתפי המדגם היו רווקים (כ-70%), והיתר היו נשואים (כ-30%). כ-77.5% מהמשתתפים העידו שברשותם טלפון (72.5%) או סמארטפון (5%) כשר. כ-13% עשו שימוש בסמארטפון לא מפוקח, אולם כרבע מהם החזיקו בטלפון כשר בנוסף לסמארטפון. כ-7.5% מהמשתתפים החזיקו גם בסמארטפון מפוקח וגם בטלפון כשר, והיתר לא החזיקו בטלפון סלולרי כלל (כ-2%). בהיבט השימוש באינטרנט, כ-54% העידו שהם משתמשים באינטרנט פעם בשבוע או יותר, כ-18% משתמשים לפחות פעם בחודש, וכ-28% משתמשים לפחות מפעם בחודש או כלל לא.⁴⁹ שיעור המענה לסקר היה 27%.⁵⁰

⁴⁹ יצוין כי שאלת השימוש באינטרנט במחקר השני שונה מזו שהוצגה למשתתפים במחקר הראשון. השינוי נבע לנוכח המלצת חברת הסקרים 'אסקריא' המתמחה בסקרים במגזר החרדי, ובהתחשב בגיל הצעיר של המדגם השני ומאפייניו.
⁵⁰ לפי נתוני אסקריא, הרימו את הטלפון 1124 נבדקים פוטנציאליים ומתוכם השלימו את הסקר 303. שיעור מענה זה גבוה משיעור המענה השכיח לסקרים, העומד בדרך כלל על כ-16%, ראו דיון אצל ברק-קורן, חרדים באקדמיה, נספח א.

עיצוב המחקר

עם כניסתם למחקר, המשתתפים קיבלו הנחיות זהות לאלה של המחקר הראשון. לאחר מענה על שאלות המכסה הדמוגרפיות כבמחקר הראשון, המשתתפים הוקצו באופן אקראי לשתי קבוצות – פטור מגיוס וחובת גיוס (מפאת שיקולי עוצמת מבחן למול גודל המדגם, המחקר השני לא כלל קבוצת ביקורת). הקצאה זו התבצעה באופן אוטומטי ללא שיקול דעת הטלפנים. הטלפנים הקריאו למשתתפים טקסט קצר, שהותאם לדגימה הטלפונית, העוסק במתווה של פטור או חיוב תלמידי ישיבות חרדים בשירות צבאי, בהתאם לתנאי הניסוי אליו הוגרלו. אם המשתתף הביע קושי לעקוב אחר הטקסט, הטלפנים הקריאו בשנית נוסח מקוצר שהוכן מראש. לאחר מכן, המשתתפים נשאלו שאלות זהות לאלו שנשאלו המשתתפים במחקר הראשון, למעט שאלות בודדות שלא נכללו.⁵¹ במחקר זה התווספה שאלה חדשה הנוגעת לרצון ותכנון המשתתפים לצמצם את הלימוד בבית המדרש על מנת לצאת לחפש עבודה או מקצוע. לבסוף השיבו המשתתפים על שאלות דמוגרפיות משלימות בדומה לאלו של המחקר הראשון.

ה. ממצאים: עמדות ותפיסות של צעירים חרדים ושל החברה החרדית בנוגע לגיוס לצה"ל

בפרק הנוכחי נסקור את הממצאים המרכזיים שעלו משני המחקרים הראשונים, המוצגים יחד מטעמי חיסכון בשל הדמיון הרב בתוצאות. הממצא המרכזי הראשון הוא קיומו של פער ניכר בין הרצון העקרוני של צעירים חרדים להתגייס לצה"ל למול התכנון המעשי שלהם לעשות כן. בהמשך לכך, נציג את ממצאינו באשר למוטיבציות שמניעות – ומניאות – צעירים חרדים להתגייס לצבא. לאחר מכן, נציג את התמונה החברתית המורכבת בסוגיית הגיוס. נסקור ראשית את נקודת מבטם של צעירים חרדים בגילי גיוס באשר למידת הנורמטיביות של הרצון להתגייס לצה"ל ובאשר לתגובה החברתית הצפויה לגיוס, כפי שאלה נתפסות על ידם. לאחר מכן נסקור את נקודת מבטה של קבוצת הייחוס החרדית, אותם פלחים בחברה החרדית אשר סוגיית הגיוס אינה (עוד או בכלל) רלוונטית עבורם. נקודות מבט שונות אלה מרכיבות תמונה שלמה ביחס לנורמות החרדיות – הממשיות והנתפסות – בסוגיית הגיוס לצה"ל.

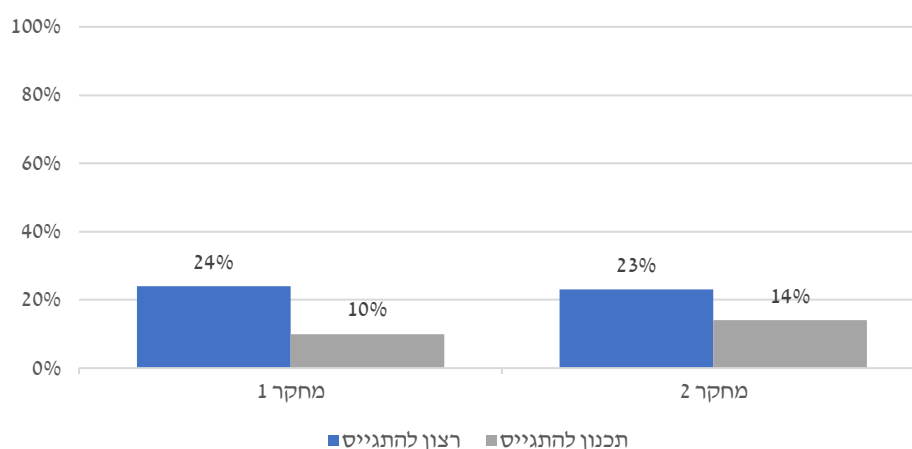
ה.1. רצון להתגייס לצה"ל מול תכנון להתגייס לצה"ל

בשני המחקרים מצאנו נתונים זהים כמעט בשאלת הרצון העקרוני והכוונה המעשית של צעירים חרדים להתגייס לצה"ל. כצפוי, מרבית הצעירים החרדים (67-69%) אינם רוצים ואינם מתכננים להתגייס לצה"ל. עם זאת, בשני המחקרים אותה פער ניכר בין הרצון העקרוני להתגייס ובין התכנון המעשי לעשות זאת. כפי שתרשים 1 מראה, אחד מכל ארבעה צעירים חרדים בגילי גיוס בקירוב הביע רצון להתגייס לצה"ל (23-24% מכל אחד מהמדגמים) אולם רק 10% (מחקר 1) או 14% (מחקר 2) מתכננים להתגייס בפועל.

תרשים מס' 1: השוואת העמדות האישיות של צעירים חרדים להתגייס לצה"ל בין מחקר 1 ו-2

⁵¹ כך, למשל, המשתתפים במחקר השני לא נשאלו אודות המעמד החברתי של האברך אל מול החייל החרדי. השאלון המלא של כל מחקר מפורט בקובץ הנספחים.

רצון מול תכנון להתגייס - השוואת העמדות האישיות בין המחקר הראשון והשני

כזכור, המחקר הראשון כלל שלושה תנאים – חובת גיוס, פטור מגיוס וקבוצת ביקורת, והמחקר השני כלל שני תנאים – חובת גיוס ופטור מגיוס. במחקר הראשון מצאנו הבדלים בין תנאי הניסוי באשר לרצון הצעירים החרדים להתגייס. רצון זה עמד על כ-11% בתנאי חובת הגיוס מול כ-24% בתנאי הפטור מגיוס ($z=-1.8, p<0.03$) וכ-35% בתנאי הביקורת (בו המשתתפים ענו על השאלה לאחר טקסט שעסק בתזונה בריאה) ($z=-3.2, p<0.01$).⁵² עם זאת, הבדלים אלה לא השתחזרו במחקר השני, בו הרצון להתגייס בתנאי חובת הגיוס היה גבוה יותר מזה שנמצא במחקר הראשון (כ-24%) וזוהה סטטיסטית לרצון להתגייס בתנאי הפטור (כ-23%; $p<0.8$). באשר לתכנון של צעירים חרדים להתגייס, לא מצאנו הבדלים מובהקים סטטיסטית בין התנאים במי מהמחקרים. בשניהם שיעור המתכננים להתגייס בפועל היה נמוך משמעותית משיעור הרוצים להתגייס, בכל תנאי הניסוי (במחקר הראשון: תנאי החובה כ-14.7%; תנאי הפטור כ-8%; $z=1.1, p<0.1$; תנאי הביקורת כ-8.5%; $z=1, p<0.14$). במחקר השני: תנאי החובה כ-16%; תנאי הפטור כ-12%; $p<0.3$). בשני המחקרים התכנון להתגייס היה הנמוך ביותר בתנאי הפטור.⁵³ לסיכום, הגם ששיעורי הרצון והתכנון הראו יציבות בין שני המחקרים, כולל פער יציב ומובהק סטטיסטית בין שיעור הרצון להתגייס לעומת שיעור התכנון להתגייס, לא מצאנו הבדלים יציבים ומובהקים סטטיסטית בין תנאי הניסוי ולכן הנתונים מוצגים בממוצע על פני תנאיו, בהתעלם מתנאי הניסוי.

ה.2. מוטיבציות וחסימים לשירות צבאי בקרב צעירים חרדים

כאמור לעיל, בחנו את המוטיבציות המשפיעות על החלטה להתגייס לצה"ל באמצעות שאלון שגובש על בסיס מחקרים שנערכו בישראל ובמדינות אחרות על-אודות מוטיבציות לשירות צבאי, ולאחר שמיקדנו את הבחינה לפריטים הרלוונטיים לציבור החרדי. השאלון הורכב מ-18 מוטיבציות חיוביות ו-14 מוטיבציות שליליות. ביחס לכל מוטיבציה, התבקשו המשתתפים לדרג עד כמה היא משפיעה על החלטתם להתגייס על ציר שנע בין 1-5 (1 – כלל לא משפיעה, 5 – לחלוטין משפיעה).

⁵² לטבלאות המלאות של שאלת הרצון בחלוקה לשלושת תנאי הניסוי – חובה, פטור, וביקורת, ראו בקובץ הנספחים.
⁵³ לטבלאות המלאות של שאלת התכנון בחלוקה לשלושת תנאי הניסוי – חובה, פטור וביקורת, ראו בקובץ הנספחים.

הנתונים שנאספו נותחו בהליך של ניתוח גורמים (factor analysis), שיטה סטטיסטית המאפשרת לסווג ולקבץ פריטי שאלון לקטגוריות-על, בהתבסס על המכנה המשותף הסטטיסטי בתשובות המשתתפים. ניתוח הגורמים הגישושי במחקר הראשון העלה כי ניתן למפות הן את רשימת המוטיבציות החיוביות והן את רשימת המוטיבציות השליליות לשלושה סוגי מוטיבציות, שיוצגו להלן. ממצאים אלה שוחזרו במחקר השני (ראו תרשימים 2 ו-3).

ניתוח הגורמים זיהה שלושה סוגי מוטיבציות חיוביות, העולות בקנה אחד עם המוטיבציות שעלו בספרות המחקרית: מוטיבציה אישית-אינדיבידואליסטית ($\alpha=0.91$; $SD=1.3$); מוטיבציה שירותית-ערכית ($\alpha=0.88$; $SD=1.6$); ומוטיבציה אזרחית-נורמטיבית ($\alpha=0.84$; $SD=1.3$). ההיגדים שדורגו גבוה במיוחד במקבץ המוטיבציות האינדיבידואליסטיות היו "התגמול הכלכלי עבור השירות", "לנסות דברים חדשים ולפגוש אנשים חדשים", "לקחת פסק זמן מהחיים כדי לקבל החלטות" ו"להתקדם בחיים". ההיגדים שדורגו גבוה במיוחד במקבץ המוטיבציה השירותית-ערכית הינם "לשרת את המדינה שלי", "תחושת שליחות" ו"תרומה לחברה". ההיגדים שדורגו גבוה במיוחד במקבץ המוטיבציה האזרחית-נורמטיבית הינם "רצון להיחשב כאזרח מלא של המדינה", "זו חובתי כאזרח" ו"שוויון בנטל". יוער כי הגם שמבחינה תמטית יש קרבה בין פריטי המקבץ השירותי-ערכי ופריטי המקבץ האזרחי-נורמטיבי, מבחינה סטטיסטית מקבצים אלה זוהו כנפרדים (ראו תרשימים 2).

גם באשר למוטיבציות השליליות, המניאות מגיוס לצה"ל, הניתוח העלה שלושה סוגים עיקריים של מוטיבציות – מקבץ מוטיבציות דתיות-סמכותיות ($\alpha=0.73$; $SD=1.4$), אשר ההיגדים הבולטים בו היו "כיבוד רבנים", "רצון לגדול בתורה", "להישמע להוראות הרבנים", ו"חשיבות ההתמסרות ללימוד התורה". המקבץ השני היה מקבץ מוטיבציות חברתיות-נורמטיביות ($\alpha=0.64$; $SD=1.4$), אשר ההיגדים הבולטים בו היו "פחד שינדו אותי מהחברה", "ימשיכו להפלות אותי גם אם אשתתף". המקבץ השלישי עסק במוטיבציות אישיות, הקשורות לפחד משינוי ($\alpha=0.76$; $SD=2$), אשר ההיגדים הבולטים בו הינם "לא רוצה להתקלקל בצבא", "פחד שינסו לשנות אותי" (ראו תרשימים 3).

תרשימים מס' 2: ניתוח גורמי של המוטיבציות החיוביות העיקריות

תרשימים מס' 3: ניתוח גורמי של המוטיבציות השליליות העיקריות

מוטיבציה אישית (חשש משינוי)

לא רוצה להתקלקל בצבא

פוחד שינסו לשנות אותי

טוב לי כמו שאני עכשיו

מוטיבציה חברתית

יתנו לי תפקיד פחות טוב
מלאחרים

פוחד שינדו אותי מהחברה

חושש שיזלזלו בי שאני לא
חכם

ימשיכו להפלות אותי גם אם
לא אשרת

מוטיבציה דתית- סמכותית

רצון לגדול בתורה

כיבוד רבנים

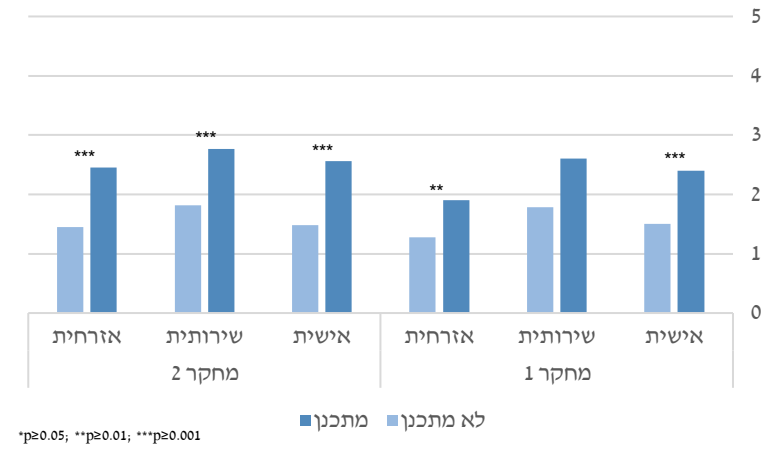
לימוד התורה שלי מציל את
עם ישראל

בשלב הבא, ניתחנו את ממצאי המוטיבציות בהתאם לשאלת הרצון האישי, באמצעות פילוח המשתתפים לפי אלה שהביעו את רצונם להתגייס לעומת אלה שהעידו כי אינם רוצים. זאת, במטרה להבין מה מניע את הצעירים החרדים שרוצים להתגייס לצה"ל ומה מהווה חסם עבור אלו שאינם רוצים בגיוס. כצפוי, מצאנו הבדלים מובהקים סטטיסטית בדירוגי המוטיבציות של שתי הקבוצות שתוארו לעיל. צעירים חרדים שרוצים להתגייס דירגו את כלל המוטיבציות החיוביות כמשפיעות יותר על החלטתם מאשר משתתפים שאינם רוצים להתגייס, ולהיפך ביחס למוטיבציות השליליות. זאת, למעט פחד משינוי, שדורג בצורה דומה בידי שתי הקבוצות. עם זאת, ההבדל בין צעירים הרוצים ולא רוצים להתגייס התמצה במשקל שנתנו למוטיבציות השונות, ולא בסוג המוטיבציות שהניעו או הניאו אותם. ממצא חשוב נוסף הוא שמשקל המוטיבציות השליליות היה בממוצע גבוה ממשקל המוטיבציות החיוביות – גם אצל הצעירים החרדים הרוצים בגיוס (ראו תרשים 4). שתי מוטיבציות המניאות מגיוס – הרבנית-דתית והחשש משינוי – זכו לציון ממוצע גבוה מ-3 (אמצע הסקאלה) – בעוד שהמוטיבציות המניעות לגיוס זכו בממוצע לציונים נמוכים או נושקים ל-3.

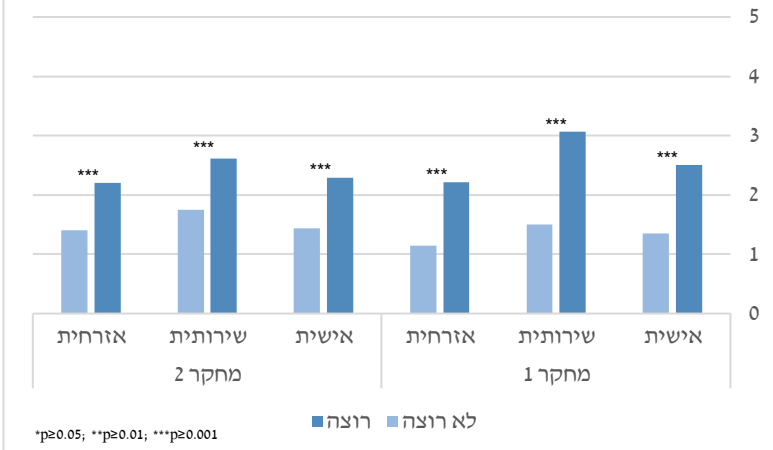
המוטיבציה החיובית הגבוהה ביותר בקרב הרוצים להתגייס הייתה המוטיבציה השירותית-ערכית, אולם בפער לא גדול מהמוטיבציות האישיות והאזרחיות. בכלן אותרו הבדלים מובהקים סטטיסטית בין הרוצים והלא רוצים להתגייס. המוטיבציה השלילית הגבוהה ביותר הן בקרב הרוצים להתגייס, הן בקרב הלא רוצים להתגייס, הייתה המוטיבציה הדתית-רבנית, אך הרוצים להתגייס העניקו לה משקל נמוך יותר במידה מובהקת סטטיסטית. המוטיבציה השנייה בגובהה הייתה החשש משינוי אישי, וחשש זה דורג במידה דומה בידי הרוצים והלא רוצים להתגייס. המוטיבציה השלישית בגובהה הייתה המוטיבציה החברתית (חשש מנידוי חברתי ואי מציאת מקום בחברה הכללית), וגם כאן אותרו הבדלים מובהקים סטטיסטית בין המשקל שניתן לה בידי הרוצים והלא רוצים להתגייס. תמונת המוטיבציות הייתה דומה בקרב המתכננים להתגייס, אך בשל המספר המועט של צעירים בקבוצה זו האנליזות לא היו מובהקות סטטיסטית. כלל הממצאים הללו שוחזרו כמעט במדויק במחקר השני (ראו תרשים 4).

תרשים מס' 4: מוטיבציות חיוביות ושליליות ביחס לשאלת הרצון להתגייס (ניסוי 1 ו-2)

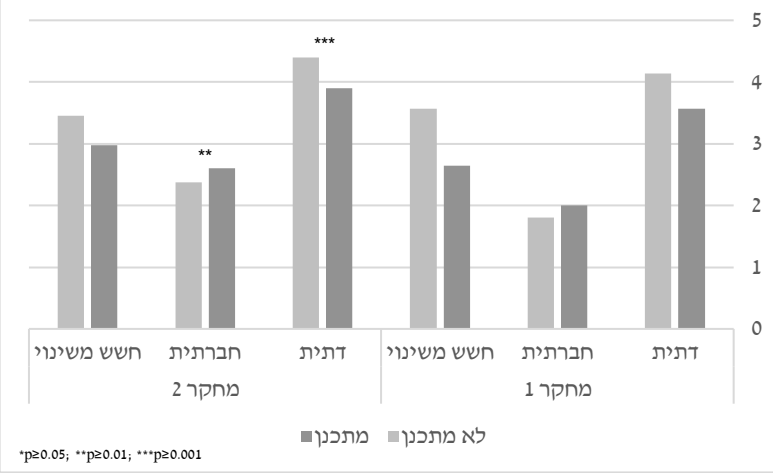
מוטיבציות חיוביות ותכנון להתגייס בפועל

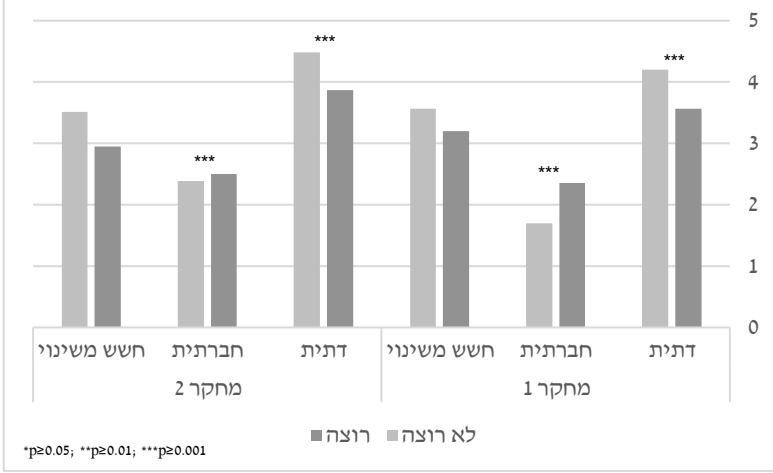
מוטיבציות חיוביות ורצון להתגייס

מוטיבציות שליליות ותכנון להתגייס בפועל

מוטיבציות שליליות ורצון להתגייס

ה.3. בין הפרט לכלל: נורמות חברתיות ממשיות ונחזות ביחס לגיוס לצה"ל

בתת-פרק זה נציג סדרה של ממצאים לגבי הנורמות החברתיות החרדיות בסוגיית הגיוס. נתחיל בבחינת העמדות האישיות של המשתתפים אל מול האופן שבו הם תופסים את עמדות הציבור החרדי בדבר גיוס לצה"ל. לאחר מכן נבחן את תפיסת המעמד החברתי של החייל החרדי ולבסוף נבחן את עמדת "קבוצת הייחוס החרדית" – חרדים שאינם עומדים בפני דילמת ההתגייסות.

ה.3.א. נורמות חברתיות: נתוני אמת מול תפיסות ו"בורות נורמטיבית"

מהו שיעור הצעירים החרדים הרוצים להתגייס? ומהי הערכתם של הצעירים באשר לשיעור הצעירים החרדים הרוצים להתגייס? פער, ככל שקיים, בין השיעור האמיתי ובין השיעור הנחזה עשוי לספק הסבר לפער שאיתרנו בין הרצון של צעיר חרדי להתגייס לבין תכנונו שלא לעשות כן בפועל. נורמות חברתיות – אמיתיות ו/או נחזות – עשויות להשפיע על רצונם של צעירים חרדים להתגייס לצה"ל. פרטים נוספים להביא בחשבון החלטותיהם את הנורמה החברתית. אם הפרט תופס את הגיוס כפעולה לא נורמטיבית, אזי גם אם הוא עצמו רוצה להתגייס הוא עשוי לא לעשות

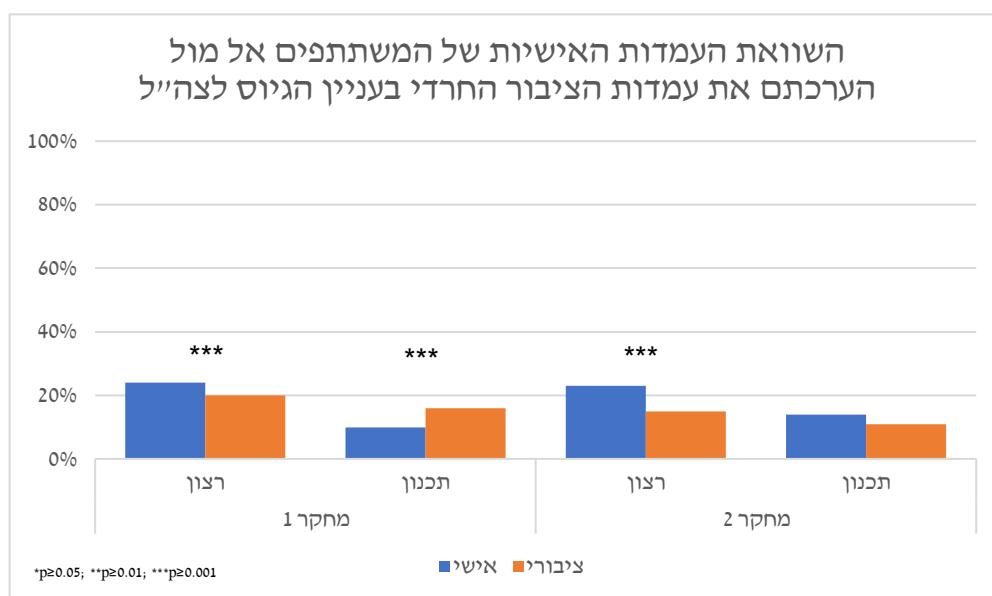
כך. שיקולים נורמטיביים תופסים בדרך כלל משקל גדול במיוחד בחברות סגורות וקפדניות נורמטיבית כחברה החרדית.⁵⁴

על מנת לבחון את קיומה של תופעת הבורות הנורמטיבית בדקנו את ההבדלים בין העמדות האישיות לבין הערכת המשתתפים את עמדות הציבור החרדי ביחס לרצון ולתכנון להתגייס לצה"ל. מבחני t למדגמים תלויים הצביעו על הבדל מובהק בדבר שיעור הרצון האישי להתגייס ובין הערכת המשתתפים את שיעור הרצון החרדי להתגייס. בעוד שכרבע מצעירי הציבור החרדי רוצים להתגייס לצבא (23%-24% בשני המחקרים), המשתתפים מעריכים את שיעור החרדים הרוצים להתגייס כנמוך יותר (20% במחקר הראשון, $p < .007$, 15% במחקר השני, $p < .0003$).⁵⁵ ממצאים אלו מעידים על קיומה של "בורות נורמטיבית" בקרב צעירים חרדים בנוגע לרצון להתגייס לצה"ל: הנורמה הנחזית נמוכה מזו האמיתית. קרי, קיים פער מובהק בין העמדות האישיות של צעירים חרדים בגילי גיוס ובין הערכתם של אותם צעירים את העמדות החברתיות ביחס לרצון להתגייס לצה"ל.

באשר לתכנון להתגייס לצה"ל, לא מצאנו ממצא עקבי של בורות נורמטיבית. בעוד שכ-10% מהצעירים החרדים במחקר הראשון העידו כי הם מתכננים להתגייס בפועל, המשתתפים העריכו את שיעור החרדים המתכננים להתגייס כגבוה יותר (16%, $p < .001$). לעומת זאת, במחקר השני מצאנו שכ-14% מתכננים באופן אישי להתגייס בפועל, אך המשתתפים מעריכים את שיעור החרדים המתכננים להתגייס כנמוך יותר (11%, $p < .186$), ממצא לא מובהק סטטיסטית.

תרשים מס' 5: השוואת העמדות האישיות של המשתתפים מול הערכתם את עמדות הציבור

החרדי – מחקר 1 ו-2

⁵⁴ ראו ברק-קורן, הפרדה מגדרית באקדמיה, בעמ' 695-696; כך ראו בכלליות, TIMUR KURAN, PRIVATE TRUTHS, PUBLIC LIES: THE SOCIAL CONSEQUENCES OF PREFERENCE (1995).

⁵⁵ בדקנו את קיומה של הבורות הנורמטיבית גם ביחס לתכנון של צעירים חרדים להתגייס לצה"ל ושם לא הייתה אחידות בין שני המחקרים. במחקר הראשון התכנון האישי עמד על 10% לעומת הציבורי שהיה 16% ובמחקר השני התכנון האישי עמד על 14% לעומת הציבורי שהיה 11%.

ה.3.ב. תפיסת המעמד החברתי של החייל החרדי בעיני חרדים בגילי גיוס

מרכיב נוסף של הנורמה החברתית ביחס לגיוס לצה"ל הוא המעמד החברתי של חיילים חרדים – כיצד החברה החרדית מתייחסת לחייל החרדי. על מנת לברר זאת, הצגנו בפני המשתתפים חמש דמויות חרדיות: אברך במוסד יוקרתי; אברך במוסד רגיל; נושר מישיבה; חייל במסלול קרבי; חייל במסלול טכנולוגי. ביקשנו מהמשתתפים להעריך את הסיכויים של כל אחת מדמויות למצוא שידוך יוקרתי ולעלות ל"מפטיר" בשבת,⁵⁶ וכן את הסיכויים של אח או אחות של הדמויות הללו להתקבל למוסד חינוך יוקרתי כמו ישיבה קטנה ותיקה או סמינר ותיק ולמצוא שידוך יוקרתי.

נתונים אלה נאספו במחקר הראשון. הנתונים שיוצגו להלן מתייחסים לעמדותיה של קבוצת הצעירים, קרי חרדים בגילאי 18-24. בהמשך נשווה ממצאים אלו לקבוצת הייחוס החרדית.

מצאנו כי המשתתפים הבחינו באופן חד בין המעמד החברתי של אברכים (בין אם אלה לומדים במוסד יוקרתי או במוסד "רגיל") ובין זה של חיילים, בין אם הם במסלול טכנולוגי ובין אם בלוחמה, אשר ההערכה כלפיהם הייתה נמוכה יותר ודומה לזו של נושר מישיבה. הבחנה זו התקיימה ביחס לכל היבטי המעמד החברתי עליהם שאלנו – מציאת שידוך, קבלה למוסד חינוך יוקרתי, ועלייה למפטיר בשבת, הן ביחס לחיילים עצמם, הן ביחס לבני משפחתם.

מהממצאים, המופיעים בתרשים 6, עולה כי הפער המשמעותי ביותר בין האברך והחייל החרדי הוא בסיכויי השידוך, כך שסיכוייו של אברך למצוא שידוך יוקרתי נתפס כגבוה משמעותית ($M=6$; $SD=1.3$) מסיכוייו של חייל ($M=2.5$; $SD=1.4$).⁵⁷ פער זה הינו מובהק סטטיסטית ($p<0.001$), וניכר כי סוגיית השידוכים היא משמעותית ביחס לדמות עצמה, וצעירים חרדים שיתגייסו לצה"ל צפויים לשלם מחיר של ממש מבחינת מעמדם בקהילה בהיבט זה. אכן, אין המדובר במחיר חברתי אינסופי, אולם, ברי כי המחיר ניכר ויהיו לגיוס השלכות ממשיות על מציאת שידוך.

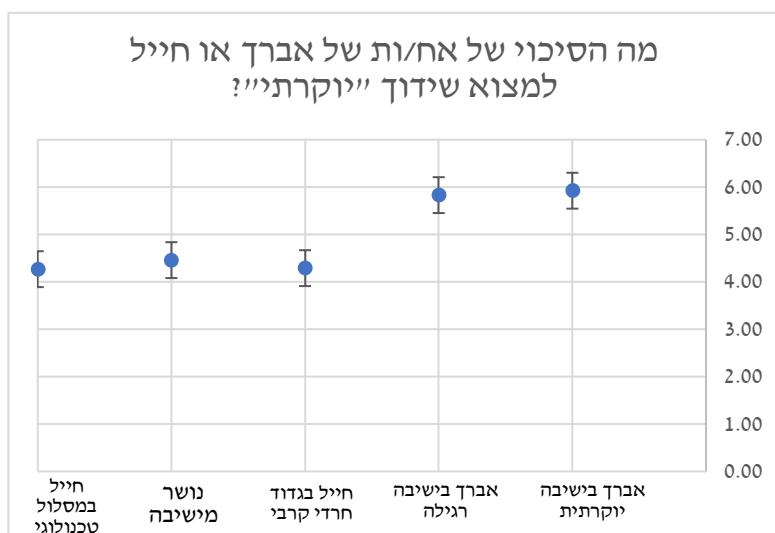
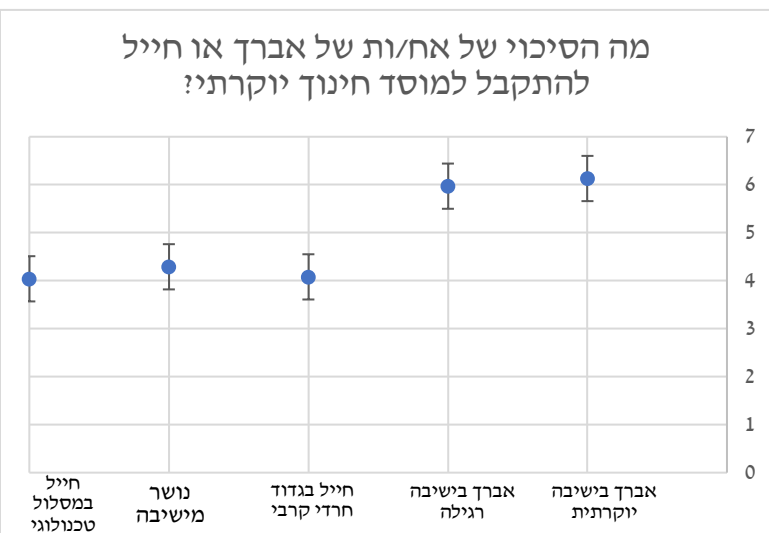
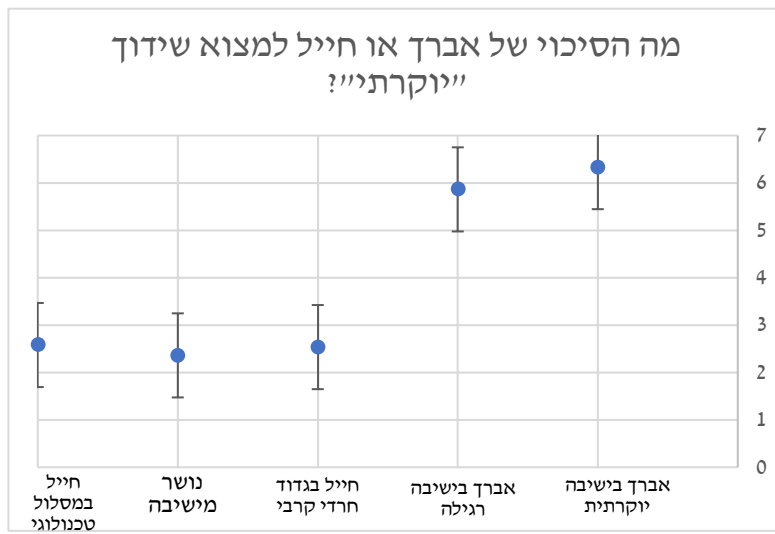
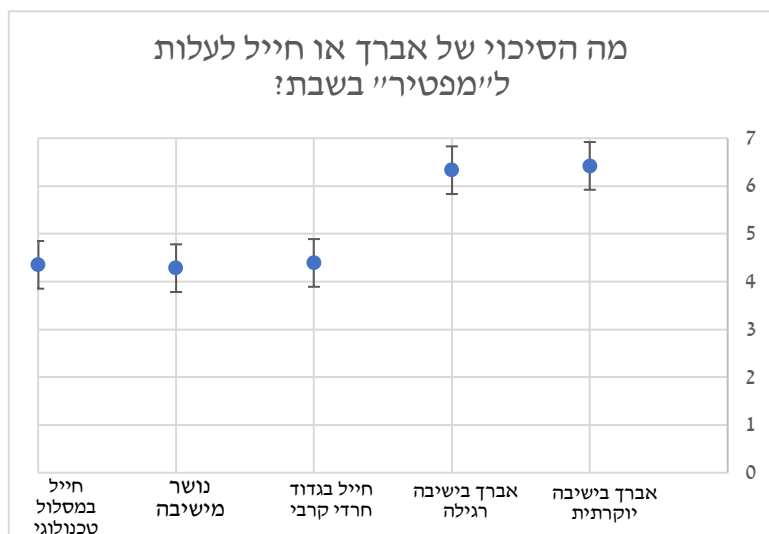
גם באשר לשלוש השאלות הנוספות שהמשתתפים נשאלו לגביהם נמצא כי לגיוס לצה"ל ישנה השפעה שלילית על מעמדו החברתי של החייל בחברה החרדית, כך שמעמדו בקהילה (או של בני משפחתו) נתפס כנמוך יותר מזה של אברך. אמנם, הפערים שנמצאו בסוגיות אלו נמוכים במעט מהפער בסוגיית השידוך, אולם אף הם מובהקים סטטיסטית ($p<0.001$) ונראה כי גם בסוגיות אלו יש לגיוס לצה"ל השלכות שליליות על המעמד החברתי. כך, מהממצאים עלה פער בין סיכוייו של חייל חרדי לעלות ל"מפטיר" בשבת ($M=4.3$; $SD=2.1$), לעומת סיכוייו של אברך ממוסד יוקרתי או רגיל ($M=6.3$; $SD=1.1$); פער זהה יותר בין סיכוייו של אח או אחות של החייל החרדי להתקבל למוסד חינוך יוקרתי ($M=4$; $SD=1.6$) לעומת סיכוייו של אח או אחות של אברך ($M=6$; $SD=1.3$); ובין הסיכוי למצוא שידוך לאח או אחות של צעיר חרדי שהתגייס ($M=4.3$; $SD=1.5$) והסיכוי למצוא שידוך לאח או אחות של אברך ($M=5.8$; $SD=1.3$). עם זאת, נראה שה"ענישה" החברתית

⁵⁶ ביום השבת, קריאת התורה מתחלקת לשבעה מתפללים העולים לתורה, ועולה נוסף הנקרא מפטיר. המדובר בעלייה האחרונה מסדר העליות שבה חוזר העולה על חלק מקריאת "עליית השביעי". בהיעדרה של סיבה ייחודית, כמו חגיגת בר מצווה או שבת חתן, כיבוד בעלייה למפטיר בשבת מסמן בדרך כלל כי העולה הינו אדם הזוכה לכבוד בקהילת בית הכנסת.

⁵⁷ לנוכח הדימיון הרב באופן שבו המשתתפים תפסו את האברך בישיבה יוקרתית או רגילה, וכן את החייל במסלול טכנולוגי לעומת מסלול לוחמה, הנתונים מייצגים ממוצע של שתי דמויות האברכים שעליהם נשאלו הנבדקים, ושתי דמויות החיילים.

מחמירה יותר עם המתגייסים מאשר עם בני משפחתם, אשר סיכוייהם לזכות בשידוך יוקרתי גבוהים יותר משל אחיהם החייל (לפחות בעיניהם של הצעירים החרדים).

תרשים מס' 6 : תפיסת המעמד החברתי של אברך לעומת חייל חרדי

ה.ג. תפיסת המעמד החברתי של החייל החרדי בעיני קבוצת הייחוס החרדית

כאמור, המדגם של המחקר הראשון הכיל גם משתתפים מהציבור החרדי הכללי, ולא רק צעירים בגיל הגיוס, על מנת לספק את נקודת המבט החברתית על גיוס לצה"ל של חלקי החברה אשר אינם נדרשים (עוד או בכלל) להתגייס (כזכור, גברים ונשים בין גילאי 25-65). נקודת מבט זו משלימה את תמונת המידע על-אודות הנורמה החברתית החרדית ביחס לרצון להתגייס לצה"ל, המעמד החברתי של המתגייסים, וההשקפה החרדית על הגורמים המניעים את הצעירים להתגייס ומניאים אותם מלעשות כן.

ככלל, ניתוח הממצאים חולק לשתי קבוצות – קבוצת הצעירים שכללה גברים בגילי 18-24 ($n=183$), וקבוצת הייחוס החרדית, שכללה גברים בגילי 25-30 ($n=184$) וכן גברים ונשים בגילי 31-65 ($n=340$). עבור חלק מהשאלות יוצגו ניתוחים נפרדים בין שתי תתי קבוצות המשתייכות לקבוצת

הייחוס החרדית – קבוצת "הביניים" שכללה גברים גילאי 25-30 הקרובים יותר לגיל הגיוס הפוטנציאלי, וקבוצת "המבוגרים" שכללה גברים ונשים בגילי 31 ומעלה. המשתתפים בקבוצת הייחוס החרדית נשאלו את השאלות שתוארו לעיל באופן מותאם למצבם. כך, בשאלת הרצון אל מול התכנון, משתתפים בתנאי החובה או הפטור נשאלו: "לו הייתי בגיל גיוס, אזי במצב שבו יש פטור/חובת גיוס:" ונתבקשו לבחור באחת מארבע אפשרויות: "הייתי רוצה ומתכנן לשרת בצבא; הייתי רוצה לשרת בצבא, אבל לא הייתי משרת בפועל; לא הייתי רוצה לשרת בצבא ולא הייתי משרת בו בפועל; לא הייתי רוצה לשרת בצבא, אבל הייתי עושה זאת". בתנאי הביקורת המשתתפים נשאלו: "מהי עמדתך האישית בנוגע לגיוס לצה"ל?", והאפשרויות שהוצעו היו: "שירתי בצבא; רציתי לשרת בצבא ולא עשיתי זאת; לא רציתי לשרת בצבא וגם לא שירתי בו; לא רציתי לשרת בצבא אבל שירתי בו בפועל".⁵⁸

בהמשך, בשאלת המוטיבציות, בפני משתתפים מעל גיל 24 הופיעה ההנחיה הבאה: "לפניך רשימה של מוטיבציות אפשריות לגיוס לצבא. אנא דרג/י מה לדעתך צריכה להיות מידת ההשפעה של כל אחת מהמוטיבציות ברשימה על צעיר חרדי בגילאי 18-24 אם להתגייס לצבא?". במסגרת השאלות הנוגעות למעמדו החברתי של החייל החרדי, המשתתפים בכל הגילאים נשאלו את אותה השאלה והיא "אנא הערך את סיכוייה של כל אחת מהדמויות הבאות למצוא שידוך יוקרתי או להתקבל למוסד חינוך יוקרתי או לעלות למפטיר בשבת".

ניתוח הממצאים העלה כי שיעור הרצון להתגייס בקבוצת הייחוס החרדית היה זהה לקבוצת הצעירים החרדים ועמד על כ-24%-25% שרוצים להתגייס.⁵⁹ שיעור התכנון להתגייס היה גבוה יותר בקבוצת הייחוס – כ-18% מול כ-10% מקבוצת הצעירים (כמובן, קבוצת הייחוס החרדית אינה עומדת בפני גיוס בפועל).⁶⁰ באשר לתפיסת הנורמה החברתית, ההערכה של קבוצת הייחוס החרדית היתה קרובה מאוד לנורמה האמיתית, בסוברה כי 23% מהציבור החרדי רוצה להתגייס אך לא עושה כן בפועל.⁶¹ במילים אחרות, קבוצת הייחוס החרדית, בניגוד לצעירים חרדים בגילי גיוס, אינה מתאפיינת בבורות נורמטיבית ביחס לשיעור הרצון החרדי להתגייס לצה"ל.

ממצאים אלו ביחס לקבוצת הייחוס החרדית מהווים חיזוק נוסף לכך ששיעור הרצון להתגייס בקרב החברה החרדית עומד על כאחד מתוך ארבעה חרדים – הן בקבוצת הצעירים, הן בקבוצת הגיל המבוגרות יותר. בד בבד, הממצאים מקבוצת הייחוס החרדית מחדדים את הבורות הנורמטיבית של הצעירים החרדים בדבר שיעור הרצון בגיוס לצה"ל. מהממצאים מתברר כי משתתפי קבוצת הצעירים החרדים תופסים באופן שגוי את הנורמה הן ביחס לבני גילם, הן ביחס לקבוצת הייחוס החרדית. ראשית, כזכור, קבוצת הצעירים מעריכה את שיעור הרצון להתגייס

⁵⁸ הנוסחים הן בקבוצת הניסוי, הן בקבוצת הביקורת, הותאמו למצבם השונה של המשתתפים בקבוצת הייחוס החרדית תוך שמירה על קרבה גדולה ככל האפשר לנוסחים המקוריים בקבוצת הצעירים בגילי גיוס.
⁵⁹ כעניין של משנה זהירות, לא חישבנו בגדר נתון זה את המשתתפים בקבוצת הביקורת שהעידו על עצמם ששירתו בצבא מבלי להתייחס במפורש לשאלת רצונם.

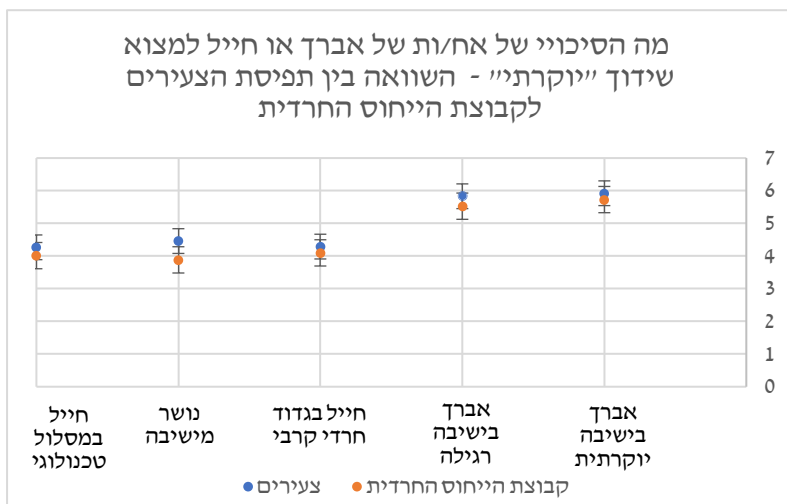
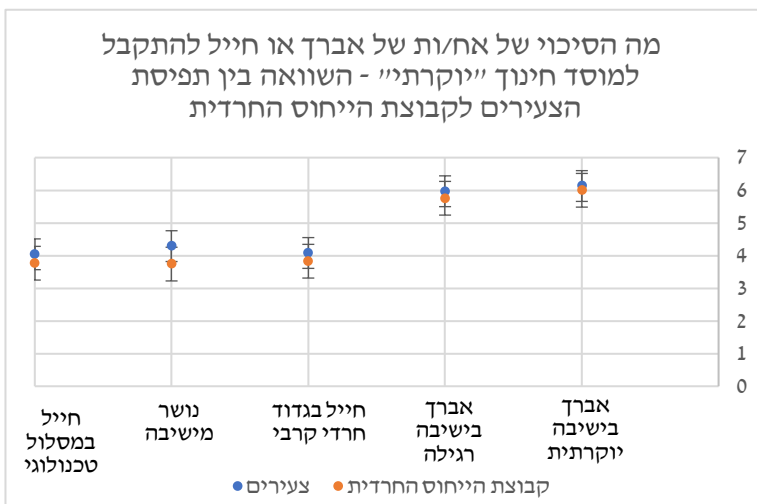
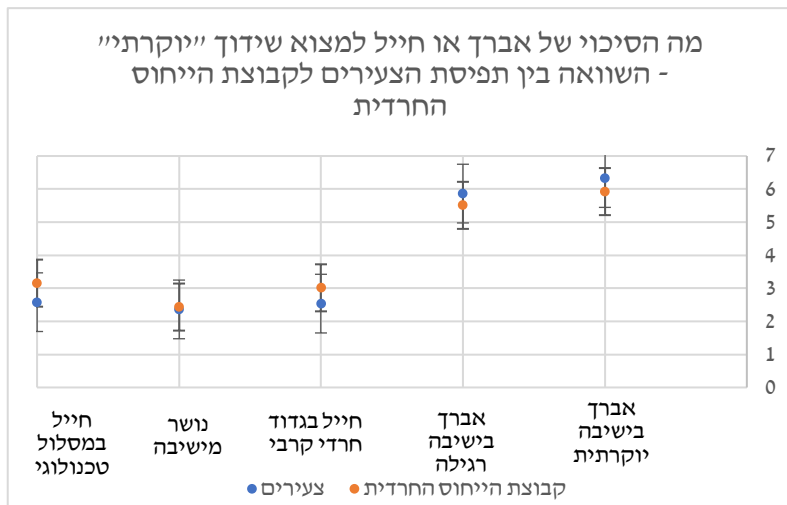
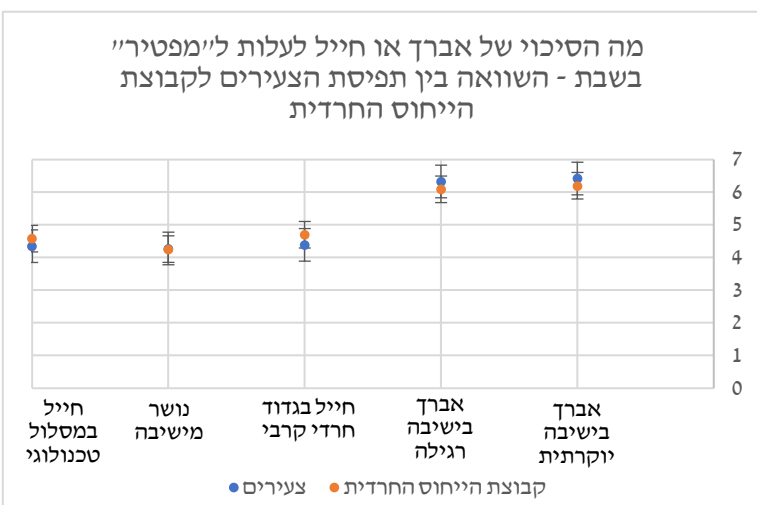
⁶⁰ בקבוצת הביקורת, שלא נשאלה על התכנון להתגייס אלא על הגיוס בפועל, שיעור הגיוס בפועל עמד על כ-16%.
⁶¹ בהמשך לאמור בפרק ה.ג., יוער כי גם ביחס לקבוצת הייחוס החרדית נמצאו הבדלים בין תנאי הניסוי הראשון, אם כי לא באותו כיוון של קבוצת הצעירים. בתמצית, הרצון להתגייס בקרב קבוצת הייחוס החרדית היה הגבוה ביותר בתנאי הפטור מגיוס לצה"ל (כ-35%), פער מובהק סטטיסטית מתנאי החובה (כ-18.5%; $z=-3.4$, $p<0.001$) ומקבוצת הביקורת (כ-20%; $z=2.96$, $p<0.002$). באשר לתכנון להתגייס בפועל, לא נמצאו הבדלים מובהקים סטטיסטית בין חובת גיוס (18.5%), פטור מגיוס (כ-18.7%; $z=-0.19$, $p<0.4$) וקבוצת הביקורת (כ-16.5%; $z=0.35$, $p<0.3$). לטבלאות המלאות של שאלת הרצון והתכנון בחלוקה לשלושת תנאי הניסוי – חובה, פטור, וביקורת, וכן חתך גילי מפורט יותר שמראה, בתוך קבוצת הייחוס, את הנתונים של קבוצת הביניים בנפרד מהנתונים של הקבוצה המבוגרת ראו בקובץ הנספחים.

בציבור החרדי כנמוך יותר משיעור הרצון הקיים בפועל בקבוצת הצעירים; שנית, הערכתם של הצעירים אף אינה תואמת את שיעור הרצון להתגייס בקבוצת הייחוס החרדית, אשר אף הוא גבוה מהמוערך על ידם. שלישית, הצעירים החרדים מתבלטים בבורות הנורמטיבית שלהם בהשוואה לקבוצת הייחוס החרדית, אשר אינה טועה בהערכת שיעור הרצון הממשי בגיוס בחברה החרדית.

באשר לתפיסת המעמד החברתי של חיילים חרדים, תרשים 7 מראה כי לא אותרו הבדלים משמעותיים בין תפיסות הצעירים החרדים ובין תפיסת קבוצת הייחוס החרדית. שתי הקבוצות תפסו את מעמדו החברתי של החייל החרדי כנמוך יותר באופן בולט ממעמדו של תלמיד הישיבה, והעריכו שסיכוייו למצוא שידוך יוקרתי ולעלות למפטר בשבת נמוכים יותר במידה ניכרת (וכי סיכוייהם של קרובי משפחתו להינשא נמוכים יותר, אך במידה פחותה בהרבה).

תרשים מס' 7: המעמד החברתי של חייל חרדי – השוואה בין הצעירים החרדים לקבוצת הייחוס

החרדית

המישור המרכזי בו אותרו הבדלים בין קבוצת הייחוס החרדית לקבוצת הצעירים החרדים היה בניית השונות בתשובותיהם לשאלות המוטיבציות. כאמור, קבוצת הצעירים הצביעה על שלושה סוגי מוטיבציות חיוביות מרכזיות – אינדיבידואליסטיות, שירותיות ונורמטיביות. לעומת זאת, בקרב קבוצת הייחוס החרדית ניתוח השונות העלה כי המוטיבציות השירותיות והנורמטיביות

מהוות קבוצה אחת, כך שקבוצת הייחוס התייחסה בצורה מתואמת למוטיבציות דוגמת "תחושת שליחות" (שירותיות) ו"רצון להיחשב כאזרח מלא של המדינה" (אזרחית-נורמטיבית). הצעירים החרדים הפרידו בין מוטיבציות אלה בתשובותיהם. ייתכן כי המוטיבציות הנורמטיביות בולטות יותר עבור הצעירים החרדים, שעודם מצויים בשלב בו הם מחפשים את מקומם בחברה. זאת לעומת קבוצת הייחוס, שחבריה מבוגרים יותר וככל הנראה מבוססים יותר במעגליהם החברתיים ובתפיסת מעמדם החברתי. חיזוק לפרשנות זו עולה מניתוח השונות של המוטיבציות השליליות. בקבוצת הצעירים, קבוצת מוטיבציות בולטת הייתה חשש משינוי אישי. לעומת זאת, בקרב קבוצת הייחוס החרדית קבוצת מוטיבציה זו לא עלתה כבולטת. לעומתה, הופיע סוג מוטיבציה שלילי שלא אותר אצל הצעירים, שכלל היגדים כמו "הציונים שונאים אותי", ו"ימשיכו להפלות אותי גם אם אשתר". קרי, כאשר מיפינו את רשימת המוטיבציות החיוביות והשליליות לכדי סוגי מוטיבציות שונים – סוג מוטיבציה זה הופיע רק בקרב קבוצת הייחוס החרדית. דומיננטיות של היגדים אלה מעלה את הסברה כי חלקים מקבוצת הייחוס החרדית רואים את יחסי החרדים והחברה הישראלית כקבועים ושליליים וסבורים ששילוב חרדים בצה"ל לא יוביל לשילובם בחברה הכללית.

הבדל מעניין נוסף הוא כי בקרב קבוצת הביניים (גילי 25-30) המוטיבציות העוסקות ב"תגמול הכלכלי עבור השירות" ו"רכישת מקצוע ואופק פרנסה" בלטו כקטגוריה נפרדת מיתר המוטיבציות האינדיבידואליסטיות. זאת לעומת קבוצת הצעירים שכרכו מוטיבציות אלה עם "לנסות דברים חדשים ולפגוש אנשים חדשים" ו"לקחת פסק זמן מהחיים ולהתרחק מהבית". דומה כי השוני בין הקבוצות נובע מהשלב בחיים והצורך לחשוב על פרנסה בקבוצת הגיל המבוגרת יותר. באופן ממוצע, צעירים חרדים מתחתנים סביב גיל 23 וגיל הבאת הילד הראשון הוא סביב גיל 24.⁶² שיקולים כלכליים הופכים דומיננטיים יותר בקבוצת הגיל בה ישנה משפחה לכלכל.

ה.3.4. סיכום ביניים

הממצאים בשני המחקרים הראשונים העידו בעקיבות על קיומו של פער בין רצון להתגייס לתכנון לעשות כן בפועל, ובין הרצון להתגייס לתפיסת הנורמה החברתית ביחס לגיוס לצה"ל. בנוסף, הן צעירים חרדים, הן קבוצת הייחוס החרדית, תופסים את מעמדו החברתי של החייל החרדי כנמוך מזה של תלמיד הישיבה. ממצאים אלה מעידים כי להחלטה של צעיר חרדי להתגייס לצה"ל, בין אם למסלול קרבי ובין אם למסלול טכנולוגי, עשויות להיות השלכות שליליות ניכרות על מעמדו החברתי בתוך החברה החרדית, בפרט אל מול צעירים בני גילם הממשיכים במסלול הישיבות. גורמים חברתיים, דוגמת חשש מנידוי חברתי, אותרו כבעלי משקל ניכר גם בנייתוח המוטיבציות החיוביות והשליליות באשר לגיוס לצה"ל.

שילוב הגורמים החברתיים עשוי להשפיע במידה ניכרת על הרצון להתגייס לצה"ל. אם צעירים חרדים סבורים כי רצונם להתגייס אינו נורמטיבי; וכי לגיוס יהיו השלכות חברתיות שליליות עליהם ועל משפחתם – הסבירות שיתגייסו בפועל נמוכה, גם אם הרצון להתגייס קיים, וממילא סביר כי הערכתם את הנורמות וההשלכות החברתיות תפחית מרצונם להתגייס.

⁶² לי כהנר וגלעד מלאך "שנתון החברה החרדית בישראל 2023" המכון הישראלי לדמוקרטיה (2023) <https://www.idi.org.il/media/22473/statistical-report-on-ultra-orthodox-society-in-israel-2023.pdf>

1. המחקר השלישי: בחינה ניסויית של נורמות חברתיות ומוטיבציות אישיות

1.1. רקע

כפי שתואר לעיל, בשני המחקרים הראשונים נמצא פער ניכר בין הרצון להתגייס ובין התכנון לעשות כן בקרב צעירים חרדים, וכן פער בין הרצון האישי להתגייס ובין תפיסת הרצון להתגייס בקרב הציבור החרדי. בנוסף, שני המחקרים איתרו בקרב קבוצת הצעירים בגילי גיוס שלושה מקבצים של מוטיבציות עיקריות שעשויות להניע צעירים חרדים להתגייס: שירותית-ערכית, אינדיבידואליסטית ואזרחית-נורמטיבית; וכן שלושה מקבצים של מוטיבציות עיקריות המניאות צעירים חרדים מגיוס לצה"ל: דתית-רבנית, חברתית, וחשש אישי משינוי. חרדים צעירים הרוצים להתגייס מתאפיינים בעוצמה גבוהה יותר של המוטיבציות החיוביות ועוצמה נמוכה יותר של המוטיבציות השליליות מעמיתיהם שאינם רוצים להתגייס.

במסגרת המחקר השלישי ביקשנו להתקדם צעד נוסף ולבחון את הקשר שבין נורמות חברתיות ומוטיבציות אישיות, ובפרט כלכליות, בסוגיית הגיוס לצה"ל. בפרט, ביקשנו לבחון אם קיימים יחסי גומלין בין השניים. עד כה, מרבית המחקרים שנעשו בנוגע לתופעת הבורות הנורמטיבית – הפער בין הנורמה הקיימת לתפיסת הנורמה השגויה בידי הפרטים בחברה – לא עסקו בתיקון תפיסת הנורמה השגויה, אלא אך בביסוס התופעה במופעה השונים.⁶³ במחקרים ספורים ביצעו צוותי המחקר התערבויות שמטרתן תיקון תפיסת הנורמה השגויה באמצעות מתן מידע לנבדקים אודות דעותיהם האמיתיות של פרטים אחרים בחברה. מחקרים אלה מצאו שמידע זה עשוי להוביל לשינוי בהתנהגות הפרט. כך למשל, מחקר אשר נערך בסעודיה השמרנית והמוסלמית בהקשר של יציאת נשים לעבודה מחוץ לבית.⁶⁴ החוקרים מצאו כי מרבית הגברים הסעודים תומכים ביציאה של נשים לעבוד, אולם סבורים כי רוב הגברים האחרים מתנגדים לכך. כאשר החוקרים יידעו את המשתתפים, במסגרת ניסוי, בדבר הנורמה האמיתית – תמיכה ביציאת נשים לעבודה – יותר גברים בקבוצת הניסוי רשמו את נשותיהם ליישומון השמה לעבודה המתוכננת בין נשים למעסיקים פוטנציאליים בהשוואה לקבוצת הביקורת, שלא יודעה כאמור.

מחקרן של נעם גרין, נטע ברק-קורן וטלי קליימן,⁶⁵ צעד צעד נוסף קדימה ובחן את הקשר בין תפיסת הנורמה החברתית ובין האינטרס האישי בסוגיית ההפרדה המגדרית של חרדים באקדמיה. המחברות מצביעות על כך כי המחקרים שבדקו את השלכות היידוע בדבר הנורמה האמיתית עשו כן בנסיבות בהן שינוי ההתנהגות תאם את האינטרס האישי של הנבדק: הנבדק רצה דבר-מה בסתר ליבו אך סבר שהחברה תראה זאת בשלילה, ולכן נמנע מלנהוג לפי רצונו. יידועו בדבר הנורמה האמיתית שחרר אותו לנהוג בהתאם לאינטרס האישי שלו. כך, המידע כי יציאת נשים לעבודה נתפסת כנורמטיבית בקרב עמיתיהם שחררה את הגברים הסעודים לנקוט פעולות שקידמו את האינטרס האישי שלהם בצאת נשותיהם לעבודה. אולם לעיתים קיים פער בין תפיסת הנורמה בקרב הפרט לבין תפיסת האינטרס האישי. כך למשל, הפרט עשוי לא לדעת אם האינטרס האישי שלו הוא

Stella C. Chia & Waipeng Lee, *Pluralistic ignorance about sex: The direct and the indirect effects of media consumption on college students' misperception of sex-related peer norms*, 20(1) INT'L J. OF PUB. OPINION RES. 52-73 (2008); Anne M. Bowen & Martin J. Bourgeois, *Attitudes toward lesbian, gay, and bisexual college students: The contribution of pluralistic ignorance, dynamic social impact, and contact theories*, 50(2) J. AM. C. HEALTH 91-96 (2001); Tracy A. Lambert, Arnold S. Kahn & Kevin J. Apple, *Pluralistic ignorance and hooking up*, 40(2) J. OF SEX RES. 129-133 (2003).s

⁶⁴ Bursztyn, González & Yanagizawa-Drott, לעיל ה"ש 34.

⁶⁵ נועם גרין "בחירת האפקט של אינטרס אישי על שינוי התנהגות בעקבות חשיפה לבורות נורמטיבית" (עבודת גמר למוסמך בהנחיית נטע ברק-קורן וטלי קליימן, 2021) (להלן: גרין, ברק-קורן וקליימן).

לנהוג בהתאם לנורמה או בניגוד לה. בהקשר של הפרדה מגדרית בלימודים גבוהים, חרדים רבים אינם יודעים להעריך האם תוכנית לימודים משותפת עדיפה מתוכנית לימודים מופרדת, ובהתאם, גם לו תעודכן תפיסתם בדבר הנורמטיביות של לימודים ללא הפרדה, לאו דווקא ישנו את התנהגותם. החוקרות מצאו כי מתן מידע ביחס לכל אחת מהסוגיות השפיעה על קבלת ההחלטות – חרדים שלמדו כי הנורמה החברתית בדבר הפרדה מגדרית אינה טוטאלית היו נכונים יותר ללמוד במסגרת משותפת; וחרדים שידעו בדבר הסיכוי הגבוה יותר למצוא עבודה לבוגרי תואר משותף היו נכונים יותר ללמוד במסגרת משותפת.⁶⁶

התפיסה החברתית והאינטרס האישי שלובים גם בסוגיית הגיוס לצה"ל. כפי שראינו, צעירים חרדים מונעים גם מסיבות נורמטיביות וגם מסיבות אישיות, שהן כלכליות ברובן.⁶⁷ הערכת האינטרס האישי הטמון בגיוס לצה"ל עשויה להיות מורכבת, וגם יידוע בדבר הנורמה החברתית האמיתית עשוי שלא לחולל שינוי בהעדף יידוע בדבר אינטרס אישי. לפיכך, במחקר השלישי בחנו כיצד משפיע מידע מתקן נורמה, וכיצד משפיע מידע אודות תמריצים אישיים-כלכליים לגיוס, על מידת העניין של המשתתפים בגיוס ועל פעולתם האפשרית.

מדגם

מדגם המחקר השלישי נאסף בסוף שנת 2021 באמצעות מדגם מקוון של חברת אסקריא, חברת סקרים המתמחה במגזר החרדי. במדגם השתתפו 497 משתתפים, כולם גברים חרדים בגילי 18-26. מרבית המשתתפים השתייכו לזרם הליטאי (36%), הספרדי (15%) והחסידי (40%) והתגוררו במקומות שונים ברחבי הארץ, ובפרט בבני ברק (20%) ובירושלים (25%). מרבית המשתתפים היו נשואים (כ-71%) כ-26% היו רווקים, והיתר גרושים או אלמנים. כ-56.5% מהמשתתפים העידו כי ברשותם אינטרנט עם סינון (16.5%) או עם סינון בכשרות גבוהה (כ-40%). כמו כן, כ-10.5% העידו כי ברשותם אינטרנט, וכ-33% העידו שאין להם אינטרנט בכלל בבית. כ-76% מהמשתתפים ציינו שיש להם טלפון (70%) או סמארטפון (6%) כשר. כמו כן, כ-19% עשו שימוש בטלפון כשר בנוסף לסמארטפון כשר (כ-11.5%) או שאינו כשר (כ-7.5%). כ-5% החזיקו רק בסמארטפון שאינו כשר.

מהלך המחקר

בדומה לשני המחקרים הראשונים, בתחילת המחקר השלישי נמדדה העמדה האישית של כל משתתף ביחס לרצונו ותכנונו להתגייס לצה"ל, ולאחר מכן המשתתף התבקש להעריך את הנורמה הקיימת בקרב הציבור החרדי ביחס לרצון ולתכנון להתגייס (שתי השאלות המאפשרות לבחון את קיומה של ברורות נורמטיבית באמצעות השוואת שיעור הרצון העולה מהמדגם לשיעור המוערך של הציבור החרדי על ידי המשתתפים במחקר).

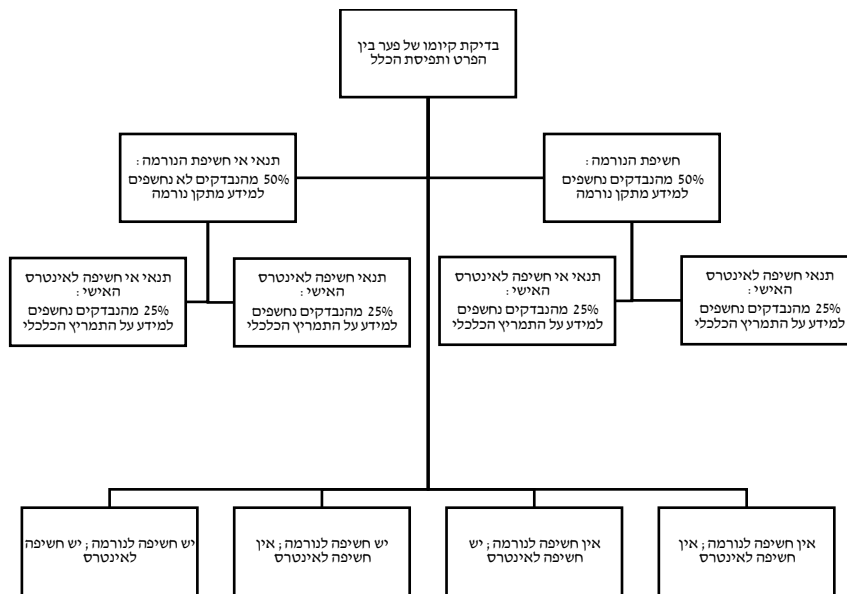
לאחר מכן הוגרל כל משתתף באופן אקראי לאחת מארבע קבוצות הניסוי, במערך מחקר בין-נבדקי מסוג 2x2. המשתנה הבין-נבדקי הראשון נוצר על ידי מתן מידע מתקן נורמה (המשתתף נחשף/לא נחשף להיקף הרצון להתגייס בחברה החרדית, כפי שנמדד בשני המחקרים הקודמים), והמשתנה

⁶⁶ ש.ם.

⁶⁷ ראו סקירת הספרות מעלה, ולמשל את מחקרו של מלחי שטוען ש"כיום גיוס החרדים לצה"ל, על אתגרי השונים, נשען בעיקר על תמריצים כלכליים ותעסוקתיים משמעותיים. עמ' 14, בקישור <https://www.idi.org.il/media/15614/the-model-of-enlistment-in-the-idf-in-a-changing-social-reality.pdf>

הבין-נבדקי השני נוצר על ידי מתן מידע בדבר התמריץ הכלכלי-אישי בגיוס לצבא (המשתתף נחשף/לא נחשף לתמריץ הכלכלי בגיוס) (ראו תרשים 8).

תרשים מס' 8 : תיאור מהלך הניסוי במחקר השלישי

קבוצת המשתתפים שנחשפה למידע מתקן נורמה קראה מידע בדבר שיעור הרצון של צעירים חרדים להתגייס לצה"ל, כפי שעלה משני המחקרים הקודמים. מידע זה הוצג למשתתפים לאחר המדדים שעסקו בבורות נורמטיבית, באמצעות שקף בו נכתב כי ריכזנו עבורם נתונים מעניינים שנאספו במחקרים קודמים על-אודות החברה החרדית בזמן שהם ממתנינים לשלב הבא במחקר. השקף כלל את הנתונים הבאים: "אחד מכל שני חרדים הוא מתחת לגיל 14"; "אחד מכל ארבעה חרדים רוצה להתגייס לצה"ל"; "אחד מכל שני חרדים מחזיק בסמארטפון". למעט הנתון העוסק ברצון החרדים להתגייס לצה"ל, שנאסף על-ידינו במחקרים הראשונים, שני הנתונים האחרים נאספו מהשנתון של החברה החרדית המפורסם מידי שנה על ידי המכון הישראלי לדמוקרטיה.⁶⁸ שלושת המידעים הינם נתוני אמת,⁶⁹ אשר הוספו על מנת לספק למידע על הרצון להתגייס לצה"ל הקשר שיבהיר את אמינותו.⁷⁰ על מנת לטשטש את מטרת הניסוי, שלב מדידת הבורות הנורמטיבית כלל שאלות גם על החזקת סמארטפון. בדרך זו סיפקה ההתערבות למשתתפים משוב אינפורמטיבי על השאלות המרכזיות שנשאלו בשלב הקודם.

⁶⁸ לי כהנר וגלעד מלאך, שנתון החברה החרדית (המכון הישראלי לדמוקרטיה) <https://www.idi.org.il/media/17415/statistical-report-on-ultra-orthodox-society-in-israel-2021-09022022.pdf>.

⁶⁹ יוער כי המידע נאסף גם במסגרת שני מחקרים קודמים והשווה לנתונים בשנתון החברה החרדית של המכון הישראלי לדמוקרטיה. ראו גם: גרין, ברק-קורן וקליימן, בעמ' 14.

⁷⁰ החשש שלנו היה שעל אף העובדה שהמידע על-אודות שיעורי הרצון להתגייס לצה"ל אמיתי ומתוקף, הבורות הנורמטיבית הקיימת בנושא זה תגרום למשתתפים לתפוס אותו כלא אמין. המידעים הנוספים נוספו מתוך הבנה שמדובר בסוגיות המוכרות למשתתפים באופן בלתי ונוכח במרחב (התפלגות הגילים בחברה החרדית והשכיחות הגבוהה של סמארטפונים הן תופעות גלויות ונוכחות פיזית במרחב הציבורי החרדי, בהשוואה לשיעור הרצון להתגייס לצה"ל, אשר אינו מדובר בהכרח ועשוי להיחשב לטאבו).

לאחר מכן, קראו כלל המשתתפים הנחיה שבמסגרתה הובהר שאנו מעוניינים לבדוק כיצד אנשים קוראים עיתונות יומיומית, ועל כן הם יתבקשו לקרוא בעיון עמוד שער של עיתון יומי ולענות בצורה המיטבית על השאלות שיופיעו לאחריו. עמוד השער כלל מספר כתבות ומודעות בנושאים הבאים: "הטיפול ביוקר המחייה"; "חיסון שלישי"; "תחזית מזג אוויר"; "כוח אדם בהייטק"; ו"מסלולי גיוס לחרדים בצה"ל". בתנאי הביקורת, נוסחה המודעה שעסקה במסלולי הגיוס בדרך הבאה: "מסלול חיילים חרדים בצה"ל קורא לך!", מבלי לציין נתונים נוספים. בתנאי המידע על-אודות האינטרס האישי-כלכלי בגיוס לצה"ל כללה המודעה, בנוסף לאמירה: "מסלול חיילים חרדים בצה"ל קורא לך!" ולאחר מכן הופיעה רשימה של תמריצים: "רכישת מקצוע", "ניסיון מעשי", "לימודים יישומים", ו"מבוקש באזרחות". עמוד השער והמודעה בפרט עוצבו באופן ריאליסטי. בתוך כך, מודעת הגיוס התבססה על ממצאי שני המחקרים הקודמים וכן על מודעות קודמות של מנהלת החרדים הצבאית, שנמסרו לעיונו או אותרו באינטרנט. על מנת לוודא שהמשתתפים קוראים את שער העיתון בעיון, העמוד הופיע בפני המשתתפים למשך 20 שניות ורק בחלוף הזמן ניתן היה להמשיך לשלב הבא במחקר. בשלב זה, המשתתפים התבקשו לענות על שאלות, שהוצגו באופן רנדומלי, ובתוכן המשתנה התלוי המרכזי: "באיזו מידה היית רוצה לקרוא או לשמוע עוד על כל אחד מהנושאים שהופיעו בעמוד השער?" המשתתפים יכלו לדרג כל אחד מהנושאים על ציר מ-1 (כלל לא) עד 5 (במידה רבה מאוד), כאשר מושא הניתוח המחקרי היה מידת העניין של המשתתפים בגיוס לצה"ל.⁷¹ בנוסף, הוצגו מספר שאלות כלליות בנוגע לעמוד השער, שנועדו לעמעם את המיקוד בגיוס: "מה מזג האוויר הצפוי בשבוע הקרוב, לפי השער שקראת?"; "איזו פרסומת הופיעה על עמוד השער?"; "איזו כותרת בלטה לך ביותר מבין הכותרות הבאות שהופיעו בעמוד השער?"⁷²

בשלב הבא, סיפקנו למשתתפים אפשרות לבחור לקבל מידע נוסף על כל אחד מארבעת הנושאים שהופיעו בשאלת ה"עניין בגיוס לצה"ל". בפני המשתתפים הופיעה ההערה הבאה: "אם ברצונך להרחיב ולהמשיך לקרוא על אחד או כמה מהנושאים, הינך מוזמן להיכנס ללינקים הבאים", והופיעו ארבעה קישורים עם הכותרות הבאות: "מידע על החיסון השלישי באתר משרד הבריאות"; "אתר מנהלת החרדים בצה"ל"; "אתר השירות המטאורולוגי הישראלי"; "מידע נוסף אודות יוקר המחייה בישראל". שאלה זו אפשרה בחינה של השפעה אפשרית נוספת של תנאי הניסוי על התנהגות המשתתפים ביחס לגיוס לצה"ל – בחירה התנהגותית-אקטיבית בקבלת מידע נוסף.

בהמשך, לאחר השאלות הדמוגרפיות, בחנו את אפקטיביות מתן המידע הנורמטיבי. בפני המשתתפים הופיעה ההנחיה הבאה: "כמה שאלות אחרונות וסיימנו. השאלה הבאה הופיעה בחלק הראשון של הסקר. נבקשך לענות עליה שוב. אין צורך לשחזר את אותן תשובות, והתשובות שינתנו כעת יכולות להיות שונות או זהות". לאחר מכן הופיעה השאלה הבוחנת את התפיסה בנוגע לעמדת הציבור החרדי בנוגע לגיוס בצה"ל: "מה לדעתך שיעור החרדים שהיה רוצה להתגייס לצה"ל אבל לא עושה זאת? מ-0 עד 100 אחוזים". מטרתנו היתה לבחון האם תשובות הנבדקים אכן השתנו לאחר מסירת המידע. לאחר שלב זה, הנבדקים נשאלו מספר שאלות נוספות בנוגע לשימוש שלהם

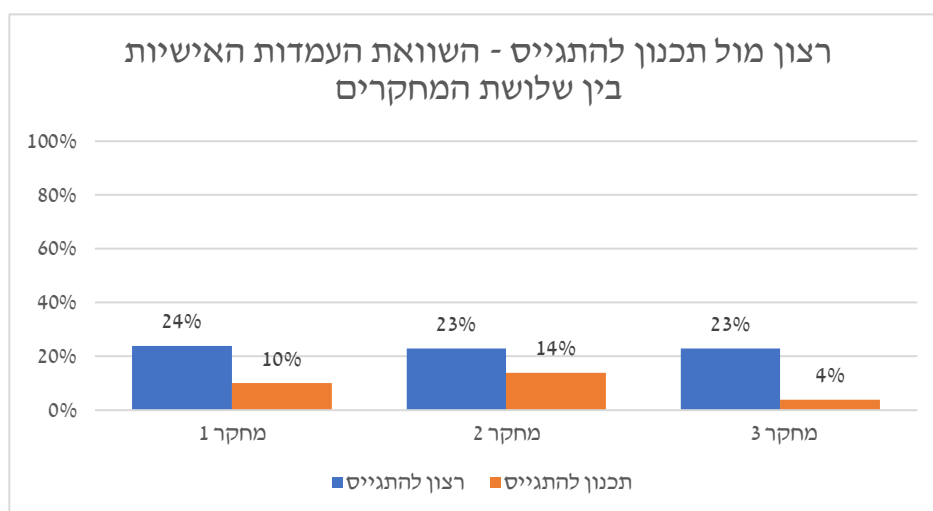
⁷¹ מסלולי גיוס לצה"ל, המועדון הסגור של ההייטק, הטבות החיסון השלישי, תחזית מזג האוויר.
⁷² הכותרות הן: "חיסון שלישי לכולם! מחוסנים בחיסון השלישי יזכו לפטור מבידוד"; "המועדון הסגור של ההייטק חייב להיפתח"; "מסלול חיילים חרדים בצה"ל קורא לך"; "תחזית מזג האוויר"; "כיצד נכשל הטיפול ביוקר המחייה".

בטלפון סלולרי, למסלול בצה"ל שבו היו מתעניינים ככל שהיו מתגייסים, וכן להחלטת הממשלה בזמנו להוריד את גיל הפטור ל-21.

2.1. ממצאי המחקר

ראשית, בהמשך לשני המחקרים הראשונים, גם במחקר השלישי אותר הפער בין רצון למעשה: כרבע (23%) מהמשתתפים הביעו רצון להתגייס לצה"ל, לעומת 4% שתכננו לעשות זאת בפועל. לצד זאת, חלה עליה בשיעור המשתתפים אשר אינם רוצים ואינם מתכננים להתגייס (76%, לעומת 67% ו-69% במחקרים הראשונים), על חשבון גודל הקבוצה אשר לא רצתה להתגייס אך תכננה לעשות כן (6% במחקרים הראשונים, לעומת 1% במחקר השלישי).

תרשים מס' 9: השוואת העמדות האישיות בשלושת המחקרים

שנית, גם במחקר השלישי נצפתה תופעת הבורות הנורמטיבית, בעקיבות עם ממצאי שני המחקרים הקודמים. כאמור, כרבע מן המשתתפים רצו להתגייס לצה"ל (23%). לעומת זאת, המשתתפים סבורים בממוצע כי רק כ-17% מהציבור החרדי רוצה להתגייס, הבדל מובהק סטטיסטית (($p < 0.003$; $N = 497$).

על מנת לבחון את השפעתו של המידע על היקף הרצון האמיתי בגיוס לצה"ל בחברה החרדית, פילחנו את הנתונים בעקבות בורסטצין ושותפיו (2020) לשלוש קבוצות: משתתפים שהעריכו **בחסר** את הרצון החרדי להתגייס לצה"ל (מי שהשיב כי בין 0% ל-19% מהחרדים רוצים להתגייס לצה"ל, $N = 304$), משתתפים **שדייקו** בקירוב בהערכת הנורמה (מי שהשיב כי 20-30% מהחרדים רוצים להתגייס, $N = 101$), ומשתתפים אשר העריכו **ביתר** את הנורמה (מי שהשיב כי 31-100% מהחרדים רוצים להתגייס, $N = 92$). פילוח זה רגיש לכך שערכו של המידע מתקן-הנורמה שונה עבור כל אחת מהקבוצות. משתתפים שהעריכו באופן מדויק את הנורמה לא צפויים ללמוד דבר מה חדש מהמידע, מאחר ולכתחילה העריכו את הנורמה נכונה. לעומת זאת, משתתפים שהעריכו בחסר או ביתר את הנורמה צפויים לתקן את הערכתם הראשונית בעקבות החשיפה להיקף הרצון האמיתי בגיוס לצה"ל, ולפיכך להיות מושפעים במידה ניכרת יותר מהמידע.

בשלב ראשון בחנו את אפקטיביות התערבות מתן המידע: האם הערכת הרצון החרדי להתגייס לצה"ל השתנתה בעקבות החשיפה למידע מתקן הנורמה? כפי שנעשה במחקרים קודמים אשר בדקו בורות נורמטיביות והתערבויות להפחתתן, בחנו באמצעות מבחני t למדגמים מזווגים לכל קבוצת ניסוי בנפרד את הערכת המשתתפים בנוגע לרצון הציבור החרדי להתגייס לצה"ל לפני ואחרי קבלת המידע.⁷³

ניתוח התוצאות של המשתתפים אשר העריכו בחסר את הנורמה העלה כי המידע מתקן-הנורמה העלה באופן מובהק סטטיסטית את הערכתם את שיעור החרדים הרוצים להתגייס לצה"ל. השפעת החשיפה למידע הייתה גדולה יותר בתנאי בו המשתתפים קיבלו, בנוסף, מידע על-אודות האינטרס האישי-כלכלי בגיוס לצה"ל.

תרשים מס' 10 : בדיקת השפעה של מידע מתקן נורמה על משתתפים שהעריכו בחסר את הנורמה

בדיקת השפעה של מידע מתקן נורמה על משתתפים שהעריכו בחסר את הנורמה (N=304)				
תנאי	רצון אישי להתגייס לצה"ל (נמדד לפני חשיפת הבורות הנורמטיבית)	תפיסת הרצון החרדי להתגייס לפני חשיפת הבורות הנורמטיבית	תפיסת הרצון החרדי להתגייס אחרי חשיפת הבורות הנורמטיבית	p-value (מובהקות הפער בתפיסת הרצון החרדי – לפני ואחרי)
אין חשיפה לבורות + אין אינטרס (n=65)	0.04 (0.21)	0.05 (0.04)	0.06 (0.08)	P<0.11 (t=-1.59)
אין חשיפה לבורות + יש אינטרס (n=82)	0.097 (0.29)	0.06 (0.05)	0.08 (0.09)	P<0.11 (t=-1.6)
חשיפה לבורות + אין אינטרס (n=77)	0.05 (0.22)	0.05 (0.04)	0.08 (0.09)	P<0.05 (t=-1.9)
חשיפה לבורות + יש אינטרס (n=80)	0.11 (0.31)	0.06 (0.05)	0.1 (0.01)	P<0.0001 (t=-4.2)

הניתוח של שתי הקבוצות הנותרות – משתתפים שהעריכו את הנורמה במדויק או ביתר – צריך להתפרש בזהירות מאחר שהמספרים בכל קבוצת ניסוי קטנים ורמת הבטחון בממצאי המובהקות הסטטיסטית נמוך יותר.⁷⁴ לצד זאת, ניתן לראות כי התוצאות עולות בקנה אחד עם ההשערות. משתתפים אשר דייקו בתפיסת הנורמה לא שינו את תפיסתם את רצון הציבור החרדי להתגייס בעקבות החשיפה למידע מתקן הנורמה. בממוצע, משתתפים אלה העריכו את הנורמה ב-24%-25% לפני החשיפה למידע מתקן-הנורמה (סטיית תקן של 4%), ובין 23%-ל-27% לאחר החשיפה למידע מתקן הנורמה (סטיית תקן של 5% עד 13%, כתלות בתנאי הניסוי; אף לא אחת מההשוואות מובהקת סטטיסטית).⁷⁵ משתתפים אשר העריכו את הנורמה החרדית ביתר – קרי, סברו ששיעור

DALE T. MILLER & CATHY McFARLAND, WHEN SOCIAL COMPARISON GOES AWRY: THE CASE OF PLURALISTIC IGNORANCE (1991); Deborah A. Prentice & Dale T. Miller, *Pluralistic ignorance and alcohol use on campus: some consequences of misperceiving the social norm* 64(2) JOURNAL OF PERSONALITY AND SOCIAL PSYCHOLOGY 243 (1993); Tracy A. Lambert, Arnold S. Kahn & Kevin J. Apple, *Pluralistic ignorance and hooking up* 40(2) JOURNAL OF SEX RESEARCH 129-133 (2003).

⁷⁴ ראו את פירוט הממצאים בטבלאות המלאות בנספחים.
⁷⁵ יצוין כי משתתפים "דייקנים" שהוקצו לקבוצת הביקורת (קרי, לא נחשפו למידע מתקן הנורמה ולא למידע בדבר התמריץ הכלכלי), הראו ירידה מובהקת סטטיסטית בהערכת שיעור החרדים הרוצים להתגייס לצה"ל (מ-23% ל-20%, סטיות תקן של 4%-7% בהתאמה, $t=3.06, p=.004$). מאחר שמשותתפים אלה לא נחשפו לאף תנאי ניסוי, נראה כי החשיפה לעמוד השער או הבקשה להעריך מחדש את עמדתם גרמו להם לספק הערכות נמוכות יותר. בהנחה שהשפעות

הרצון להתגייס בחברה החרדית גדול מהשיעור בפועל – סיפקו הערכות נמוכות יותר לאחר שנחשפו למידע מתקן-הנורמה (לפני החשיפה, משתתפים אלה העריכו את שיעור החרדים הרוצים להתגייס לצה"ל ב-48%-50% ; לאחר החשיפה, הערכתם ירדה ל-42%), אולם תוצאות אלה לא היו מובהקות סטטיסטית.⁷⁶

ממצאים אלה עולה כי המידע מתקן-הנורמה השפיע על המשתתפים בהתאם להערכתם התחילית את הנורמה. הממצא המשמעותי ביותר הינו כי חשיפה למידע השפיעה באופן מובהק על משתתפים אשר העריכו בחסר את הנורמה (אם נחשפו לאינטרס אישי ואם לאו), כך שלאחר החשיפה הם העריכו את רצון הציבור החרדי להתגייס כגבוה יותר מכפי שהעריכוהו בתחילה.⁷⁷

לאחר הבדיקות המקדמיות, פנינו לבחינת ההשפעה של ההתערבויות הניסוייות – מתן מידע מתקן-נורמה ומתן מידע על-אודות התמריץ האישי-כלכלי בגיוס – על המשתנים התלויים: רמת העניין במסלולי הגיוס לצה"ל לציבור החרדי ופניה לקבלת מידע נוסף בנושא. נציג את הממצאים ביחס לכל אחת מקבוצות הערכת הנורמה (מעריכי החסר, מעריכי היתר והמדויקים). בנינו מודל רגרסיה ליניארית לניבוי מידת העניין של המשתתפים במסלולי גיוס לצה"ל כתלות בשלושת תנאי הניסוי (ביחס לקבוצת הביקורת) – מידע מתקן נורמה, מידע על האינטרס הכלכלי, ושילוב שני המידעים – לצד הגורם הממתן של דיוק המשתתפים בהערכת הנורמה ומשתני האינטראקציה ביניהם.

ממצאי הניתוח העלו כי השפעות המידעים, ביחד ולחוד, השתנו בהתאם להערכת החסר או יתר של שיעור הרצון להתגייס בחברה החרדית (ראו תרשים מס' 11). ככלל, **הקבוצה שהעריכה בחסר את שיעור החרדים הרוצים להתגייס לצה"ל גילתה את מידת העניין הבסיסי הנמוכה ביותר במסלולי הגיוס לצה"ל**.⁷⁸ עם זאת, שני המידעים – על-אודות שיעור החרדים הרוצים להתגייס לצה"ל ($t=-2.29$, $p<0.02$) – העלו את מידת העניין במסלולי הגיוס לצה"ל בקבוצה זו, במידה מובהקת סטטיסטית אם כי צנועה בגודלה (ממוצע של 1.1, וסטיות תקן של 0.42 בקבוצת הביקורת, לעומת ממוצע של 1.4 בשני התנאים שהכילו מידעים, וסטיות תקן של 0.87 במידע הכלכלי, ו-0.9 במידע הנורמה). שילוב שני המידעים יחדיו לא העלה את מידת העניין מעבר לכל מידע בנפרד (ממוצע של 1.27, סטיות תקן של 0.65). ההבדל בין התנאי

אלה היו אחידות בקרב כלל המדגם, נראה שהאומדנים הניסויים המדווחים בגוף הנייר שמרנים – האפקט הגולמי של חשיפת המידע כנראה גבוה יותר, אולם מתקוזז במידה חלקית עם אפקטים מנוגדים הנובעים ממתווה הניסוי, שניכרים בקבוצת הביקורת.

⁷⁶ מספר המשתתפים בכל תא ניסויי היה קטן במיוחד מאחר שגודלה של קבוצת המעריכים ביתר היה קטן (92 איש בסך הכל). גם כאן נצפה אפקט שלילי בקרב קבוצת הביקורת, קרי ירידה מובהקת בהערכת שיעור החרדים הרוצים להתגייס לצה"ל כתוצאה מהמדידה החוזרת עצמה, ללא כל חשיפה למידע מתקן הנורמה או לתמריץ הכלכלי בגיוס (מ-48% ל-41%, סטיות תקן של 16% ו-18% בהתאמה, $t=3.3$, $p=.002$). בנוסף, אותר אפקט שלילי בקרב הקבוצה שנחשפה רק לאינטרס הכלכלי ללא חשיפה למידע מתקן הנורמה, מ-47% ל-34%, סטיות תקן של 14% ו-17% בהתאמה, $t=3.2$, $p=.004$). נוכח המספרים הקטנים של מעריכי היתר בכלל, ובפרט בכל תא ניסויי (בין 14 ל-37 בתא), קרוב לוודאי שאין לייחס משקל רב למובהקות הסטטיסטית בכל תא בנפרד. עם זאת, המגמה הכללית לפיה מדידה חוזרת מביאה, כשלעצמה, להפחתה בהערכת הרצון החרדי בגיוס, משליכה על אומדן האפקט הגולמי של חשיפת המידע, כאמור בה"ש הקודמת, שם. נראה שהאפקט הגולמי של המידע מתקן-הנורמה גבוה מהממצאים הישירים ומתקוזז במידה חלקית עם אפקטים שליליים הנובעים מהמדידה החוזרת.

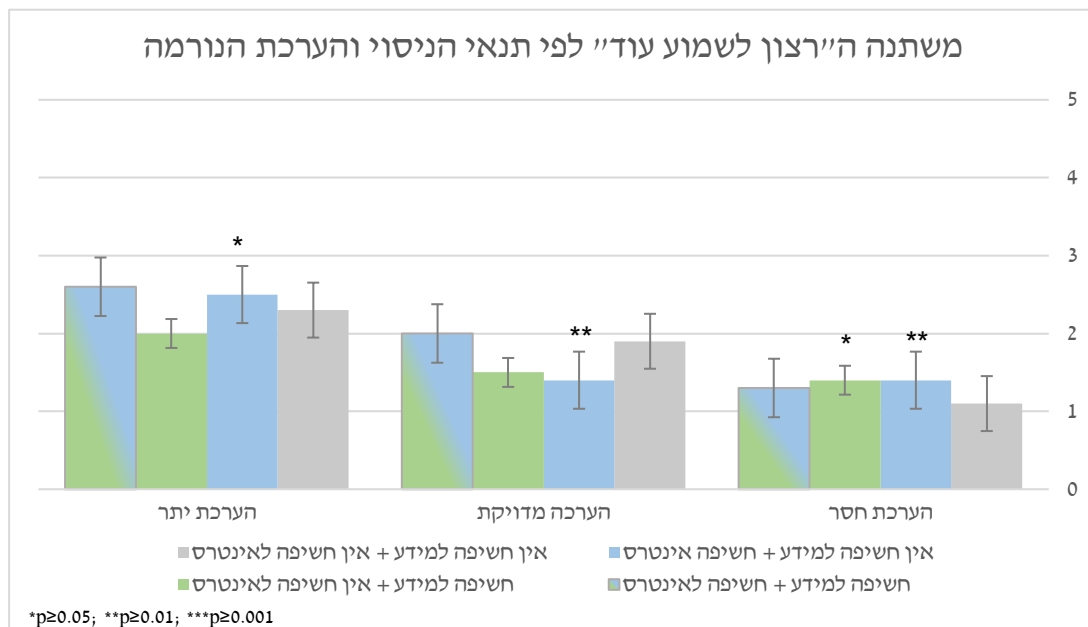
⁷⁷ ממצא זה תואם את הספרות המחקרית ואת יישומה להקשר הנוכחי בהשערות המחקר. Bursztyin, González & Yanagizawa-Drott, 2018; Tankard & Paluck, 2016.

⁷⁸ הרצון של הנבדק לשמוע עוד על מסלולי הגיוס לצה"ל גדל ככל שהנבדק העריך ביתר את שיעור החרדים הרוצים להתגייס לצה"ל. משתתפים שהעריכו ביתר את הנורמה וסבורים שחלק גדול יותר מהציבור החרדי רוצה להתגייס התעניינו באופן מובהק יותר (N=92, M=2.35, SD=1.29) במסלולי גיוס לצה"ל ממשתתפים שהעריכו במדויק את הנורמה (N=101, M=1.77, SD=1.08) ($t=-4.03$, $p<.005$). כמו כן, משתתפים שהעריכו במדויק את הנורמה, התעניינו יותר במסלולי גיוס לצה"ל באופן מובהק (N=304, M=1.3, SD=0.75) ($t=-3.38$, $p=0.0008$) ממשתתפים שהעריכו בחסר את הנורמה.

המשולב לבין קבוצת הביקורת היה אמנם זהה בכיוונו וקרוב בגודלו להשפעת שני התנאים האחרים, אך לא מובהק סטטיסטית ($t=-1.5, p<0.13$, ראו תרשים מס' 11).

בקרב משתתפים שהעריכו במדויק או ביתר את הנורמה, העניין הרב ביותר במסלולי הגיוס לצה"ל נצפה בשילוב שני המידעים יחדיו – המידע על שיעור החרדים הרוצים להתגייס בליווי המידע על האינטרס הכלכלי בגיוס, ($M=2.7, M=2$, בהתאמה), אם כי תוצאה זו אינה מובהקת סטטיסטית. באופן כללי, בשל מיעוט המשתתפים שהעריכו במדויק או ביתר את הנורמה החרדית ביחס לרצון להתגייס לצה"ל ביחס למספר הגורמים המשפיעים על הניתוח, קשה לגזור מסקנות חזקות בדבר השפעת המידעים השונים על קבוצות אלה.

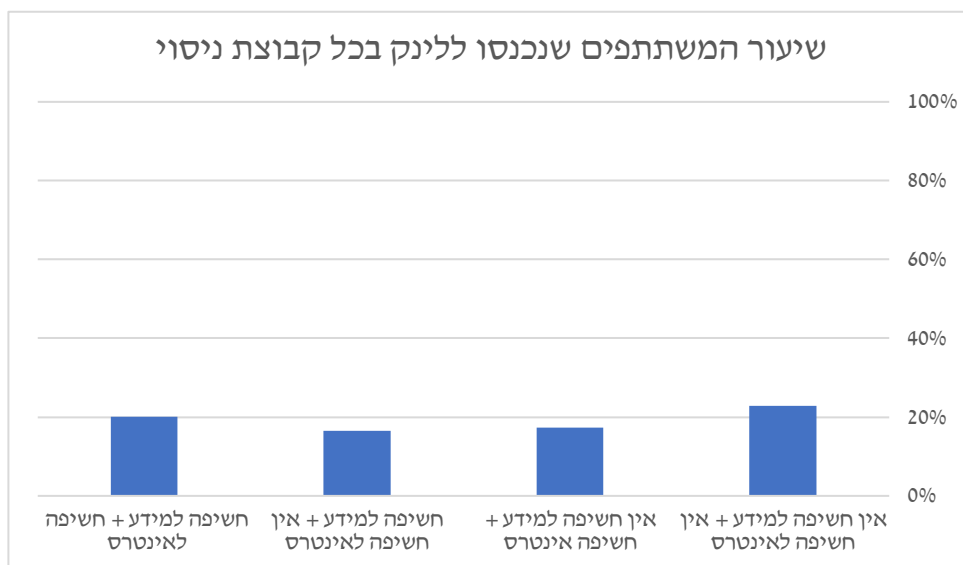
תרשים מס' 11: משתנה ה"עניין בגיוס לצה"ל" לפי תנאי הניסוי ואופן הערכת הנורמה⁷⁹

כמתואר לעיל, בנוסף למדידת מידת העניין במסלולי גיוס לצה"ל סיפקנו למשתתפים אפשרות לבחור לקבל מידע נוסף על מסלולי הגיוס לצה"ל באמצעות לחיצה על לינק המוביל לאתר של מנהלת הגיוס החרדי. באמצעות מבחן חי בריבוע, בחנו אם מתן מידע על-אודות שיעור החרדים הרוצים להתגייס או על-אודות האינטרס הכלכלי בגיוס ישפיע על הבחירה לקבל מידע נוסף על מסלולי הגיוס לצה"ל. לא מצאנו אפקט עיקרי מובהק לאף אחד מסוגי המידע ($\chi^2=1.02$, $p<0.3$) אולם ניתוח זה לא היה לנו את המידע הדרוש בשביל לבצע פילוח לפי קבוצות הערכת הנורמה, שכן הממשק בין תוכנת קואלטריקס דרכה תכנתנו את הניסוי והאתר החיצוני שתיעד את הקלקות המשתתפים לא אפשר קישור בין הממצאים ובין קבוצות הערכת הנורמה. הניתוח מוגבל אפוא לבחינת האפקטים העיקריים.

⁷⁹ לטבלאות המלאות של שאלת העניין במסלולי גיוס לצה"ל בחלוקה לתנאי הניסוי, ראו בקובץ הנספחים.

תרשים מס' 12: ממצאי המדד ההתנהגותי – שיעור המשתתפים שנכנסו ללינק בכל קבוצת ניסוי

3.1 סיכום ודיון בממצאי המחקר השלישי

מטרת המחקר הנוכחי הייתה לבחון את השפעת מתן מידע על-אודות הנורמה בחברה החרדית באשר לרצון להתגייס לצה"ל ועל-אודות האינטרס האישי-כלכלי בגיוס לצה"ל על מידת ההתעניינות של צעירים חרדים במסלולי גיוס לצה"ל. מצאנו תמיכה צנועה להשערה זו בקרב קבוצת הצעירים שהעריכו בחסר את הרצון החרדי להתגייס לצה"ל. קבוצה זו היא כמובן הקבוצה הרלוונטית ביותר לתיקון הבורות הנורמטיבית, אולם זו גם הקבוצה המגלה את העניין הנמוך ביותר בגיוס. מצאנו כי המידע הנורמטיבי העלה את העניין בגיוס לצה"ל בקבוצה זו במובהק, אולם בפער קטן. בנוסף מצאנו כי המידע על-אודות האינטרס האישי-כלכלי בגיוס נראה כבעל השפעה חיובית על חלקים אחרים בקרב צעירים חרדים, אולם לא במובהק מבחינה סטטיסטית. ככלל, לא מצאנו אפקט אינטראקציה ברור בין המידע הנורמטיבי והמידע הכלכלי. לבסוף, מבחינת המדד ההתנהגותי לא מצאנו שינויים בדרכי הפעולה של צעירים חרדים לחפש מידע נורמטיבי או כלכלי נוסף לאחר החשיפה למידע מתקן נורמה או לאינטרסים הכלכליים הגלומים בגיוס.

מטרת ביניים של מחקרנו הייתה לבחון האם תפיסת הנורמה גמישה וניתנת לתיקון בכלים מחקריים, כלומר האם חשיפת צעירים חרדים לממצאים אודות הרצון של בני גילם בגיוס לצה"ל תדייק את תפיסתם בדבר הנורמה החרדית בנושא. הממצאים סיפקו תשובה חיובית ומובהקת לשאלה זו בקרב משתתפים שהעריכו את הנורמה בחסר והיוו את הקבוצה הרלוונטית להשפעה – כמו גם הקבוצה הגדולה ביותר במדגם.

כמו כן, ממצאי המחקר השלישי שחזרו בפעם השלישית שני ממצאים חשובים מהמחקרים הקודמים שביצענו. ראשית, אף במחקר השלישי כרבע מהצעירים החרדים (23%) שנשאלו על-אודות עמדותיהם האישיות באשר לגיוס לצה"ל, השיבו כי ברצונם להתגייס. זאת, בהלימה עקיבה

עם המחקרים הראשוניים, שם 24% ו-23% הביעו את רצונם להתגייס, בהתאמה. שנית, הפער בין הרצון האישי של צעירים חרדים להתגייס לצה"ל ובין תפיסתם את עמדת הציבור שוחזר אף הוא ומבסס באופן ברור את תופעת הבורות הנורמטיבית הקיימת בחברה החרדית בסוגיה זו.

ככלל, ממצאי המחקר השלישי מצביעים על כך כי ידע חדש אודות הנורמה לאו דווקא יוביל לשינוי בתפיסת הנורמה, וכי שינוי בתפיסת הנורמה לא בהכרח ישפיע על עמדותיו של הפרט. קרי, על אף שהפרט מבין שהנורמה שונה מהאופן שבה הוא תפס אותה לפני כן, תובנה זו לא מובילה בהכרח לשינוי עמדותיו באופן שיעלה בקנה אחד עם הנורמה. לממצא זה עשויים להיות מספר הסברים אפשריים.

הסבר ראשון נעוץ בשמרנותה של החברה החרדית. בחברות שמרניות מעצם טיבן הנורמות משתנות לאט יותר ובמידה פחותה כי עלות הסטייה מהנורמה גבוהה יותר והחשש לחשוף את העמדות האמיתיות – ולנהוג לפיהן – ממילא גדול יותר. אמנם בדיקת האפקטיביות שביצענו העלתה שינוי מובהק סטטיסטית בתפיסת הנורמה בקרב מי שקיבלו מידע מתקן, אולם השינוי לא היה גדול כמותית. שינוי קטן תפיסתית עולה בקנה אחד עם שינוי קטן התנהגותית.

שנית, גם אם תפיסת הנורמה השתנתה בעקבות המידע, הרי שהיבטים חברתיים אחרים – דוגמת ההשלכות החברתיות השליליות של גיוס – נותרו בעינם. הדבר בולט ממצאי הניסוי הראשון באשר למעמד החברתי של חייל חרדי לעומת תלמיד הישיבה. הן נקודת המבט של הצעירים החרדים, הן זו של קבוצת הייחוס החרדית, הצביעו על תפיסה רווחת כי גיוס לצה"ל מלווה בסנקציות חברתיות משמעותיות, כמו קושי במציאת שידוך. הניסוי שערכנו לא בחן התמודדות עם חסם זה.

שלישית, הנורמה לגביה סיפקנו מידע לנבדקים משקפת רצון של קבוצת מיעוט באוכלוסייה – רבע מהחרדים הצעירים. אמנם מדובר בקבוצה לא מבוטלת – אחד מכל ארבעה חרדים בגילי גיוס – אך לא מדובר ברוב. משכך, ייתכן כי המידע מתקן הנורמה לא היה משכנע דיו על מנת להביא לשינוי ניכר ביחס לגיוס לצה"ל. המידע יכול להשפיע על החרדים המעוניינים להתגייס אך חוששים לעשות זאת בשל הערכת חסר של הנורמה, אך לא צפוי להשפיע על מרבית החרדים שאינם מעוניינים להתגייס ומוצאים במידע על-אודות היקף החרדים הרוצים להתגייס אישוש לכך שעמדתם היא עמדת הרוב. מבעד לעדשה זו, ההשפעות הצנועות אותן איתרנו אינן מפתיעות. אולם גם אם התנהגות הפרט (המושפעת כמובן ממספר רב של גורמים) לא השתנתה, הממצא כי מתן מידע אמין על הנורמות הקיימות בחברה החרדית משנה את תפיסת הנורמה עשוי להוות שלב בדרך לשינוי עמדות והתנהגות בפועל.

ז. דיון

סוגיית גיוס תלמידי הישיבות החרדים לצה"ל מצויה בליבת הסכסוכים החברתיים הממושכים והמשמעותיים ביותר בחברה הישראלית. הדברים נכוחים ביתר שאת בימים אלו. הסדר דחיית

השירות הקבוע בחוק שירות ביטחון פקע ביום 30.6.2023,⁸⁰ והממשלה הודיעה על קידום הצעת חוק ממשלתית שתעגן הסדרים הנוגעים לשירות החובה בצה"ל, לרבות סוגיית שילוב תלמידי הישיבות בשירות הצבאי ובשוק העבודה.⁸¹ רצה הגורל וטבח ה-7 באוקטובר התרחש בשלב הכתיבה המסכם של נייר זה, ובעקבותיו היה נראה לפרק זמן קצר כי הציבור החרדי מצביע ברגליים ופוקד את לשכות הגיוס בגל מוטיבציה אידיאולוגית ונורמטיבית לתרום ולתת כתף.⁸² בפועל, שיעור המתגייסים התברר כנמוך, אם כי ייתכן ששינויים בדעת הקהל החרדית עוד יובילו לשינויים ארוכי טווח בנושא.⁸³

במסגרת המחקר הנוכחי, ביקשנו לנסות ולשרטט דיוקן מורכב של הגיוס לצה"ל מנקודת מבטה של החברה החרדית, ובפרט מנקודת מבטם של צעירים חרדים בגיל המיועד לשירות ביטחון. במסגרת המחקר ביקשנו לבחון מספר סוגיות שיש לקחת בחשבון בעת עיצוב מתווה גיוס חדש – עמדתם האישית של צעירים חרדים באשר לגיוס לצה"ל, המוטיבציות המניעות אותם להתגייס ומניאות אותם מכך, הנורמות החברתיות הקיימות והנפסות בחברה החרדית ביחס לגיוס, ותפיסת מעמדו של החייל החרדי וההשלכות החברתיות של הגיוס. כל אלה גורמים משמעותיים בעיצוב תפיסתו של הצעיר החרדי את שאלת הגיוס וצפויים להשפיע על החלטתו אם להתגייס, אם לאו.

שלושת המחקרים שערכנו ניפקו סדרה של ממצאים על-אודות תפיסות ועמדות הציבור החרדי בסוגיית הגיוס. מצאנו בעקיבות פער ניכר בין הרצון להתגייס, שעמד על כאחד מכל ארבעה צעירים חרדים, והנכונות להתגייס בפועל, שעמדה על 10% בלבד – שיעור התואם את שיעור הגיוס החרדי לצה"ל בפועל. פער זה אותר בכל שלושת המחקרים, שנערכו בשיטות דגימה שונות ועם מכוני מחקר שונים. בכל המחקרים איתרנו גם פער בין שיעור המשתתפים הרוצים להתגייס לצה"ל ובין תפיסתם את שיעור הרצון בקרב כלל הצעירים החרדים בגיוס, אשר נחזה על ידם להיות נמוך במובהק מהרצון שלהם. עוד מצאנו כי העמדות בקרב הצעירים החרדים דומות בעיקרן לעמדות בקרב מבוגרים ונשים ("קבוצת הייחוס החרדית"), וכי כל קבוצות האוכלוסייה החרדית שותפות לתפיסה לפיה גיוס לצה"ל – בין לתפקיד קרבי או לתפקיד טכנולוגי – טומן בחובו השלכות חברתיות שליליות על החייל החרדי בהיבטי שידוך ומעמד דתי בקהילה, ובמידה פחותה אך קיימת – גם על אחיו ואחיותיו. עוד מצאנו כי הצעירים החרדים מושפעים ממוטיבציות מגוונות באשר לגיוס לצה"ל: אישיות, אידיאולוגיות, ונורמטיביות. לא מצאנו הבדל בין החרדים הרוצים להתגייס ואלה שאינם רוצים להתגייס בסוג המוטיבציות המניעות (או מניאות) אותם, אלא רק במשקלן. במילים

⁸⁰ ראו החלטה בבג"ץ 1877/14 התנועה למען איכות השלטון נ' הכנסת (27.6.2023).
⁸¹ הודעת מזכיר הממשלה בתום ישיבת הממשלה מיום 25.6.2023
<https://www.gov.il/he/departments/publications/reports/gov-mes250623>

⁸² <https://www.ynet.co.il/news/article/rkavmflzp>
⁸³ על המספר הנמוך של המתגייסים בפועל, ראו אלה לוי-וינריב, "עם קיטבג על הגב וגמרא ביד: החרדים שמתגייסים לצה"ל דווקא עכשיו" גלובס (3.11.2023) <https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001461430> ("כ-2,000 חרדים מילאו את הטפסים לגיוס החירום, אך רק מעטים כאמור נקלטו בפועל."). לשינויים אפשריים בדעת קהל ראו "עלייה בתחושת הזדהות עם החברה הישראלית ובתמיכה בגיוס לצה"ל: ממצאי סקר מלחמת חרבות ברזל" המכון החרדי למחקרי מדיניות <https://machon.org.il/%d7%97%d7%99%d7%9d-%d7%94%d7%96%d7%93%d7%94%d7%95%d7%aa-%d7%a2%d7%9d-%d7%94%d7%97%d7%91%d7%a8%d7%94-%d7%94%d7%99%d7%a9%d7%a8%d7%90%d7%9c%d7%99%d7%aa-%d7%95%d7%aa%d7%95%d7%9e%d7%9b%d7%99%d7%9d>

אתרים חרדיים במלחמת 'חרבות ברזל' המכון הישראלי לדמוקרטיה (3.12.2023) <https://www.idi.org.il/articles/51467>. (המחברת מתארת את האמביוולנטיות ביחס למקומם של החרדים במאמץ המלחמתי כפי שבאה לידי ביטוי באתרי התקשורת החרדיים המרכזיים, הנעים בין הזדהות עם המאמץ המלחמתי ושרטוט מרחב נבדל לחרדים בתוכו וביחס למאמץ זה).

אחרות, הן חרדים הרוצים להתגייס הן חרדים שאינם מעוניינים בגיוס רואים את אותן מערכות שיקולים מול עיניהם, אך נותנים להן משקל שונה.

במסגרת המחקר השלישי בחנו את ההשלכות של מתן מידע מתקן נורמה חברתית – מידע החושף את הנבדקים לשיעור הרצון האמיתי בגיוס לצה"ל, כפי שנמדד במחקרנו – ומידע על-אודות האינטרסים הכלכליים בגיוס – על תפיסות ועמדות צעירים חרדים בגילי גיוס. בנוסף לשחזור הממצאים המרכזיים של המחקרים הראשונים, מצאנו כי מתן מידע אכן תורם לעדכון תפיסת הנורמה ולשינוי צנוע וחיובי בעמדות לגבי הגיוס בקרב צעירים שהעריכו בחסר את מידת הרצון האמיתי. דנו בסוף הפרק הקודם לסיבות שבשלן, להערכתנו, שינוי זה מוגבל בהיקפו.

קשת ממצאים זו מספקת לראשונה מידע עשיר על קבוצת האוכלוסייה החרדית בגילי גיוס, תוך שהיא משווה אותה לקבוצת הייחוס החרדית ועל פני אמצעי דגימה ומחקר שונים. **המתח שאותר בשלושת המחקרים בין הרצון להתגייס – העולה בהרבה על שיעורי הגיוס בפועל בחברה החרדית – ובין התפיסות החברתיות והשיקולים המניאים צעירים חרדים מגיוס – יכול וצריך לעודד מחקרי המשך נוספים כמו גם סיעור מוחות מעמיק בקרב קובעי המדיניות בצה"ל ובממשלה.**

בנוסף לתרומה למחקר הבסיסי של עמדות ותפיסות בחברה החרדית לגבי הגיוס לצה"ל, שלושת המחקרים שערכנו תורמים תרומה משמעותית לשאלה רחבה יותר, שעניינה המהימנות היחסית של שיטות שונות לדגימת החברה החרדית. בפרט, בשנים האחרונות התגלע ויכוח בין חוקרים הסבורים שניתן להסתמך על דגימה מקוונת של החברה החרדית נוכח העלייה התלולה בחיבור לאינטרנט ובין חוקרים הרואים בדגימה טלפונית את הדגימה המהימנה היחידה, נוכח הנגישות החסרה של הציבור החרדי לאינטרנט.⁸⁴ לכל אחת משיטות הדגימה ישנן יתרונות וחסרונות.⁸⁵ שתי העמדות מהוות כשלעצמן חידוש, שכן עד לפני כעשור היה קשה מאוד לדגום דגימה כמותית מספקת של החברה החרדית בשיטה כלשהי והמחקרים התבססו לרוב על שיטות איכותניות בלבד. בשנים האחרונות, סקרי עמדות בחברה החרדית הפכו נפוצים ומקובלים מאוד. עם זאת, בקרב קהילת המחקר טרם התגבשה הסכמה באשר לשימוש בשיטות הדגימה.

המחקר הנוכחי בחן את המחלוקת לראשונה באופן ישיר באמצעות שילוב דגימה מקוונת (המחקר הראשון), ודגימה טלפונית (המחקר השני) תוך התאמה קרובה של תת-האוכלוסייה (צעירים חרדים), השיטה ומהלך הסקר, והשאלות עצמן (נדרשות התאמות במעבר בין שתי השיטות בשל האילוצים של דגימה טלפונית, המחייבת מחקרים קצרים ופשוטים יותר). במילים אחרות, העברנו בקירוב את אותו מחקר בשתי השיטות, מה שאפשר – למיטב ידיעתנו, לראשונה בשדה המחקר החרדי – להשוות ביניהן באופן ישיר. השוואה זו מעידה כי התוצאות שנאספות בשתי השיטות קרובות מאוד ובמספר לא מבוטל של מדדים זהות לגמרי – וזאת בסוגיה רגישה חברתית (גיוס

⁸⁴ ראו ברק-קורן, הפרדה מגדרית באקדמיה, בעמ' 695-696.

⁸⁵ להרחבה ראו שם, שם. בתמצית, דגימה טלפונית מאפשרת מחקרים קצרים ומוגבלים יותר מדגימה מקוונת (לא ניתן להציג תכנים ויזואליים או לבקש מהנבדקים להתייחס לטקסט, ניתן לשאול פחות שאלות והשאלות עצמן צריכות להיות פשוטות מאוד) והספרות המחקרית מעידה כי נבדקים נוטים לספק תשובות פחות כנות בשאלות רגישות חברתיות, בשל אי הנעימות בשיחה עם המראיין. זאת בהשוואה לדגימה מקוונת, בה העדר אינטראקציה בין-אישית מאפשר יתר גילוי לב. עם זאת, פערים תרבותיים, גיליים, ואחרים, יכולים להפוך את הדגימה המקוונת למייצגת פחות מדגימה טלפונית – החשש המרכזי בהקשר החרדי.

לצה"ל), ובחתיך גיל שנחשב סגור יחסית לחברה החיצונית ולכן מאתגר לדגימה בכל השיטות. אלה חדשות חשובות לקהילת המחקר מאחר שהן פותחות מנעד אפשרויות רחב יותר לחוקרות וחוקרי החברה החרדית. לכל שיטה יתרונות וחסרונות, אולם עד כה מרבית המחקרים בשדה המחקר החרדי בוצעו הדגימה טלפונית. זאת בעוד בחברה הכללית, בישראל ובעולם, עולם המחקר עבר ברובו לדגימה מקוונת. זאת מאחר שהדגימה המקוונת רב-גונית יותר מדגימה טלפונית ומאפשרת מנעד רחב יותר של שימושים מחקריים, מאחר והיא מאפשרת למשתתפים לקרוא, לצפות ולכתוב, ולא רק לענות על שאלות קצרות המוקראות למשתתפים בידי טלפנים. הממצאים לפיהם שתי השיטות מניבות תוצאות קרובות ואף זהות סוללים את הדרך להתאמה גמישה ומותאמת יותר של שיטת המחקר לשאלת וצרכי המחקר. עם זאת, בהתחשב בראשוניות ובחלוציות של מחקרנו, ובכך שהמחקר התמקד בשאלה מסוימת – גיוס לצה"ל – ובחתיך אוכלוסייה חרדי מסוים – צעירים בגילי גיוס – אנו ממליצים להוסיף ולבחון את הסוגיה במחקרים נוספים, אשר יוכלו להרחיב את ההשוואה בין שיטות המחקר ולברר היכן כל שיטה נהנית מיתרונות על פני רעותה והיכן הן מקבילות וחליפיות זו לזו.

מבט לעתיד

בתקופה שבה ביצענו את שלושת המחקרים לא עמדה על הפרק תכנית מדיניות קונקרטית בסוגיית הגיוס, כך שלא יכולנו לבחון את עמדות הציבור החרדי, והצעירים החרדים בפרט, כלפי תוכנית גיוס אקטואלית. חוסר הוודאות לגבי מתווי הגיוס הרלוונטיים שרר במערכת הפוליטית והמשפטית במשך שנים ארוכות והיווה אתגר משמעותי בתכנון המחקרים, ויותר מכך עבור המועמדים לגיוס עצמם. בלא מתווה קונקרטי, או מספר חלופות מוגדרות היטב, קשה לאמוד את עמדות הציבור בסוגיית הגיוס ולהעריך את השפעות הגיוס על צעירים חרדים. עם זאת, המחקר שביצענו מספק תשתית לבחינה של סוגיות כאלה בהמשך. מחקרי המשך יוכלו להשתמש במדדים ובשיטות שפיתחנו לצורך בחינת עמדותיהם של צעירים חרדיים כלפי מתווי גיוס שונים ולהבין את השלכותיהם הנחזות של מתווים אלה בידי החברה החרדית. בנוסף, המחקר שביצענו מספק למקבלי החלטות מידע אודות פרמטרים שיש ליתן להם מענה בעת תכנון מתווי גיוס עתידיים. כך, ניתן לחקור השלכות אפשריות של המתווה על הפרט ועל החברה החרדית ולעשות שימוש בתובנות אודות המוטיבציות החיוביות והשליליות והסנקציות החברתיות הצפויות, בשביל לתכנן מתווים שיתמודדו עם כל אלה באופן מיטבי. לאחר שיוצג בפני צעירים חרדים מתווה גיוס רלוונטי וקונקרטי, יהא נכון גם להמשיך ולבחון את הפער בין הרצון להתגייס ובין התכנון להתגייס בפועל ולבחון הסברים אפשריים לפער זה, אשר עשוי להצטמצם או להתרחב למול מתווה קונקרטי.

מחקרי המשך אלה יוכלו להיעזר בממצאי המחקר הנוכחי ולהתמקד בשני מישורים מרכזיים – המוטיבציות המניעות ומניאות צעירים חרדים מלהתגייס, והנורמות החברתיות הקיימות בחברה החרדית ביחס לגיוס לצה"ל, לרבות המעמד החברתי של החייל החרדי. כך, ניתן לבחון האם מתווה גיוס עתידי מגביר את ההשפעה של מוטיבציות מסוג מסוים אך לא מסוג אחר, והאם צעירים חרדים בגילים שונים או בסטטוס משפחתי שונה מושפעים אחרת ממוטיבציות שונות. לדוגמא, במחקר הראשון נמצא כי לתפיסת המשתתפים במחקר, סיכויו של אברך חרדי למצוא שידוך גבוהים באופן ניכר מסיכויו של חייל צה"ל, ללא תלות במסלול הגיוס. ממצא זה מעלה את הסברה כי המוטיבציות להתגייס של צעירים חרדים רווקים ונשואים עשויות להיות שונות מאוד אלה מאלה.

החרדים הנשואים, למשל, עשויים להיות מונעים ביתר שאת ממוטיבציות כלכליות, נוכח הצורך לפרנס משפחה או משפחה בדרך. במקביל, החשש מפני פגיעה בשידוך בקרב רווקים חרדים עשוי להתרועע אותם במיוחד מגיוס. הבדלים אלה מעלים את האפשרות של יצירת מסלולי גיוס שונים לחתכי מתגייסים שונים בציבור החרדי. כך, לצד המסלול לחרדים נושרים ויוצאים בשאלה, המהווים את מרבית המתגייסים מרקע חרדי,⁸⁶ ניתן ליצור מתווי גיוס שונים לחרדים רווקים ולחרדים נשואים, בהנחה (הניתנת לבדיקה אמפירית) שחרדים שצלחו את שלב הנישואים עשויים לגלות מוטיבציה גבוהה יותר לגיוס, בכלל או בתנאים המחדדים את המוטיבציות האישיות להתגייס, כגון שיפור בתעסוקה ובשכר.⁸⁷ מיקוד מאמץ בגיוס חרדים נשואים עשוי להביא, בהמשך הדרך, לשינוי הנורמה החברתית השלילית כלפי המתגייסים ובכך לתרום בסופו של דבר לשיפור מעמדם החברתי של חיילים רווקים, כמו גם להגדיל את שיעור המגויסים הרווקים. לצד זאת, יש להביא בחשבון את העלויות הגבוהות יותר של גיוס חרדים נשואים – בשל הטבות כלכליות המוענקות כיום לחיילים בעלי משפחות – ואת אילוציהם המשפחתיים. כל אלה עשויים לייצר חסמים מערכתיים ניכרים על גיוס חרדים נשואים.

את ממצאי המחקר יש להמשיך ולבחון בראי הזמן ובהתאם למתווי הגיוס העומדים על הפרק. זאת כיוון שמתווי שונים יכולים לשנות את מידת הרצון להתגייס, כמו גם להשפיע על המוטיבציות של צעירים חרדים ועל תפיסתם בידי החברה החרדית. כך, מתווה שייתן מענה משכנע לחששות מפני פגיעה באורח חיים חרדי (מוטיבציה שלילית דומיננטית לפי ממצאינו) או לחששות מפני סנקציות חברתיות עשוי להגביר את הרצון להתגייס, נתון אחריו ניתן יהיה לעקוב בעזרת הכלים שפותחו במחקר זה, ובהשוואה לממצאי הבסיס שנאספו במחקר זה.

---

⁸⁶ ישי אלמקייס "הנתונים נחשפים: 72% מהמתגייסים החרדים לצה"ל – אינם חרדים" **מקור ראשון** (4.1.2024) <https://www.makorrishon.co.il/news/718463>

⁸⁷ ממצאים אלה מתכתבים עם מחקרים שבחנו את המוטיבציה לשרת בצבא ארה"ב (צבא התנדבותי), אשר מצאו כי מאפיינים אישיים של הפרט, דוגמת השפעה הורית, מצב תעסוקתי, ויכולת כלכלית, משפיעים על הגיוס לצבא, וכי מיועדים לשירות ביטחון מושפעים מתמריצים שונים בשלבים שונים בחיים. James R. Hosek, Christine E. Peterson & Rick A. Eden, *Educational Expectations and Enlistment Decisions* Defense TECHNICAL INFORMATION CENTER <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA167379.pdf>

נספחים:

תוכן עניינים

44	מחקר ראשון
44	מאפייניו הדמוגרפיים של המדגם
44	נוסח השאלון
53	מחקר שני
53	מאפייניו הדמוגרפיים של המדגם
53	נוסח השאלון
62	מחקר שלישי
62	מאפייניו הדמוגרפיים של המדגם
62	נוסח השאלון
71	ניתוחים נוספים של המחקר הראשון והשני
	חרטה 71
72	ניתוחים נוספים של המחקר השלישי
72	1. פילוח הנתונים בהתאם לאופן הערכת הנורמה על ידי המשתתפים
73	2. סיכום מודלי הרגרסיה – תנאי הניסוי ואופן הערכת הנורמה
74	3. משתנה ה"עניין בגיוס לצה"ל" לפי תנאי הניסוי ואופן הערכת הנורמה

מחקר ראשון

מאפייניו הדמוגרפיים של המדגם

כאמור בגוף הנייר, בסקר השתתפו 700 משיבים (76% גברים ו-24% נשים), אשר הגדירו עצמם חרדים. גיל המשיבים היה 18-65 כאשר קבוצת הגיל הגדולה ביותר הייתה 18-30 (52% מהמדגם). הרוב המוחלט של הנבדקים נשואים (80%, נתון זהה בקירוב לנתוני הלמ"ס שהם 82%), כ-22% הינם בעלי תשובה. המשיבים השתייכו לזרמים שונים במגזר החרדי, בעיקר מהזרם הליטאי (כ-40%), הספרדי (כ-25%) והחסידים (כ-25%) וכ-10% נוספים אשר הגדירו עצמם כחב"ד, ברסלב או 'אחר'. כמו כן, המשתתפים התגוררו במקומות שונים ברחבי הארץ ומרביתם בבני ברק (25%) ובירושלים (20%). מבחינת שימוש בנייד, כמחצית מהם העידו שברשותם רק טלפון "מאושר" (52%), 18% בסמארטפון "מאושר", 15% בסמארטפון רגיל, 14% מחזיקים הן בטלפון כשר, הן בסמארטפון רגיל. בהיבט החשיפה לאינטרנט, ל-40% מהם אינטרנט בבית עם סינון בכשרות גבוהה, ל-25% יש אינטרנט עם סינון, ל-20% יש אינטרנט ללא סינון, ל-15% אין אינטרנט כלל.

מבחינת המאפיינים החינוכיים של המדגם, כ-46% מהמדגם למד לימודי חול שכללו רק חשבון ועברית, כ-9% למדו רק חשבון, עברית, מדעים, כ-31% למדו את אלו בנוסף למקצועות נוספים, כ-9% למדו רק חשבון, והיתר (כ-4%) לא למדו כלל לימודי חול. מבחינה אקדמית, כ-80% לא למדו כלל באקדמיה, כ-12% למדו לתואר ראשון במוסד אקדמי חרדי, וכ-5% למדו לתואר ראשון במוסד אקדמי כללי.

נוסח השאלון

1. הסכמה:

שלום ותודה לך על השתתפותך בסקר הבא. בסקר זה אנו מעוניינים לשמוע את דעותיך והשקפותיך בנוגע לגיוס תלמידי ישיבות לצה"ל. נציין שלא תתבקשי למסור מידע אישי מכל סוג, ואתה יכול/ה לבחור להפסיק את הסקר בכל עת. האנונימיות שלך מובטחת ב-100% והתשובות שלך ישמשו רק למטרות סטטיסטיות.

אנא קרא/י בעיון את ההוראות והשאלות, שכן הפרטים חשובים והשאלון כולל בדיקות קשב. משך הסקר הוא כ-15 דקות בסך הכל.

2. סמני

- זכר
- נקבה

3. מה גילך?

- מתחת ל18
- 18 – 24
- 25 – 30
- 31 – 34
- 35 – 44
- 45 – 54
- 55 – 64
- מעל 65

4. כיצד היית מגדיר/ה את עצמך?

- חילונית
- מסורתית
- דתית/לאומית
- חרדית

5. לאיזה זרם את/ה משתייכת?

- חסידי
- ליטאי
- ספרדי
- חב"ד
- ברסלב
- אחר

6. קטעי הקריאה שקיבלו הנבדקים בחלוקה לתנאים:

תנאי חובת גיוס:

אנא קרא בתשומת לב את הקטע הבא וענה על השאלה שלאחריו.

לפניך קטעים מדו"ח של ועדה שמונתה על ידי הכנסת לדון בהסדר הראוי בנושא גיוס בני ישיבות לצה"ל. הדו"ח הוגש באפריל 2000 ומסקנתה המרכזית של הוועדה הינה כי יש לחייב את תלמידי הישיבות בשירות צבאי מלא. הדו"ח קבע כי "ברמת הבטחון הלאומי, העדר השילוב של בני הישיבות בשירות הצבאי יוצר קשים חברתיים לא מעטים, העלולים להשפיע על תחושת הלכידות החברתית בישראל ועל הרצון והמוטיבציה לשרת בצבא מצד קבוצות האוכלוסייה הנושאות יום בנטל השירות" (עמ' 54). כחלק מהשיקולים להטלת חובת הגיוס, הועדה דנה בכך "שקשה לקבל מצב בו אוכלוסייה שלמה מקבלת דחית גיוס בלתי מוגבלת בזמן שכמוה כפטור מלא מהגיוס". כמו כן, יש בקרב חברי הוועדה הטוענים שמתן פטור לבני הישיבות "מהווה הסדר המפלה את הנושאים בעול המסכנים את חייהם בהגנה על המדינה ותושביה כך שסטייה זו מהשוויון מהווה בעיניהם בעיה מוסרית קשה" (עמ' 112). עוד נטען בוועדה כי "כל האזרחים זכאים לאותה חבילה של זכויות בסיסיות. שירות החובה בצבא הוא פגיעה רחבה ומשמעותית בחופש של האזרח, אשר בראשה

הסיכון לחיים. לפגיעה כה קשה בחופש האזרח חייבת להיות הצדקה ברורה ומובהקת. בנוסף, הסדר השירות חייב להיות מופעל בהגיונות, דהיינו חובת השירות צריכה להיות מוטלת באותה צורה ובאותו היקף. כל סטייה מהדגם השוויוני היא בעייתית - מי שמבקש לעסוק בלימודים תורניים חייב להיות כפוף למגבלות להן כפופים כל היתר". הוועדה המליצה לחייב את תלמידי הישיבות בשירות צבאי. תלמידי ישיבות הזקוקים לכך יוכלו עדיין לבקש פטור מטעמים בריאותיים, ככל בני גילם.

תנאי פטור מגיוס:

אנא קרא בתשומת לב את הקטע הבא וענה על השאלה שלאחריו.

לפניך קטעים מדו"ח של ועדה שמונתה על ידי הכנסת לדון בהסדר הראוי בנושא גיוס בני ישיבות לצה"ל. הדו"ח הוגש באפריל 2000 ומסקנתה המרכזית של הוועדה הינה כי יש לאפשר לתלמידי הישיבות פטור משירות צבאי. מסקנה זו של הוועדה התבססה על קביעתה כי "גדולתה של מדינה דמוקרטית נמדדת גם במידת אורך רוח ובהבנה לצרכי אחרים ולכן אין להתעלם מקיומה של החברה החרדית, אשר אורח חייה שונה ונפרד ואשר עוסקת על פי מורשה היסטורית של אלפים בשנים, במסירות נפש, בלימוד התורה". כחלק מהשיקולים למתן הפטור, הועדה דנה בכך ש"משטר דמוקרטי מבוסס על סובלנות לדעות הזולת. זו לעיתים אף סובלנות לדעה לא סובלנית. בחברה פלורליסטית, הסובלנות הינה גורם מאחד המאפשר חיים משותפים. על כן, הנכונות להתחשב בעמדות השונות תוך מאמץ להכחות את חודם של החיכוכים, אינו נראה בלתי סביר בנסיבות העניין" (עמ' 54). עוד נטען בוועדה כי "ברמת הצורך הצבאי, אי גיוסם לשירות צבאי סדיר איננו פוגע פגיעה משמעותית בצרכי הצבא, במובן זה שהצבא איננו חסר היום את היכולת להקים מסגרות נוספות בשירות סדיר הדרושות לו, בשל אי שירותם של בני הישיבות" (עמ' 112). הוועדה סיכמה בכך ש"אוכלוסייה זו שונה באורח חייה, בחינוך שמקנה לבניה ובחשיבתה הערכית - עד שיש לאבחן אותה מכל ציבור אחר של לומדים". הוועדה המליצה לפטור את תלמידי הישיבות משירות צבאי. תלמידי ישיבות המעוניינים בכך יוכלו עדיין להתנדב לשירות צבאי, ככל בני גילם.

תנאי הביקורת:

אנא קרא בתשומת לב את הקטע הבא וענה על השאלה שלאחריו.

לפניך קטעים מדו"ח של ועדה שמונתה על ידי הכנסת לדון בהסדר הראוי בנושא קידום תזונה בריאה לאוכלוסייה בישראל. מסקנתה המרכזית של הוועדה הינה כי יש לנקוט בצעדים אקטיביים כמו סימון מוצרי מזון במטרה לקדם תזונה בריאה. מסקנה זו של הוועדה התבססה על כך ש"שינוי הסביבה בה נעשית בחירת המזון יכול להועיל במניעת תחלואה הבאה בעקבות אכילת מזון לא בריא הגורר בעקבותיו השמנה ותחלואה". כחלק מהשיקולים שבחנה הוועדה היא דנה בכך ש"העלות היחסית של מטופל עם משקל עודף והשמנת יתר במערכת הבריאות, גבוהה בהרבה מן העלות של אדם בעל משקל תקין. ללא שינוי מגמה, בהסתמך על הנתונים הקיימים, אנו צפויים לנסוק לשיעורי השמנה של 70% בקרב האוכלוסייה המבוגרת. נתון זה אינו מאפשר קיום של חברה תקינה" (עמ' 112).

54). עוד הועדה טענה כי ההמלצות שיוצעו צריכות להיות מלוות "בשיווק חברתי וחינוך משלב ההיריון, דרך הגיל הרך, גני הילדים ובתי-הספר, להעלאת מודעות הציבור לחשיבות התזונה הבריאה והבחירה המושכלת בתזונה בריאה". לבסוף, הועדה קבעה כי יש להשתמש "בסימון שיפוטי בחזית האריזה כאמצעי לקידום ועידוד התעשייה לביצוע רפורמה במזון" (עמ' 112). כמו כן, "יש להטמיע את השינויים לאורך זמן, על מנת לאפשר שינוי הדרגתי בדפוסי הצריכה של הציבור והיערכות של התעשייה בהתאם". הועדה המליצה לסמן מוצרי מזון עתירי שומן, מלח וסוכר בחזית האריזה שלהם במטרה להעלות את המודעות לתזונה בריאה ומחלות כמו השמנת יתר.

מהי ההנמקה המרכזית של הועדה להחלטתה? אנא התמקד/י בכתיבת ההנמקה המרכזית בלבד והימנע/י מהבעת עמדה לגבי ההנמקה או לגבי החלטת הוועדה. בהמשך הסקר תוכל/י להביע את עמדתך ביחס להחלטת הוועדה.

השאלות:

7. במצב בו יש [חובת גיוס/פטור מגיוס].. (צעירים)

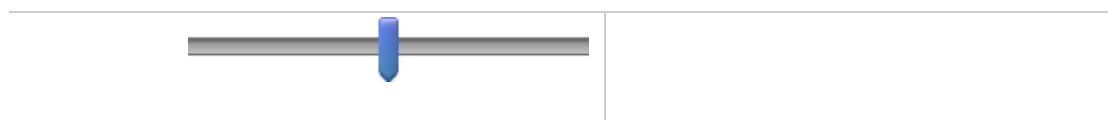
- הייתי רוצה [ומתכנן/ת] לשרת בצבא
- הייתי רוצה לשרת בצבא אבל לא הייתי [משרת/ת] בו
- לא הייתי רוצה לשרת בצבא ולא הייתי [משרת/ת] בו
- לא הייתי רוצה לשרת בצבא, אבל הייתי עושה זאת

8. לו הייתי בגיל גיוס, אזי במצב בו יש [חובת גיוס/פטור מגיוס].. (מבוגרים ונשים)

- הייתי רוצה [ומתכנן/ת] לשרת בצבא
- הייתי רוצה לשרת בצבא אבל לא הייתי משרת/ת בפועל
- לא הייתי רוצה לשרת בצבא ולא הייתי [משרת/ת] בו
- לא הייתי רוצה לשרת בצבא, אבל הייתי עושה זאת

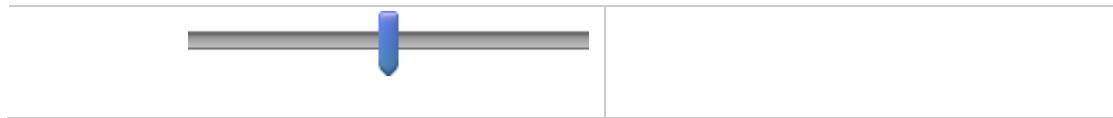
9. מה לדעתך שיעור (אחוז) החרדים שהיה מתגייס לצה"ל במצב בו יש [חובת גיוס/פטור מגיוס] לכל תלמידי הישיבות? מ-0 עד 100 אחוז.

100 90 80 70 60 50 40 30 20 10 0

10. מה לדעתך שיעור (אחוז) החרדים שהיה רוצה להתגייס לצה"ל במצב בו יש חובת גיוס/פטור מגיוס לכל תלמידי הישיבות, אך לא עושה זאת? מ-0 עד 100 אחוז.

100 90 80 70 60 50 40 30 20 10 0

11. חרטה :

- האם לדעתך [תתחרט/י] בעתיד על החלטתך לגבי שירות בצבא? על רצף שבין 1 (לא אתחרט כלל) ו-7 (אתחרט מאוד), [בחר/י] את האפשרות המתאימה ביותר. (צעירים)
- האם [את/ה] [מתחרט/ת] על החלטתך לגבי שירות בצבא? (מבוגרים ונשים)

12. ביחס לכל אחת מהדמויות הבאות, אנא הערך/י את סיכוייה למצוא שידוך יוקרתי/נחשב (1 = אין סיכוי למצוא שידוך, 7 = סיכוי מצוין למצוא שידוך נחשב)/יוקרתי :

- אברך בכולל [גבוה]
- אברך בכולל [נמוך]
- חייל בגדוד חרדי קרבי
- נושר משיבה
- חייל במסלול טכנולוגי בצבא

13. ביחס לכל אחת מהדמויות הבאות, אנא הערך/י את סיכוייה למצוא שידוך יוקרתי/נחשב (1 = אין סיכוי למצוא שידוך, 7 = סיכוי מצוין למצוא שידוך נחשב)/יוקרתי :

- **אחות של** אברך בכולל [גבוה]
- **אחות של** אברך בכולל [נמוך]
- **אחות של** חייל חרדי בגדוד חרדי קרבי
- **אחות של** נושר משיבה
- **אחות של** חייל חרדי במסלול טכנולוגי בצבא

14. ביחס לכל אחת מהדמויות הבאות, אנא הערך/י את סיכוייה להתקבל למוסד חינוכי יוקרתי, ישיבה קטנה או סמינר ותיק (1 = אין סיכוי להתקבל למוסד חינוך יוקרתי, 7 = סיכוי מצוין להתקבל למוסד חינוך יוקרתי) :

- **אחות של** אברך בכולל [גבוה]
- **אחות של** אברך בכולל [נמוך]

- אח/ות של חייל חרדי בגדוד חרדי קרבי
- אח/ות של נושר מישיבה
- אח/ות של חייל חרדי במסלול טכנולוגי בצבא

15. ביחס לכל אחת מהדמויות הבאות, אנא הערך/י את סיכוייה לעלות ל"מפטיר" בשבת (1 = אין סיכוי לעלות ל"מפטיר" בשבת, 7 = סיכוי מצוין לעלות ל"מפטיר" בשבת):

- אברך בכולל [גבוה]
- אברך בכולל [נמוך]
- חייל בגדוד חרדי קרבי
- נושר מישיבה
- חייל במסלול טכנולוגי בצבא

16. אנא דרג/י עד כמה אתה מרגיש שייך לעולם הישיבות? (1 = בכלל לא מרגיש שייך, 7 = לחלוטין מרגיש שייך).

17. מהי עמדתך האישית ביחס למסקנת הוועדה?

- תומכת/ת במסקנת הוועדה
- נוטה לתמוך במסקנת הוועדה
- אין לי עמדה לגבי מסקנת הוועדה
- נוטה להתנגד למסקנת הוועדה
- מתנגדת/ת למסקנת הוועדה

18. חלק המוטיבציות:

○ חלוקה של קבוצות הגיל - (שתי אופציות לניסוח).

○ גילים 18-25 - לפניך רשימה של מוטיבציות אפשריות לגיוס לצבא. אנא דרג בנוגע לכל אחת מהמוטיבציות הבאות כמה היא משפיעה עליך באופן אישי בהחלטה אם להתגייס לצבא (1 = כלל לא משפיעה/כלל לא מהווה סיבה, 7 = לחלוטין משפיעה/לחלוטין לא מהווה סיבה).

○ 25+ ונשים - לפניך רשימה של מוטיבציות אפשריות לגיוס לצבא. אנא דרג/י מה לדעתך צריכה להיות מידת ההשפעה של כל אחת מהמוטיבציות ברשימה על צעיר חרדי בגילאי 18-24 אם להתגייס לצבא?

○ מוטיבציות חיוביות:

- התגמול הכלכלי עבור השירות
- רצון להיחשב אזרח מלא של המדינה
- רגישת מקצוע ואופק פרנסה
- לנסות דברים חדשים ולפגוש אנשים חדשים
- תרומה לחברה
- כי זו חובתי כאזרח
- להתרחק מבעיה בחיים האישיים

- להוכיח לעצמי שאני מסוגל
- לקחת פסק זמן מהחיים כדי לקבל החלטות
- תחושת שליחות
- להתקדם בחיים
- לשרת את המדינה שלי
- להיות עצמאי ולצאת מהבית
- סטטוס חברתי
- רצון להיות חלק מהכלל ולא להתנתק מהחברה
- השירות הוא מאמץ קולקטיבי וכולם צריכים לתת כתף
- ביטחון המדינה
- שוויון בנטל

○ **מוטיבציות שליליות:**

- לא רוצה לצער את הוריי
- רצון לגדול בתורה
- כיבוד רבנים
- הצבא לא באמת צריך אותי
- לימוד התורה שלי מציל את עם ישראל
- יתנו לי תפקיד פחות טוב מלאחרים
- הציונים שונאים אותי
- לא רוצה להתקלקל בצבא
- פוחד שינסו לשנות אותי
- פוחד שינסו אותי מהחברה
- פוחד להיפצע או למות
- טוב לי כמו שאני עכשיו
- ימשיכו להפלות אותי גם אם לא אשרת
- חושש שיזלזלו בי שאני לא חכם

שאלות דמוגרפיות (חלק ב'):

1. מה מקום המגורים שלך?

- אלעד
- אשדוד
- ביתר
- בית שמש
- בני ברק
- ירושלים
- מודיעין עילית

- פתח תקווה
- צפת
- אחר _____

2. מה המצב המשפחתי שלך?

- נשוי
- רווק
- גרוש
- אלמן

3. במידה ויש, כמה ילדים יש לך? _____

4. האם אתה או אחד מהורייך הם בעלי תשובה?

- כן
- לא

5. האם אתה או אחד מהורייך הינו עולה חדש?

- כן
- לא

6. מהי השקפתך החרדית?

- שמרן
- חרדי
- מודרני
- חרדי באופן כללי, בנושאים מעטים יש לי השקפה מודרנית

7. האם למדת לימודי חול בבית הספר היסודי?

- רק חשבון
- רק עברית
- חשבון ועברית
- חשבון עברית ומדעים
- חשבון עברית מדעים ומקצועות נוספים
- כלל לא

8. האם אתה לומד או למדת לתואר אקדמי? ניתן לסמן את כל האפשרויות הרלוונטיות

- לא
- כן, לתואר ראשון במוסד אקדמי חרדי
- כן, לתואר ראשון במוסד אקדמי כללי
- כן, לתואר שני במוסד אקדמי חרדי
- כן, לתואר שני במוסד אקדמי כללי

9. **האם יש לך בני משפחה גרעינית אשר לומדים/למדו לתואר אקדמי? למשל אח/ות או בן/בת. ניתן לסמן את כל האפשרויות הרלוונטיות.**

- לא
- כן, לתואר ראשון במוסד אקדמי חרדי
- כן, לתואר ראשון במוסד אקדמי כללי
- כן, לתואר שני במוסד אקדמי חרדי
- כן, לתואר שני במוסד אקדמי כללי

10. **האם אתה משתמש בטלפון סלולרי?**

- אין לי טלפון סלולרי בכלל
- יש לי טלפון כשר
- יש לי סמארטפון כשר
- יש לי סמארטפון לא מפקח
- יש ברשותי גם טלפון כשר וגם סמארטפון לא מפקח
- יש ברשותי גם טלפון כשר וגם סמארטפון מפקח

11. **באיזו תדירות אתה משתמש באינטרנט (כולל שימוש במייל בלבד)?**

- כמה פעמים ביום
- פעם ביום או כמעט פעם ביום
- לפחות פעם בשבוע
- לפחות פעם בחודש
- פחות מפעם בחודש
- אף פעם

12. **נשמח לשמוע אם יש לך שאלות, הערות או תובנות שעלו לך אודות הסקר שהשתתפת בו עכשיו**

גילוי נאות: לדיעתך, המידע ששמעת אודות המלצות הוועדה בדבר הסדר הגיוס מבוסס על חומרים אמיתיים אולם אין כרגע על השולחן המלצה חדשה בנושא הגיוס אלא רק רעיונות ודיונים. הנושא טרם הוכרע. תודה רבה על השתתפותך.

מחקר שני

מאפייניו הדמוגרפיים של המדגם

כאמור מעלה, בסקר השתתפו 301 משיבים (100% גברים), אשר הגדירו עצמם חרדים. גיל המשיבים היה 18-25 כאשר קבוצות הגיל התחלקו ל-18-20 (39%), 21-22 (31%) ו-23-25 (30%). הרוב המוחלט של הנבדקים רווקים (70%) והיתר נשואים (30%). המשיבים השתייכו לזרמים שונים במגזר החרדי, בעיקר מהזרם הליטאי (כ-50%), הספרדי (כ-30%) והחסידים (כ-12%) וכ-8% נוספים אשר הגדירו עצמם כחב"ד, ברסלב או 'אחר'. כמו כן, המשתתפים התגוררו במקומות שונים ברחבי הארץ ומרביתם מירושלים (30%). מבחינת שימוש בנייד, כ-70% מהם העידו שברשותם רק טלפון "מאושר" (52%), 5% בסמארטפון "מאושר", 10% בסמארטפון רגיל, 10% מחזיקים הן בטלפון כשר, הן בסמארטפון. בהיבט החשיפה לאינטרנט, כ-24% משתמשים באינטרנט כמה פעמים ביום, כ-10% משמשים פעם ביום, כ-20% משתמשים באינטרנט לפחות פעם בשבוע, כ-18% לפחות פעם בחודש, והיתר פחות מפעם בחודש או אף פעם.

מבחינת השקפות העולם של הנבדקים, 50% מהם הגדירו עצמם כ"חרדי שמרן", כ-30% הגדירו עצמם כ"חרדי עם נגיעות מודרניות", כ-10% "חרדי מודרני" וכ-10% הגדירו עצמם "חרדי אולטרה-שמרן".

מבחינת הסטטוס בחיים של המשיבים כ-64% הינם תלמידי ישיבה, כ-12% תלמידים בכולל, כ-11% מהמשיבים עובדים, כ-3% משרתים בצה"ל. היתר ענו על אחת מהאפשרויות: לא לומד ולא עובד, משלים בגרויות, בהכשרה מקצועית או לומד ועובד. בניסוי זה הפחתנו את מספר השאלות מאחר שסקרים טלפוניים מוגבלים באורכם, ולכן למשל אין לנו מידע על מאפייני לימודי החול.

נוסח השאלון

1. הסכמה:

שלום, שמי _____ ממכון אסקריא, מכון הסקרים של הציבור החרדי. אנו עורכים סקר עמדות בנוגע לשירות תלמידי ישיבות בצה"ל. אציין שלא תתבקש למסור מידע אישי מכל סוג, והתשובות שלך ישמשו רק למטרות סטטיסטיות. האם אתה מסכים להשתתף בסקר?

- אני מסכים להשתתף בסקר
- אני לא מסכים להשתתף בסקר

2. דמוגרפיה (חלק א):

2.1. האם אתה גבר או אישה?

- גבר
- אישה

2.2. בן כמה אתה?

- 18-20
- 21-22
- 23-25
- +26

2.3. כיצד היית מגדיר את עצמך?

- חילוני
- מסורתי
- דתי לאומי
- חרדי

2.4. לאיזה זרם אתה משתייך?

- חסידי
- ליטאי
- ספרדי
- חב"ד
- ברסלב
- אחר _____

---

3. טקסט - כעת, כל נבדק ישובץ באופן אקראי לאחד משני התנאים הבאים: (1) חובת גיוס (2)

פטור מגיוס. בהמשך, כל יתר השאלות יותאמו לפי התנאי שקיבל הנבדק.

חובה:

אנא דמייך את התרחיש הבא .

דמייך כי בשנה האחרונה כינסה הממשלה ועדה ציבורית בהשתתפות הדרגים הבכירים ביותר, לדון בהסדר הראוי בנושא גיוס בני ישיבות לצה"ל. הועדה קיימה דיונים ממושכים ושמעה את כל הגורמים הרלוונטיים, ובסופו של דבר המליצה **לחייב את תלמידי הישיבות בשירות צבאי**. תלמידי ישיבות הזקוקים לכך, יוכלו עדיין לבקש פטור מטעמים בריאותיים, ככל בני גילם.

דמייך כי המלצת הועדה התקבלה וחלה חובת גיוס על כל תלמידי הישיבות.

[נוסח מקוצר, להקראה רק עבור מי שלא הבין וזה היה לו ארוך מידי]

דמייך כי התכנסה ועדה שהמליצה **לחייב את תלמידי הישיבות בשירות צבאי**. תלמידי ישיבות הזקוקים לכך, יוכלו עדיין לבקש פטור מטעמים בריאותיים, ככל בני גילם.

פטור :

אנא דמייך את התרחיש הבא .

דמייך כי בשנה האחרונה כינסה הממשלה ועדה ציבורית בהשתתפות הדרגים הבכירים ביותר, לדון בהסדר הראוי בנושא גיוס בני ישיבות לצה"ל. הועדה קיימה דיונים ממושכים ושמעה את כל הגורמים הרלוונטיים ובסופו של דבר המליצה **לפטור את תלמידי הישיבות משירות צבאי**. תלמידי ישיבות המעוניינים בכך, יוכלו עדיין להתנדב לשירות צבאי, ככל בני גילם.

דמייך כי המלצת הועדה התקבלה, וחל פטור מגיוס על כל תלמידי הישיבות .

[נוסח מקוצר, להקראה רק עבור מי שלא הבין וזה היה לו ארוך מידי]

דמייך כי התכנסה ועדה שהמליצה **לפטור את תלמידי הישיבות בשירות צבאי**. תלמידי ישיבות המעוניינים בכך, יוכלו עדיין להתנדב לשירות צבאי, ככל בני גילם.

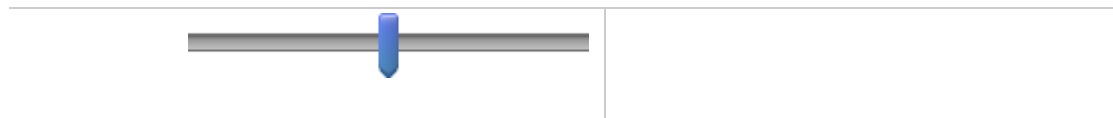
שאלות :

19. כפי שאתה יודע, אנשים שונים מחזיקים בעמדות והעדפות שונות בסוגיה זו. במצב בו יש [חובת/פטור] מגיוס לכל תלמידי הישיבות, מה תהייה עמדתך האישית בנוגע לשירות בצה"ל?

- הייתי רוצה לשרת בצבא והייתי משרת בו בפועל
- הייתי רוצה לשרת בצבא אבל לא הייתי משרת בו בפועל
- לא הייתי רוצה לשרת בצבא ולא הייתי משרת בו בפועל
- לא הייתי רוצה לשרת בצבא אבל הייתי עושה זאת
- לא מעוניין להשיב

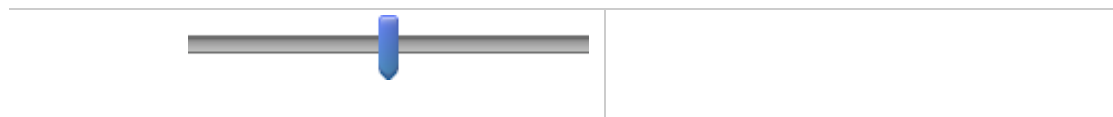
20. מה לדעתך שיעור (אחוז) החרדים שהיה מתגייס לצה"ל במצב בו יש [חובת גיוס/פטור מגיוס] לכל תלמידי הישיבות? מ-0 עד 100 אחוז.

100 90 80 70 60 50 40 30 20 10 0

21. מה לדעתך שיעור (אחוז) החרדים שהיה רוצה להתגייס לצה"ל במצב בו יש [חובת גיוס/פטור מגיוס] לכל תלמידי הישיבות, אך לא עושה זאת? מ-0 עד 100 אחוז.

100 90 80 70 60 50 40 30 20 10 0

22. באופן אישי, עד כמה היית מעוניין או לא מעוניין במצב בו יש [חובת גיוס/פטור מגיוס] לכל תלמידי הישיבות, לצמצם את לימודיך בבית המדרש ולצאת לחפש עבודה או מקצוע?

- הייתי רוצה ומתכנן לצאת לעבוד בהקדם האפשרי והייתי עושה כן בפועל
- הייתי רוצה לצאת לעבוד בהקדם האפשרי אבל לא הייתי עושה כן בפועל
- לא הייתי רוצה לצאת לעבוד בהקדם האפשרי ולא הייתי עושה כן בפועל
- לא הייתי רוצה לצאת לעבוד בהקדם האפשרי אבל הייתי עושה זאת
- לא מעוניין להשיב

23. כעת אקריא לך רשימה של סיבות אפשריות להתגייס לצבא. ביחס לכל אחת מהסיבות אנא השב עד כמה סיבה זו תשפיע עלייך באופן אישי בהחלטה אם להתגייס לצבא במצב בו יש [חובת גיוס/פטור מגיוס] לכל תלמידי הישיבות.

אפשרויות התשובה הן: כלל לא תשפיע, תשפיע במידה מועטה, תשפיע במידה בינונית, תשפיע במידה רבה, תשפיע במידה רבה מאוד.

אלה הסיבות:

- התגמול הכלכלי עבור השירות או רכישת מקצוע לעתיד
- רצון להיחשב כאזרח מלא של המדינה
- רצון לנסות דברים חדשים ולפגוש אנשים חדשים
- לקחת פסק זמן מהחיים כדי לקבל החלטות
- תחושת שליחות
- לשרת את המדינה שלי

24. כעת אקריא לך רשימה של סיבות אפשריות נוספות שעשויות להשפיע על ההחלטה אם להתגייס לצבא במצב בו יש [חובת גיוס/פטור מגיוס] לכל תלמידי הישיבות.

אלה הסיבות:

- מכבד רבנים
- לימוד התורה שלי מציל את עם ישראל
- ימשיכו להפלות אותי גם אם לא אשרת
- יתנו לי תפקיד פחות טוב מלאחרים
- לא רוצה להתקלקל בצבא
- פוחד שינסו לשנות אותי

---

25. מהי עמדתך האישית בנוגע למסקנת הוועדה [לחייב/לפטור] את כל בני הישיבות [ב/מגיוס]?

- תומך במסקנת הוועדה
- נוטה לתמוך במסקנת הוועדה
- מתלבט/אין לי עמדה לגבי מסקנת הוועדה
- נוטה להתנגד למסקנת הוועדה
- מתנגד למסקנת הוועדה

26. מה לדעתך תהייה עמדת הרב/הרבנים שאתה הולך לאורם בנוגע למסקנת הוועדה
[לחייב/לפטור] את כל בני הישיבות [ב/מגויס]?

- יתמכו במסקנת הוועדה
- ייטו לתמוך במסקנת הוועדה
- יתלבטו / יהיו נטולי עמדה לגבי מסקנת הוועדה
- ייטו להתנגד למסקנת הוועדה
- יתנגדו למסקנת הוועדה

27. אנא נמק בקצרה מדוע לדעתך הרבנים [יתמכו/יתנגדו, בהתאם לתשובת הנבדק] ב/למסקנת
הוועדה?

○ תנאי החובה :

○ מדוע לדעתך הרבנים יתמכו במסקנת הוועדה? לפניך רשימת נימוקים, ניתן לבחור
יותר מאחד:

1. זו חובה של כל אזרח
2. זו דרך לרכישת מקצוע ופרנסה
3. תרומה לחברה הישראלית
4. יביא לפיוס בין החרדים ליתר הציבור
5. השירות בצבא מהווה פתרון טוב עבור נוער נושר
6. אחר _____

○ מדוע לדעתך הרבנים יתנגדו במסקנת הוועדה? לפניך רשימת נימוקים, ניתן לבחור
יותר מאחד:

1. יחששו מחילון הנוער ויציאתו לתרבות רעה
2. יחששו מהפגיעה בישיבות
3. לימוד התורה חשוב לבטחון המדינה ומציל את עם ישראל
4. אחר _____

○ תנאי הפטור :

○ מדוע לדעתך הרבנים יתמכו במסקנת הוועדה? לפניך רשימת נימוקים, ניתן לבחור
יותר מאחד:

1. שומר על הנוער בתוך המסגרת החרדית
2. מחזק את מעמד הישיבות ומעמד התורה
3. לימוד התורה חשוב לביטחון המדינה ומציל את עם ישראל
4. התחשבות במיעוט החרדי
5. אין באמת צורך בחרדים בצבא
6. יביא לפיוס בין החרדים ליתר הציבור
7. אחר _____

○ מדוע לדעתך הרבנים יתמכו במסקנת הועדה? לפניך רשימת נימוקים, ניתן לבחור

יותר מאחד:

1. יחששו מעזיבת הישיבות והכוללים למטרת יציאה לשוק העבודה
2. השירות בצבא מהווה פתרון טוב עבור נוער נושר
3. פטור גורף משירות צבאי עלול לפגוע בכשירות צה"ל
4. יחששו שמהלך כזה יפגע באחדות של עם ישראל
5. אחר _____

4. שאלות דמוגרפיות (חלק ב'):

13. מה מקום המגורים שלך?

- אלעד
- אשדוד
- ביתר
- בית שמש
- בני ברק
- ירושלים
- מודיעין עילית
- פתח תקווה
- צפת
- אחר _____

14. מה המצב המשפחתי שלך?

- נשוי
- רווק
- גרוש
- אלמן

15. במידה ויש, כמה ילדים יש לך? _____

16. על הסולם הבא שבין 1- שמרני מאוד, ל 5 - מודרני מאוד, היכן היית ממוקם את עצמך בתוך החברה החרדית?

1 - שמרני מאוד	2	3	4	5 - מודרני מאוד	6 - לא יודע לענות/לא מעוניין לענות
----------------	---	---	---	-----------------	------------------------------------

17. מה מעשיך היום? (ניתן לבחור יותר מתשובה אחת)

- לומד בישיבה
- לומד בכולל
- בהכשרה מקצועית
- משלים בגרויות או בלימודים לא-תורניים אחרים
- בצבא
- עובד
- לא לומד ולא עובד

18. האם אתה משתמש בטלפון סלולרי?

- אין לי טלפון סלולרי בכלל
- יש לי טלפון כשר
- יש לי סמארטפון כשר
- יש לי סמארטפון לא מפקח
- יש ברשותי גם טלפון כשר וגם סמארטפון לא מפקח
- יש ברשותי גם טלפון כשר וגם סמארטפון מפקח

19. באיזו תדירות אתה משתמש באינטרנט (כולל שימוש במייל בלבד)?

- כמה פעמים ביום
- פעם ביום או כמעט פעם ביום
- לפחות פעם בשבוע
- לפחות פעם בחודש
- פחות מפעם בחודש
- אף פעם

20. נשמח לשמוע אם יש לך שאלות, הערות או תובנות שעלו לך אודות הסקר שהשתתפת בו עכשיו.

גילוי נאות: לידיעתך, המידע ששמעת אודות המלצות הוועדה בדבר הסדר הגיוס מבוסס על חומרים אמיתיים. אולם אין כרגע על השולחן המלצה חדשה בנושא הגיוס אלא רק רעיונות ודיונים. הנושא טרם הוכרע. תודה רבה על השתתפותך!

שם הסוקרת:

מין הסוקרת:

○ זכר

○ נקבה

מחקר שלישי

מאפייניו הדמוגרפים של המדגם

כאמור מעלה, בסקר השתתפו 500 משיבים (100% גברים), אשר הגדירו עצמם חרדים. גיל המשיבים היה 18-26 כאשר קבוצות הגיל התחלקו ל-18-21 (28%), 22-24 (47%) ו-25-26 (24%). הרוב המוחלט של הנבדקים נשואים (70%) והיתר רווקים (30%). המשיבים השתייכו לזרמים שונים במגזר החרדי, בעיקר מהזרם הליטאי (כ-36%), הספרדי (כ-15%) והחסידי (כ-40%) וכ-9% נוספים אשר הגדירו עצמם כחב"ד, ברסלב או 'אחר'. כמו כן, המשתתפים התגוררו במקומות שונים ברחבי הארץ ומרביתם מירושלים (25%) ומבני ברק (20%). מבחינת שימוש בנייד, כ-70% מהם העידו שברשותם רק טלפון "מאושר", 6% בסמארטפון "מאושר", 5% בסמארטפון רגיל, 11% מחזיקים הן בטלפון כשר, הן בסמארטפון. בהיבט החשיפה לאינטרנט, ל-40% מהם אינטרנט בבית עם סינון בכשרות גבוהה, לכ-16% יש אינטרנט עם סינון, ל-10% יש אינטרנט ללא סינון, לכ-33% אין אינטרנט כלל.

מבחינת השקפות העולם של הנבדקים, כמחצית מהמשיבים הגדירו עצמם כ"חרדי" (47%), כ-28% הגדירו עצמם כ"חרדי באופן כללי, ובנושאים מעטים יש לי נגיעות מודרניות", כ-6% "חרדי מודרני" וכ-17% הגדירו עצמם "חרדי שמרן". מבחינת הסטטוס בחיים של המשיבים כ-50% הינם תלמידי ישיבה, כ-15% לומדים ועובדים במקביל, כ-15% מהמשיבים עובדים, כ-1% משרתים בצה"ל.

מבחינת המאפיינים החינוכיים של המדגם, כ-48% מהמדגם למד לימודי חול שכללו רק חשבון ועברית, כ-7% למדו רק חשבון, עברית, מדעים, כ-45% למדו את אלו בנוסף למקצועות נוספים כמו אנגלית, כ-18% למדו רק חשבון, והיתר (כ-7%) לא למדו כלל לימודי חול. מבחינה אקדמית, כ-67% לא למדו כלל באקדמיה ואין להם כוונה ללמוד, כ-22% למדו לתואר ראשון במוסד אקדמי חרדי, וכ-8% למדו לתואר ראשון במוסד אקדמי כללי.

נוסח השאלון

1. הסכמה – שלום, אנחנו עורכים סקר עמדות בנוגע לסוגיות על סדר יומה של החברה הישראלית והחרדית. הזמן הדרוש למענה הוא כ-5 דקות. המחקר אנונימי ואיננו אוספים פרטים אישיים כגון שם או שם משפחה. הינך רשאי להפסיק לענות על הסקר בכל עת שתבחר. חשוב לנו מאוד להבין את דעותיך ועמדותיך ולכן אנו מבקשים שתענה בכנות על השאלות. אם תרצה, תוכל ליצור קשר עם החוקרים האחראיים בדוא"ל או בטלפון ולקבל מידע נוסף על נושא המחקר. האם אתה מסכים להשתתף במחקר?

- אני מסכים להשתתף בסקר
- אני לא מסכים להשתתף בסקר

דמוגרפיה וסינון לפי תנאים מקדמיים (גבר, חרדי, בגיל ---) ומכסות (זרם) (חלק א'):

2. האם אתה:

- גבר
- אישה

3. בן כמה אתה?

- 18-21
- 22-24
- 25-26
- +27

4. כיצד היית מגדיר את עצמך?

- חרדי
- דתי לאומי
- מסורתי
- חילוני

5. לאיזה זרם אתה משתייך?

- חסידי
- ליטאי
- ספרדי
- חב"ד
- ברסלב
- אחר _____

תודה על הפרטים הראשוניים שמילאת. כעת נשאל אותך מספר שאלות כלליות על עמדותיך והעדפותיך האישיות.

6. כפי שאתה יודע, אנשים שונים מחזיקים בעמדות והעדפות שונות בסוגית גיוס תלמידי הישיבות החרדים. מהי עמדתך האישית בנוגע לשירות בצה"ל?

- הייתי רוצה לשרת בצבא ואשרת בו
- הייתי רוצה לשרת בצבא אבל לא אשרת בו
- לא הייתי רוצה לשרת בצבא ולא אשרת בו

○ לא הייתי רוצה לשרת בצבא אבל אשרת בו

7. כפי שאתה יודע, אנשים שונים מחזיקים בעמדות והעדפות שונות בסוגית הטלפונים הניידים – כשר או סמארטפון. מהי עמדתך האישית בנוגע לשימוש בסמארטפון (טלפון חכם)?

○ רוצה להשתמש בסמארטפון ומשתמש בו

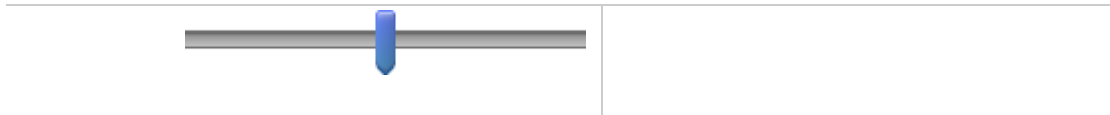
○ רוצה להשתמש בסמארטפון אבל לא אשתמש בו

○ לא רוצה להשתמש בסמארטפון ולא אשתמש בו

○ הייתי רוצה לא להשתמש בסמארטפון אבל אשתמש בו

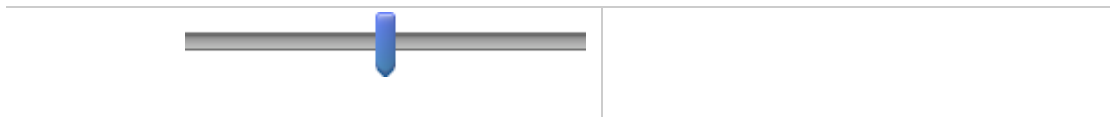
8. מה לדעתך שיעור (אחוז) החרדים שמתגייס לצה"ל? מ-0 עד 100 אחוז.

100 90 80 70 60 50 40 30 20 10 0

9. מה לדעתך שיעור (אחוז) החרדים שהיה רוצה להתגייס לצה"ל אך לא עושה זאת? מ-0 עד 100 אחוז.

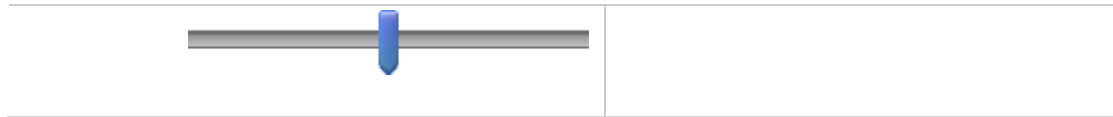
100 90 80 70 60 50 40 30 20 10 0

10. מה לדעתך שיעור (אחוז) החרדים שמשתמש בסמארטפון? מ-0 עד 100 אחוז.

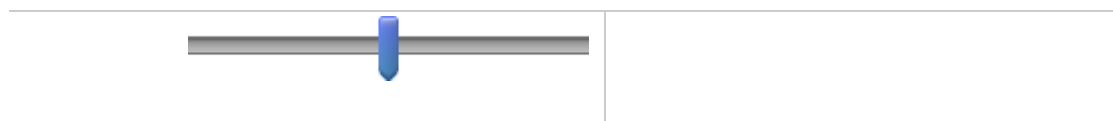
100 90 80 70 60 50 40 30 20 10 0

11. מה לדעתך שיעור (אחוז) החרדים שהיה רוצה להשתמש בסמארטפון אך לא עושה זאת?
 מ-0 עד 100 אחוז.

100 90 80 70 60 50 40 30 20 10 0

בשלב זה של הסקר, הופיעה בפני המשתתפים השקופית הבאה לגבי המידע מתקן נורמה:

בזמן שאתה ממתין לעבור לחלק הבא בשאלון, ריכזנו עבורך כמה נתונים ממחקרים קודמים שנערכו בקרב מדגמים נרחבים של החברה החרדית:

הידעת?

- אחד מכל שני חרדים הוא מתחת לגיל 14.
- אחד מכל ארבעה חרדים רוצה להתגייס לצה"ל.
- אחד מכל שני חרדים מחזיק בסמארטפון.

לאחר מכן, הופיעה ההנחייה הבאה: בחלק זה של הסקר אנו מעוניינים לבדוק כיצד אנשים קוראים עיתונות יומיומית. בשלב הבא, תתבקש לקרוא עמוד שער של עיתון יומי ולענות על שאלות אודותיו. על מנת שתוכל לענות בצורה המיטבית על השאלות, אנא קרא היטב את כל חלקי השונים של העיתון. השאלות יופיעו רק בעמוד שלאחר מכן.

תנאי הביקורת - ללא חשיפה לאינטרס האישי-כלכלי:

חדשות ישראל

כיצד נכשל הטיפול ביוקר המחיה

ממשלות נכשלו בנעשו בהעדר האחרון להוריד את יוקר המחיה בישראל שזינק והשאיר מאחור רבות ממדינות אירופה כמו אנגליה, צרפת, הולנד, איטליה ועוד • עמ' 4

שבוע משונע: אובך, רעמים, רוח וגשם: תחית מוג האוויר לשבוע הקרוב • עמ' 10

המועדון הסגור של ההייק חייב להיפתח
 בין מה האם הוא המפתח היחיד להמדרג עם המסחר המדידי במסחרים טיפוסים בארץ • עמ' 10

חיסון שלישי - לכולם ; מחוסנים במנה השלישית יזכו לפטור מבידוד

מסלול חיילים חרדים בצה"ל קורא לך!

לפרטים נוספים: gyus.haradim1@gmail.com

תנאי החשיפה למידע אודות האינטרס האישי-כלכלי:

חדשות ישראל

כיצד נכשל הטיפול ביוקר המחיה

ממשלות נכשלו בנעשו בהעדר האחרון להוריד את יוקר המחיה בישראל שזינק והשאיר מאחור רבות ממדינות אירופה כמו אנגליה, צרפת, הולנד, איטליה ועוד • עמ' 4

שבוע משונע: אובך, רעמים, רוח וגשם: תחית מוג האוויר לשבוע הקרוב • עמ' 10

המועדון הסגור של ההייק חייב להיפתח
 בין מה האם הוא המפתח היחיד להמדרג עם המסחר המדידי במסחרים טיפוסים בארץ • עמ' 10

חיסון שלישי - לכולם ; מחוסנים במנה השלישית יזכו לפטור מבידוד

תן לעצמך להמריא

מסלול חיילים חרדים בצה"ל קורא לך!

- לימודים יישומיים
- מבוקש באורחות
- ניסיון מעשי
- מקצוע רגיש

לפרטים נוספים: gyus.haradim1@gmail.com

12. מה מזג האוויר הצפוי בשבוע הקרוב לפי השער שקראת: _____

13. איזו פרסומת הופיעה על השער? _____

14. איזו כותרת בלטה לך ביותר מבין הכותרות הבאות שהופיעו בעמוד השער:

- חיסון שלישי לכולם! מחוסנים בחיסון שלישי יזכו לפטור מבידוד
- המועדון הסגור של ההייטק חייב להיפתח
- מסלול חיילים חרדים בצה"ל קורא לך
- תחזית מזג האוויר
- כיצד נכשל הטיפול ביוקר המחייה

15. באיזו מידה היית רוצה לקרוא או לשמוע עוד על כל אחד מהנושאים שהופיעו בעמוד השער?

כלל לא (1)	במידה מועטה	(2) במידה בינונית	(3) במידה רבה	(4) במידה רבה מאוד	(5)
☐	☐	☐	☐	☐	מסלולי גיוס לצה"ל
☐	☐	☐	☐	☐	המועדון הסגור של ההייטק
☐	☐	☐	☐	☐	הטבות החיסון השלישי
☐	☐	☐	☐	☐	תחזית מזג האוויר

16. אם ברצונך להרחיב ולהמשיך לקרוא על אחד או כמה מהנושאים, הינך מוזמן להיכנס ללינקים הבאים. הלינק ייפתח בחלון חדש, רק אל תשכח, לאחר שתסיים לפתוח את הקישורים, ללחוץ על החץ הבא על מנת להמשיך לענות על המחקר.

- מידע על החיסון השלישי באתר משרד הבריאות
- אתר מנהלת החרדים בצה"ל

- אתר השירות המטאורולוגי הישראלי
- מידע נוסף אודות יוקר המחיה בישראל

עוד כמה שאלות לקבלת רקע כללי וסיימנו.

17. מה מקום המגורים שלך?

- אלעד
- אשדוד
- ביתר
- בית שמש
- בני ברק
- ירושלים
- מודיעין עילית
- פתח תקווה
- צפת
- אחר _____

18. מה המצב המשפחתי שלך?

- רווק
- נשוי או מאורס
- גרוש
- אלמן

19. במידה ויש, כמה ילדים יש לך? _____

20. האם אתה או אחד מהוריך הם בעלי תשובה?

- כן
- לא

21. האם אתה או אחד מהוריך הוא "עולה חדש" (חוצניק/ית)?

- כן
- לא

22. מהי השקפתך החרדית?

- שמרן
- חרדי
- חרדי באופן כללי, ובנושאים מעטים יש לי השקפה מודרנית

- מודרני
- לאומי

23. האם למדת לימודי חול בבית הספר היסודי?

- רק חשבון
- רק עברית
- חשבון ועברית
- חשבון עברית ואנגלית
- חשבון עברית ומדעים
- חשבון עברית אנגלית מדעים ומקצועות נוספים
- כלל לא
- אחר

24. מה עיסוקך העיקרי כיום? (ניתן לבחור יותר מתשובה אחת)

- רשום בישיבה/כולל
- לומד בכולל במקביל לעבודה. אנא פרט באיזה תחום/מקצוע _____
- בהכשרה מקצועית
- משלים בגרויות או בלימודים לא-תורניים אחרים
- בצבא
- עובד. אנא פרט באיזה תחום/מקצוע _____
- לימודים אקדמיים
- שירות אזרחי
- אחר

25. האם אתה משתמש בטלפון סלולרי?

- אין לי טלפון סלולרי בכלל
- יש לי טלפון כשר
- יש לי סמארטפון כשר
- יש לי סמארטפון לא מפוקח
- יש ברשותי גם טלפון כשר וגם סמארטפון לא מפוקח
- יש ברשותי גם טלפון כשר וגם סמארטפון מפוקח

26. באיזו תדירות אתה משתמש באינטרנט (כולל שימוש במייל בלבד)?

- כמה פעמים ביום
- פעם ביום או כמעט פעם ביום
- לפחות פעם בשבוע

- לפחות פעם בחודש
- פחות מפעם בחודש
- אף פעם

27. נשמח לשמוע אם יש לך שאלות, הערות או תובנות שעלו לך אודות הסקר שהשתתפת בו
עכשיו _____

ניתוחים נוספים של המחקר הראשון והשני

חרטה

במסגרת המחקר הראשון, המשתתפים הצעירים (גילאי 18-30) נשאלו האם לדעתם הם יתחרטו בעתיד על החלטתם לגבי שירות בצבא, ואילו המבוגרים (גילאי 31-65) נשאלו האם הם מתחרטים על החלטתם לגבי שירות בצבא. המשתתפים התבקשו לסמן על סקאלה הנעה בין 1-7 (לא אחוש חרטה כלל ועד אחוש חרטה רבה מאוד).

הממצאים העלו ביחס לשתי קבוצות הגיל כי 70% מהמשתתפים לא יחוו חרטה כלל ביחס להחלטתם האם לשרת בצה"ל או לא. בקרב הצעירים, כ-12% מהמשתתפים השיבו כי לא יחוו חרטה, וכ-4% מהם יחוו חרטה במידה כלשהי (סימנו בתשובתם 4 ומעלה). בקרב המבוגרים, ההתפלגות דומה מאוד, כך ש-17% לא חשים חרטה, וכ-4% חשים חרטה במידה כלשהי.

ניתוח הממצאים על פי קבוצות הגילאים ועל פי קבוצות הניסוי – מתווה של חובת גיוס, פטור מגיוס וקבוצת ביקורת, העלה שכמעט ואין הבדלים בין התנאים השונים של הניסוי ביחס לרמות החרטה של המשתתפים ואף ההבדלים שקיימים, אינם מובהקים סטטיסטית.

ממוצע החרטה של המשתתפים (1-7) בפילוח לפי קבוצות גיל ותנאי הניסוי				
p-value	ביקורת	פטור מגיוס	חובת גיוס	
0.682	1.847	1.667	1.656	18-24 (N=183)
0.758	1.474	1.558	1.413	25-30 (N=184)
0.92	1.588	1.621	1.653	31+ (N=341)

ניתוחים נוספים של המחקר השלישי

1. פילוח הנתונים בהתאם לאופן הערכת הנורמה על ידי המשתתפים
 במסגרת המחקר השלישי, על מנת לבחון את השפעתו של המידע על היקף הרצון האמיתי בגיוס לצה"ל בחברה החרדית, פילחנו את הנתונים בעקבות בורסטצין ושותפיו (2020) לשלוש קבוצות: משתתפים שהעריכו **בחסר** את הרצון החרדי להתגייס לצה"ל (מי שהשיב כי בין 0% ל-19% מהחרדים רוצים להתגייס לצה"ל, N=304), משתתפים **שדייקו** בקירוב בהערכת הנורמה (מי שהשיב כי 20-30% מהחרדים רוצים להתגייס, N=101), ומשתתפים אשר העריכו **ביתר** את הנורמה (מי שהשיב כי 31-100% מהחרדים רוצים להתגייס, N=92). פילוח זה רגיש לכך שערכו של המידע מתקן-הנורמה שונה עבור כל אחת מהקבוצות. משתתפים שהעריכו באופן מדויק את הנורמה לא צפויים ללמוד דבר מה חדש מהמידע, מאחר ולכתחילה העריכו את הנורמה נכונה. לעומת זאת, משתתפים שהעריכו בחסר או ביתר את הנורמה צפויים לתקן את הערכתם הראשונית בעקבות החשיפה להיקף הרצון האמיתי בגיוס לצה"ל, ולפיכך להיות מושפעים במידה ניכרת יותר מהמידע. להלן פירוט הממצאים המלאים באשר לקבוצת המשתתפים **שדייקו** ביחס לתפיסת הנורמה, וקבוצת המשתתפים שהעריכו **ביתר** את הנורמה.

בדיקת השפעה של מידע מתקן נורמה על משתתפים שדייקו ביחס לתפיסת הנורמה (N=101)				
תנאי	רצון אישי להתגייס לצה"ל (נמדד לפני חשיפת הבורות הנורמטיבית)	תפיסת הרצון החרדי להתגייס לפני חשיפת הבורות הנורמטיבית	תפיסת הרצון החרדי להתגייס אחרי חשיפת הבורות הנורמטיבית	p-value (הפער בתפיסת הרצון החרדי – לפני ואחרי)
אין חשיפה לבורות + אין אינטרס (n=29)	0.44 (0.5)	0.23 (0.04)	0.20 (0.07)	0.004 (t=3.06)
אין חשיפה לבורות + יש אינטרס (n=24)	0.29 (0.46)	0.24 (0.04)	0.23 (0.05)	0.1 (t=1.34)
חשיפה לבורות + אין אינטרס (n=18)	0.16 (0.38)	0.25 (0.04)	0.24 (0.089)	0.4 (t=0.77)
חשיפה לבורות + יש אינטרס (n=30)	0.36 (0.49)	0.25 (0.04)	0.27 (0.13)	0.4 (t=-0.7)

בדיקת השפעה של מידע מתקן נורמה על משתתפים שהעריכו ביתר את הנורמה (N=92)				
תנאי	רצון אישי להתגייס לצה"ל (נמדד לפני חשיפת הבורות הנורמטיבית)	תפיסת הרצון החרדי להתגייס לפני חשיפת הבורות הנורמטיבית	תפיסת הרצון החרדי להתגייס אחרי חשיפת הבורות הנורמטיבית	p-value (הפער בתפיסת הרצון החרדי – לפני ואחרי)
אין חשיפה לבורות + אין אינטרס (n=37)	0.54 (0.5)	0.48 (0.16)	0.41 (0.18)	0.002 (t=3.3)
אין חשיפה לבורות + יש אינטרס (n=21)	0.61 (0.49)	0.47 (0.14)	0.34 (0.17)	0.004 (t=3.2)
חשיפה לבורות + אין אינטרס (n=20)	0.5 (0.51)	0.5 (0.15)	0.42 (0.2)	0.17 (t=1.4)
חשיפה לבורות + יש אינטרס (n=14)	0.78 (0.42)	0.48 (0.15)	0.42 (0.2)	0.15 (t=1.5)

2. סיכום מודלי הרגרסיה – תנאי הניסוי ואופן הערכת הנורמה

כאמור בגוף המאמר, לאחר הבדיקות המקדמיות, פנינו לבחינת ההשפעה של ההתערבויות הניסוייות – מתן מידע מתקן-נורמה ומתן מידע אודות התמריץ האישי-כלכלי בגיוס – על המשתנים התלויים: רמת העניין במסלולי הגיוס לצה"ל לציבור החרדי ופניה לקבלת מידע נוסף בנושא. בנינו מודל רגרסיה ליניארית לניבוי מידת העניין של המשתתפים במסלולי גיוס לצה"ל כתלות בשלושת תנאי הניסוי (ביחס לקבוצת הביקורת) – מידע מתקן נורמה, מידע על האינטרס הכלכלי, ושילוב שני המידעים – לצד הגורם הממתן של דיוק המשתתפים בהערכת הנורמה ומשתני האינטראקציה ביניהם.

	(Treatment)	(Treatment, Personal ignorance)	(Treatment* personal ignorance)
Norm not exposed, incentive exposed	-0.074 (0.128)	0.067 (0.119)	-0.514** (0.260)
Norm exposed, incentive not exposed	-0.143 (0.132)	0.003 (0.122)	-0.375 (0.282)
Norm exposed, incentive exposed	-0.044 (0.129)	0.129 (0.120)	0.102 (0.245)
Underestimating the norm (N=304)		-0.468*** (0.109)	-0.793*** (0.210)
Overestimating the norm (N=92)		0.606*** (0.138)	0.420* (0.233)
Norm-Incen+: Underestimating			0.766** (0.303)
Norm+Incen-: Underestimating			0.614* (0.324)
Norm+Incen+: Underestimating			0.034 (0.291)
Norm-Incen+: Overestimating			0.687* (0.365)
Norm+Incen-: Overestimating			0.024 (0.385)
Norm+Incen+: Overestimating			0.189 (0.384)
Constant	1.656*** (0.090)	1.718*** (0.118)	1.931*** (0.175)
Observations	497	497	497
R ²	0.003	0.160	0.184
Adjusted R ²	-0.004	0.152	0.165
Residual Std. Error	1.032 (df = 493)	0.948 (df = 491)	0.941 (df = 485)
F Statistic	0.415 (df = 3; 493)	18.713*** (df = 5; 491)	9.923*** (df = 11; 485)

Notes:

Underestimating (N=304); Accurate-estimation (N=101);
Overestimating (N=92).

*significant at the 10% level; **significant at the 5% level;
***significant at the 1% level

3. משתנה ה"עניין בגיוס לצה"ל" לפי תנאי הניסוי ואופן הערכת הנורמה

ממצאי הניתוח העלו כי השפעות המידעים, ביחד ולחוד, השתנו בהתאם להערכת החסר או יתר של שיעור הרצון להתגייס בחברה החרדית. בקרב משתתפים שהעריכו במדויק או ביתר את הנורמה, העניין הרב ביותר במסלולי הגיוס לצה"ל נצפה בשילוב שני המידעים יחדיו – המידע על שיעור החרדים הרוצים להתגייס בלויית המידע על האינטרס הכלכלי בגיוס, ($M=2$, $M=2.7$, בהתאמה), אם כי תוצאה זו אינה מובהקת סטטיסטית. באופן כללי, בשל מיעוט המשתתפים שהעריכו במדויק או ביתר את הנורמה החרדית ביחס לרצון להתגייס לצה"ל ביחס למספר הגורמים המשפיעים על הניתוח, קשה לגזור מסקנות חזקות בדבר השפעת המידעים השונים על קבוצות אלה.

ממוצע הרצון של כל קבוצת ניסוי לשמוע עוד על מסלולי גיוס לצה"ל			
משתתפים שהעריכו ביתר את הנורמה (n=92)	משתתפים שהעריכו במדויק את הנורמה (n=101)	משתתפים שהעריכו בחסר את הנורמה (n=304)	
2.3 (n=37; sd=1.27)	1.9 (n=29; sd=1.2)	1.1 (n=65; sd=0.42)	אין מידע מתקן נורמה + אין מידע על אינטרס כלכלי
2.5 (n=21; sd=1.5)	1.4 (n=24; sd=0.77)	1.4 (n=82; sd=0.87)	אין מידע מתקן נורמה + יש מידע של אינטרס כלכלי
2 (n=20; sd=1.2)	1.5 (n=18; sd=1.14)	1.4 (n=77; sd=0.9)	יש מידע מתקן נורמה + אין מידע על אינטרס כלכלי
2.6 (n=14; sd=1.15)	2 (n=30; sd=1)	1.27 (n=80; sd=0.65)	יש מידע מתקן נורמה + יש מידע על אינטרס כלכלי